

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΑΘΗΝΑΙ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1943

ΑΡΙΘ. 39.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΛΕΞΙΣ

Συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν τὸν τελευταῖον καιρὸν ἀπὸ τῶν σπηλῶν τοῦ τύπου, περιοδικοῦ ἀλλὰ καὶ καθημερινοῦ, δίδουν ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθωμεν ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὸ θέμα κατὰ πόσον εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἠμπορεῖ νὰ συνδυασθῇ ἡ πίστις πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ἀπέραντον εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ τῆμα αὐτὸ ἔχει καὶ μίαν ἐξαιρετικὴν συστατικὴν ἰκανότητα. Ἡμπορεῖ νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅρια τοῦ ἀφθου αὐτοῦ. Ὅλιγα λέξεις, πράγματι, ἀρκοῦν διὰ νὰ γίνῃ συνεννόησις—ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ πρὸς τοῦτο καλὴ θέλησις, ἐννοεῖται!

Ἄν ἠμπορῇ νὰ συνδυασθῇ εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον ἡ πίστις καὶ ἡ ἐπιστήμη! Τί ἐρώτησις! Δὲν προφθάνετε νὰ τὴν διατυπώσετε καλὰ-καλὰ, καὶ ἡ ἀπάντησις ἔρχεται μόνη τῆς, ἡ ἀπάντησις τῆς πραγματικότητος τὴν ὅποιαν ἐμφανίζουν οἱ ἐπιστήμονες, πού ὄχι μόνον ἔχουν πίστιν, ἀλλὰ καὶ ὁμολογοῦν παρηγοσίαν τὴν πίστιν των. Νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν πραγματικότητα αὐτήν; Χμ! Κἀπως δύσκολον! Νὰ ποῦμε, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἐπιστημῶνων... μὰ πρόκειται περὶ κορυφῶν! Νὰ ποῦμε ὅτι τὴν πίστιν των τὴν διακηρύττουσιν ἔτσι κατὰ συνθήκην ἢ διότι φοβοῦνται τὴν... πυ-

ρὰν τοῦ Γαλιλαίου... μὰ πρόκειται περὶ συγχρόνων μας, πού ζοῦν εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν οἱ ὁποῖοι σ ἡ μ ε ρ ο ν, ἠγοῦνται εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν!

Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν εἶχε τεθῆ κακῶς. Ἀντιστρόφως ἔπρεπε νὰ εἶχε τεθῆ: Εἶναι δυνατόν νὰ λείπῃ ἓνας τέτοιος συνδυασμός; Ὑπάρχουν ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι νὰ μὴ ἔχουν πίστιν; Ἀκόμη γενικότερον, ὑπάρχει σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἔχη τὴν πίστιν, ὡς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ μεγάλα, τὰ πρωταρχικά, τὰ βασικά προβλήματα τοῦ κόσμου;

—Μὰ ἡ ἐπιστήμη...

Λοιπὸν; Ἡ ἐπιστήμη; Τί ἔκαμεν ἡ ἐπιστήμη; Ποῦ, τότε, πῶς ἡ ἐπιστήμη, ποῖα λοιπὸν ἐπιστήμη, ἔλυσεν, ἰσχυροῖσθαι ὅτι ἔλυσε τὰ προβλήματα, ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτά; Ποῖα λοιπὸν ἐπιστήμη, τότε καὶ πῶς, μᾶς ἐγέμισε μὲ τὴν γνῶσιν τῆς τῶ πεδίου πού κατέχουν μέσα μας τὰ βασικά αὐτά προβλήματα, καὶ ἐξετόπισεν ἀπὸ τὸ πεδίου αὐτὸ τὴν πίστιν;

Ἡ ἐπιστήμη! Ἐπιστήμη, ἡ ὅποια ἐρευνᾷ τὸ Πᾶν, τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ Παντός! Ἐπιστήμη, πού βάζει εἰς τὸ πειραματικόν τῆς ἐργαστήριον τὴν Αἰωνιότη-

τα! Μά, λίγο νά σκεφθῆ κανεὶς βλέπει τὸ ἄτοπον μιᾶς τοιαύτης σκέψεως. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐπιστήμη πού καταπιάνεται μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ παύει νά εἶναι ἐπιστήμη. Διότι κάθε ἐπιστήμη τίποτε ἄλλο ἢ δὲν γνωρίζει, γνωρίζει τὰ ὅρια μέσα εἰς τὰ ὅποια κινεῖται. Τὸ «γνωθὶ σαυτὸν» εἶναι ἴσως τὸ Ω διὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὴν τελειότητα. Διὰ τὴν ἐπιστήμην εἶναι τὸ Α. Πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο, ἢ ἐπιστήμη, κάθε ἐπιστήμη, ἀναγνωρίζει μὲ κάθε ἀκρίβειαν καὶ αὐστηρότητα τὸ πεδίον της, τὰ ὅρια μέσα εἰς τὰ ὅποια κινεῖται. Καὶ ξέροι ὅτι ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτὰ δὲν ἠμπορεῖ νά ξεφύγῃ οὔτε ἐλάχιστον, ἂν, φυσικά, θέλῃ νά μείνῃ ἐπιστήμη. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἄπειρον, ἀκριβῶς διότι εἶναι ἄπειρον, ξεφεύγει ἀπὸ κάθε ὄριον ἀνθρωπίνης ἐρεῖνης δι' αὐτὸ καὶ καμμία ποτὲ ἐπιστήμη, ὅχι δὲν ἔλυσε, ἀλλὰ δὲν ἐπεχείρησε ποτὲ νά λύσῃ τὰ αἰῶνα αὐτὰ προβλήματα, ὅχι δὲν ἐξετόπισε, ἀλλ' οὔτε ἐφαντάσθη ποτὲ ὡς δυνατόν νά ἐκτοπίσῃ τὴν πίστιν!

Καὶ ὅμως ὑπάρχει μιὰ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία τὰ λέει, μὲ μιαν μονοκονδυλιὰν μάλιστα, ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα. Μὲ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ξέροι τὸ πᾶν, δὲν ἀπορεῖ διὰ τίποτε, δὲν διαφεύγει τὴν «γνωσίν» του τίποτε, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ πιστεύῃ εἰς τίποτε. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ εἶναι... ἡ ἀσύνδοτος ἐπιστήμη τῶν διαφόρων «ἐκλαϊκεύσεων» ἀπὸ τὰς ὁποίας κάθε ἄλλο παρά ἔλλειψιν ἔχει ὁ τόπος μας. Διὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν τὰ πράγματα βαίνουν κατὰ τὸν ἀπλοῦστατον δυνατόν τρόπον. Παίνομεν μιαν διατύπωσιν μὲ ὄνομα ἐπιστημονικόν, ἢ, ἀκόμα, καὶ μιαν ὄντως ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, τὴν γενικεύομεν, τὴν ἀπαλλάσσομεν ἀπὸ ὅλων τῶν περιορισμῶν καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης τοῦ ἐργαστηρίου, δίδομεν κατόπιν τὸν λόγον εἰς τὴν φαντασίαν μας, καὶ ἡ πέννα μας, μὲ ταχύτητα συγχρονισμένην, προσκαλεῖ τὸ Σύμπαν, νά ὑποταχθῆ εἰς τὰ σχεδιάσματά μας. Καί, ἂν τὰ σχεδιάσματα αὐτὰ δὲν ἔχουν θεσιν εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ Σύμπαντος, τόσον τὸ χειρότερον... διὰ τὸ Σύμπαν!

Δι' ἐκείνους ὅμως, οἱ ὁποῖοι δὲν ἰκανοποιοῦνται ἀπὸ αὐτὰ τὰ κατασκευάσματα πού ἔχουν ἐπικέτταν «ἐπιστήμη» καὶ περιοχόμενον τὴν φαντασίαν, ὁ δρόμος εἶναι ἐνας! Τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀληθείας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ βασικὸν ζήτημα πού ἀφορᾷ εἰς τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης.

Λοιπόν:

—Δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, ἡ ὁποία νά λῆ, ἢ ἔστω κἂν νά ἐρευνᾷ, τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ Παντός, ὅπως π. χ. ἡ δημιουργία καὶ ὁ Δημιουργὸς τοῦ Σύμπαντος, τὸ ὑπερκόσμιον καὶ ἀθάνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον κλπ.

Τὰ ζητήματα αὐτὰ φεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης. Εἶναι ζητήματα μετὰ φυσικῆς. Ὅποιος ἀσχολεῖται (καὶ κάθε ἄνθρωπος ἀσχολεῖται, εἴτε ἐν ἐπιγνώσει εἴτε ἀνεπιγνώτως) μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ κάμνει μεταφυσικὴν, καὶ ὄχι ἐπιστήμην.

—Ὑπάρχει ὅμως μεταφυσικὴ πού ἐμφανίζεται εὐθέως ὡς τοιαύτη καὶ μεταφυσικὴ καμουφλαρισμένη μὲ τὸ ὄνομα τῆς διήθεν «ἐπιστήμης». Ἡ πρώτη, ἡ γνησία μεταφυσικὴ, εἶναι τὸ εὐγενέστατον προνόμιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ δευτέρα εἶναι κάτι τὸ ψεύτικο, κάτι τὸ ἀντιφατικόν, τὸ ἐκτρομακτικόν, θηρησιγενές καὶ θανατηφόρον πνευματικῶς.

—Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη, ὅσον καὶ ἂν προσδεύῃ, δὲν θά ἀντικαταστήσῃ τὴν Πίστιν, διότι κινεῖται εἰς ἄλλο πεδῖον ἀπὸ αὐτὴν. Ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν ὁρίων. Ἡ ἐπιστήμη πού προσδεύει, ἀποκρούει καὶ καταρρίπτει κάθε προσπάθειαν πού γίνεται νά χρησιμοποιηθῆ τὸ ὄνομα της διὰ νά συγχυθοῦν τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη μᾶς καθοδηγεῖ ἢ ἴδια πού νά στραφῶμεν διὰ νά εὐνοῦμεν ἐκεῖνον πού δὲν εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἔργον νὰ μᾶς δώσῃ.

Ἡ ἐπιστήμη, λοιπόν, δὲν εἶναι πίστις. Ἀλλὰ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν Πίστιν.

Αὐτὸ εἶπαν ὅλοι οἱ μεγάλοι οἰκοδόμοι τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸ εἶναι, εἰς τὴν πληροτέραν καὶ ἀληθεστέραν ἔννοιαν τῆς φράσεως, ἡ τελευταία λέξις τῆς ἐπιστήμης.

τὸ θέλημα τῆς ζωῆς

Η ΣΙΑΝΣ

Τὸν ἐγνώριζα ἀπὸ καιροῦ. Τὸν ξεχώριζα μάλιστα σὰν ἓνα τύπο μὲ αὐστηρὴ λογικὴ συνέπεια στὴ σκέψι. Δὲν ὑποπτευόμουν αὖτως ποτὲ μιὰ τόσο ραγδαία καὶ ἀπροσδόκητὴ ἐξέλιξι στὴ ζωὴ του. Μοῦ τὴν ἀπεκάλυπταν τώρα, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη, οἱ σειρὲς τῆς πυκνογραμμμένης ἐπιτολῆς του, ποῦ ἔφερε τὸ ταχυδρομεῖο στὰ γραφεῖά μας. Δὲν ἀντέχω νὰ τῆς στερήσω τὴ δημοσιότητα. Τὴν ἀξίζει. Καὶ ἰδοὺ τὸ κείμενό της:

Εἶμαι ἐπιστήμων καί, ὡς τοιοῦτος, θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου ἀπὸ κάθε βασικὴν μου σκέψιν νὰ ἐξάγω καὶ τὰς συνεπείας της. Παρακαλῶ λοιπὸν νὰ μὲ παρακαλουθήσετε καὶ νὰ ἐλέγξετε τὴν λογικὴν μου.

Ἐπιπλέον, ὑπάρχει Τύχη. Τοῦτο εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένον. Ἀπόδειξις πρὸς πᾶσι, πέταλον, δίκτυον ἀλιεῖον, σχοινί τῆς κρεμάλας, «σεφτές», «μούντζατα...» κλπ.

Ἐσκέφθην λοιπὸν ὡς ἐπιστήμων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξυπνος ἄνθρωπος, νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτὴν ἀλήθειαν μεθοδικῶς. Ἐπιπλέον, ὑπάρχει καλλιτέρα μέθοδος ἀπὸ τὸ νὰ ἀνατρέξω εἰς τὰς γνησίας πηγὰς τῶν γνώσεων περὶ αὐτῆς; Εὐτυχῶς, ἐσκέφθην πόλιν, εὐρέσκοντα πρόσωπα ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην, εἰς τὴν συλλογὴν ὅλων τῶν σχετικῶν στοιχείων, εἰς τὴν μελέτην τέλος τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς Τύχης. Ἐπιπλέον, δηλαδὴ οἱ εἰδικοὶ θεματοφύλακες τῆς (Γύφτισσις, μάγισ, χαρτορίχτρις, καφετζοῦδες κλπ.). Καὶ ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ εἰδικότης των εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένη. Ὅντως ἡ ἱστορία ἀναφέρει τὴν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰδίκευσιν τῶν ἐξαιρετικῶν αὐτῶν ἀτόμων εἰς τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Τύχην.

Συμπέρασμα (λογικῶς ἀπολογισμὸν): πρέπει νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Ταγράμ.

Εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀκλόνητος ἢ λογικὴ μου;

Πρέπει νὰ σὰς ἐξηγήσω ὅτι ὁ Ταγράμ εἶναι ἄλλο πρόσωπον, ἀσχετον μὲ τὸν περιφήμον μπέτην, ποῦ ἐπαρουσίασε κάποτε

εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κοινὸν τὴν φακρικὴν ἱκανότητά του. Διὰ τὸν Ταγράμ, ποῦ ἐπισκέφθην ἐγὼ τελευταίως, θὰ ἠμπορούσατε νὰ πᾶτε ἀρίστης πληροφορίας ἀπὸ πολὺ «καλὸν κόσμον». Λοιπὸν, ὁ Ταγράμ ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἐσπούδαζεν εἰς τὰ βῆθη τῆς Ἀσίας, τὴν «σιάνς καμπάλ» ὅπως διολογεῖ. Μετεξεπαιδεύθη κατόπιν εἰς τὸ Παρίσι καὶ εἰς ἄλλας χώρας καὶ ἐμπήκε γιὰ καλὰ εἰς αὐτὴν τὴ δουλειά. Κατοικεῖ εἰς τὸ ταπεινὸν καλυβάκι ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀθλιεστέρους συνοικισμοὺς, μὲ τὴν ὀλιγόρκειαν τῶν μεγάλων μυστῶν τῆς ἐπιστήμης του. Μὴ νομίσετε δὲ ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ σπερείται σημασίας. Καὶ ὁμως... Δὲν δοκιμάζετε νὰ τὸν μετακινήσετε ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Α 13 παράγγα του; Μάγαρ τιθεται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀπὸ τοῦ πιστοῦ του. Ἀλλὰ μυστικοὶ δεσμοὶ—ποῦ ὁμοιάζουν μὲ τηλεκινητικὰ φαινόμενα, ἀπὸ τὴν ἀνάποδην—τὸν κρατοῦν εἰς τὴν ἀθλιότητα τῆς τρώγλης του. Ἴσως διὰ νὰ ταπεινώσωνται ὅλοι αὐτοὶ οἱ κολλαρισμένοι κύριοι καὶ αἱ μυρωμένα κυρίαί ποῦ πηδοῦν εἰς τοὺς δαιδάλους τοῦ συνοικισμοῦ του τὰ χροτάκια μὲ τὰ μπουγαδόνερα, διὰ νὰ σκόψουν ἔπειτα τὰ ἀγέρωχα κεφάλια κάτω ἀπὸ τὴν χαμηλὴν πορτοῦλα τοῦ προσφυγικοῦ οἰκήματός Α 13.

Συνεχίζω τὴν ἱστορίαν μου. Ἐμῆθα εἰς τὸ δωμάτιον ὑποδοχῆς τοῦ Ταγράμ. Κάθεται πίσω ἀπὸ ἓνα χῶλον τραπέζι. Δύο μεγάλα κτριμισμένα «ῥοσκοκί» εἶναι ἀνοικτὰ ἐμπρὸς του, ἀκόμη μία σφαῖρα γυάλινη, γεμάτη νερό, μισοσκεπασμένη μὲ μαῦρον πανί, μία μικρὴ ὑδρόγειος σφαῖρα καὶ ἓνα βιβλίον τοῦ Φλαμμιαρίου, εἰς τὴν Γαλλικὴν. Μὴ νομίσετε ὅτι θὰ ἀντικρύσετε ἓνα φοβερὸν «μάγον» ἀκάθαρτον, μὲ γενειάδα καὶ κοκκούλον εἰς τὸ κεφάλι. Κάθε ἄλλο. Φρεσκοκυριωμένος, φρεσκοκτενισμένος, μὲ θερινὸν μοντέρνο ὑποκαμισάκι. Ὁ Ταγράμ ἔχει τὴν συμπαθητικὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς μορφωμένου κυρίου. Θὰ σὰς διηγηθῶ ἐν λεπτομερείᾳ τὰ τῆς συναντήσεώς μας.

Μὲ ὑπέδεξεν μὲ καταδεκτικὸν χαμόγελο.

—Κύριε Ταγράμ, τοῦ ἐξωμολογήσῃν, ἐγὼ ἄλλοτε δὲν ἐπρόσεχα τὴν τέχνην σας...

—...τὴν ἐπιστήμη..., αὐτὸ εἶναι σιάνς, μὲ δῶρθωσ.

—Συγγνώμην, τὴν ἐπιστήμην σας, ἐσπευσα νὰ ἐπανορθώσω.

—Τί ἡμέρα ἔχετε γεννηθῆ; μὲ ἐρώτησε παρατηρῶν με, μὲ τὸ βαθύ ἐρευνητικὸν τοῦ βλέμμα.

—Τετάρτη.

—Γιαυτὸ ντὲν πιστεύατε εἶπε μὲ ἡρεμίαν. Ἐχετε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ἑρμῆς. Εἶσθε δόσπιστο πνεῦμα...

—Κύριε Τ., ἐξηκολούθησα, τώρα ἐπέισθην ὅτι ὑπάρχει Τύχη...

—Υπάρχει, έθεθαίωσεν ό Τ., είναι επιστημονικώς άποντευτιγμένον. 'Η σιάς, είπε και έδειξε με μίαν χειρονομίαν τό ώροσκοπίον και τό βιβλίον του Φλαμμαριόν, τό άποντευκνύει. Ξεύρετε χημεία;

—Χημεία; Λίγη...

—Τό παράντειμα που θά σάς είπω είναι από τή χημεία. Λοιπόν, για να γίνει τό άτομο χρειάζονται τρεις ούσιες. Οι ούσιες αυτές, κινούνται γρήγορα, μαγνητίζονται... 'Ο άντρωπος λοιπόν είναι πλήρης μαγνητισμός. Είναι πομπός και ντέκτης...

'Ας έλθωμε τώρα εις τήν Τύχη. Καί αυτή άποντευκνύεται επιστημονικώς...

'Ο Ταγράμ έπήρε εις τά χέρια του τήν μικρή ύδρόγειον. ...Παραντέιγματος χάριν, έσυνέχισεν. Αυτό εδώ, άς πούμε, είναι ό "Ήλιος. Οι ραιγιόν του έχουν κίτρινο χρώμα... "Όταν περνά από μπροστά του ό Σατούρν, που οι ραιγιόν του έχουν κόκκινον χρώμα, τί γίνεται;... "Εκείνη τή στιγμή, οι κίτρινες ραιγιόν γίνονται πράσινες και πέφτουν εις τήν γή. "Εάν σεις γεννηθήκατε εκείνη τήν ώρα, τό πράσινο χρώμα σάς φέρνει γούρι... Αυτό τό άπέντειξε ή 'Αστρονομία. 'Εκαταλάδατε;

Είναι αληθές ότι έγώ μεν δέν είμαι δυνατός εις τήν άστρονομίαν ή τήν χημείαν, αλλά έπέισθη ότι ό κ. Τ. ήτο έμφορθής γνώστης των.

Είπα τότε τόν καυμόν μου.

—Τώρα, κ. Ταγράμ, που πιστεύω εις τήν Τύχην, θέλω να με βοηθήσετε. Πάντοτε ήθελα να πετύχω εις τήν ζωήν μου, αλλά κάτι βρέθηκε να με έμποδισή. Μου χρειάζονται χρήματα... Πολλά χρήματα. Πρέπει ν' ανεθώ ύψηλά, πολύ ύψηλά. Θέλω τήν δόξα κ. Ταγράμ. 'Αφού υπάρχει τύχη, πρέπει να τήν βρούμε. "Ακουσα ότι τήν σήμερα ή επιστήμη τήν εύρηκε αυτήν τήν ασύλληπτην θεάν, τήν έξηγει, τήν υποτάσσει. Τραπεζογραμμάτια πηδούν εις τήν πρέπην σας, ή ρουλέττα ζετινάζεται, τίτλοι και τιμές ήμπορει να σέ πνίξουν και δι' όλα αυτά άρκει όλίγη ραδιενέργεια. Που θά τήν εύρω αυτήν τή ραδιενέργεια κ. Ταγράμ;

—Μείνετε ήσυχος, με έθεθαίωσεν ό κ. Τ. 'Η σιάς θά σάς έξυμνηρητήση. 'Ακούτε λοιπόν ένα μικρόν παράντειμα: 'Εσείς, έχετε γεννηθή μια ώριασμένη ήμέρα. Ντέν είναι έτσι;

—'Ετσι υποθέτω.

—'Ωραία. Λοιπόν τήν ίδια ήμέρα στήν γήν έφύτρωσε και ένα ώριασμένο φυτό. Ντέν είναι έτσι;

—Βέβαια, άπήνησα.

—Προσέξτε λοιπόν, τό φυτό αυτό και σεις έχετε τό ίδιο «μαγνητικό ρευστό». Τό ίδιο σιμωθαίνει και με τά ζώα. Ποιό μήνα γεννηθήκατε;

—Μάρτιο, είπα.

—Λοιπόν. Τό ζώον που σάς φέρνει γούρι—γιατί έχετε τόν ίδιο μαγνητικό συντονισμό—είναι ό ποντικός.

—Δυστυχώς μου προξενεί πάντοτε άποστροφή αυτό τό βρωμερόν ζώον, είπα με άηδیان.

—Τό ξέρω, άπήνησεν ό κ. Τ. Είναι επιστημονικώς άποντευτιγμένον. 'Υπάρχει ή έξηγησις τής έπιστήμης. "Όταν είναι ζωντανό αυτό τό ζώο—έπειδή έχετε τόν ίδιο μαγνητισμό—ή άκτινοβολία του σάς... βλέπτει... Πρέπει να είναι ψόφιο... Τότε, ή μαγνητική που δύναμι ένώνεται με τή δική σας και πετυχαίνετε σε όποια δουλειά άρχίσετε. Τό ίδιο και με τό φυτό που φυτρώνει τήν έποχή που γεννηθήκατε. Καί αυτό πρέπει να ξεραθώ πρώτα και ύστερα θά τό κάνετε φυλακτό σας.

—Και τόν ψόφιο ποντικό; είπα με τράμο.

—Δέν είναι άνάγκη να είναι δλόκληρος. 'Αρκει και ένα μικρό κομματάκι.

Είπα, με χαράν, ότι ή σπιτονοικοκυρά μου έπιασε τακτικά από τά ζώα αυτά.

—Δέν είναι τόσοσ εύκολο, με άνέκοψε ό Ταγράμ, διότι πρέπει να έχη πεθάνει από φυσικό θάνατο...

—Είναι προβληματικό αυτό... Που να γνωρίζη κανείς... άπήνησα σκεπτικός εις τόν κ. Τ.

—'Έχετε δίκαιο είπεν εκείνος. Μά μην άπελπίζεσθε. Θά σάς βοηθήσω έγώ. 'Ελπίζω να σάς οικονομήσω... Βέβαια θά είναι λίγο άκριβά... Για σκεφθήτε όμως πόσα θά κερδίσετε και σεις!

"Ετσι είναι, έσκέφθην και έγώ. "Όσο άκριβά και άν κοστίση, φθινά θά μου έλθη εις τό τέλος. Δέν είναι μικρό πράγμα να ζετινάξη τό Μόντε Κάρλο, να γίνης 'Ακαδημαϊκός, ίσως-ίσως και ύπουργός... τό άκριβό πράγμα καταλήγει στο τέλος φθινό, λέει μία παροιμία.

'Αλλά μία σκιά άμφιβολίας πέρασε τότε από τό μυαλό μου.

—"Αν... είπα θεϊλά... "Αν τό φυλακτό αυτό δέν πιάση;

—Μή διατάζετε, παρετήρησεν ό κ. Τ. "Αμα διατάζετε θά χαλάσετε τή δουλειά. Χρειάζεται να τό πιστέψετε με όλη σας τήν καρδιά.

—Τόν ποντικό;

—Δέν έχει σημασία.

—Με συγχωρείτε... είπα με κάποιαν άπορίαν εις τόν κ. Τ., ένόμισα ότι ό μαγνητισμός δέν θά είχε άνάγκη τής πίστεως, έπειδή είναι άποδεικνυμένον επιστημονικώς.

—Μά τί λέτε τώρα... Για προσέξτε: όταν σάς έξηγώ έγκώ τόσο βαθειά μυστήρια νομίζετε ότι δέν χρειάζεται πίστις;

—Και ή σιάς; έρώτησα με θεϊλίαν.

'Εγέλασεν ό Ταγράμ. "Επειτα έδειξε τήν γυάλινην σφαιρίαν.

—“Όταν κυττάζω με μεγάλην ἔντασιν ἐδῶ μέσα, μπορῶ νά διαθᾶζω τίς σκέψεις σας. Αυτό βέβαια εἶναι ἕνα μεγάλο-μεγάλο μυστήριο. Σιάνς εἶναι ὅταν αὐτό τὸ μεγάλο-μεγάλο μυστήριο τὸ μπαπτίζω καί τοῦ δίνω ἕνα ὄνομα σιαντιφίκ, θά σᾶς εἰπῶ π. χ.: αὐτό εἶναι «μαγγνητικόν ρευστόν», ντόναμς, μικρός Θεός. Ἐκαταλάβατε;

—Σάν νά ἀρχίζω νά ἐνοῶ, εἶπα. Ἄλλά πιστεύετε καί εἰς τοῦς Θεοῦς κ. Τ.; ἠρώτησα. Ἐγὼ ἐνόμιζα...

—Κατόλλαθα, θά εἶστε ὀλιστής. Ἐχετε λάθος ὄραμα. Καθένας μας εἶναι Θεός. Ἐχετε διαβάσει τί γράφει ὁ Ἰωάννης ὁ Μπαπτιστής;

—Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής; ἠρώτησα. Δέν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου κανέν σύγγραμμά του...

—Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν... γράφει: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καί ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν...».

—Σᾶς χαρακτηρίζει, εἶπα, βαθεῖα γνώσις τῆς Γραφῆς...

—Ἐμεῖς ποῦ ἀσχολούμεθα με τὴν σιάνς ἔτσι πρέπει νά τὴν ξέρωμε. Μᾶς δίνει τόσα παραντίγματα.

—Τὸ βλέπω, ἐπιθύρῃσα ἐκπληκτος.

Ὁ κ. Ταγράμ ἐσηκώθηκε τότε ἀπὸ τὴν καρέκλαν του. Ἦτο φαίνεται καιρὸς νά πηγαῖν.

—Ἐλάτε τὴν Δευτέρα πάλι, μοῦ εἶπε. Εἶναι ἡ ἡμέρα τῶν ἰδιαιτέρων ραντεβου μου. Θά πληρώσετε διπλὴ βίζιτα, βέβαια, ἀλλά θά ἔχωμε ἀρκετὸ καιρὸ ἰσθὶ διάθεσί μας. Βλέπετε τώρα ὁ κόσμος περιμένει.

Πρόγματι. Ἐξω, εἰς τὴν αὐλήν, πολὺ «καθὼς πρέπει» κύριες καὶ κύριοι, με κομφᾶς ἐμφανίσαις ἐπερίμενον με ἀνυπομονήσιαν.

Σᾶς ἐκούρασα ἴσως, ἀλλὰ σᾶς ἔγραψα σχεδὸν τὴν ἱστορίαν μου, κύριοι, διότι ἡ ἱστορία μου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν ἀκριβῶς ὅπου ἀπέκτησα τὸ φυλακτόν του Ταγράμ. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ ἀνοδος μου. Ἀνέβαινα, ἀνέβαινα... Δέν ξέρετε ποῦ ἔχω φθάσει. Τώρα ὅλοι οἱ τίτλοι εἶναι δικοί μου...

Δυστυχῶς ὅμως, ζῶ ἐν μέσω ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἀμφισβητοῦν τοὺς τίτλους μου. Δέν ἔχει σημασίαν. Αὐτοὶ ὅλοι εἶναι τρελλοί. Μὲ ἀκοῦτε; Εἶναι ὅλοι τους τρελλοί. Δέν σέβονται οὔτε αὐτὴν τὴν ἡλικίαν μου.

Ἐγὼ ὅμως δέν εἶμαι τρελλός! Ὁχι! Ἐσεῖς εἶσθε τρελλοί... Βέβαια. Ὅλοι ἐσεῖς ποῦ με παρατηρεῖτε με ἀναίδῃ περιέργειαν. Σᾶς βλέπω μολονότι μᾶς χωρίζει τὸ ση ἀπόστασις, τόσα ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Θέλετε νά ἀρνηθῆτε, ὅτι βλέπω τὸ ἐκτόπλασμα σας; Ἀλλὰ δέν γνωρίζετε τί εἶμαι ἐγὼ τώρα, τί δυνάμεις θείας περικλείουν αὐτὰ τὰ πετραδάκια ποῦ ἔχω εἰς τὸ κεφάλι μου!

Ποῖος εἶμαι ἀλήθεια;

Νομίζετε ἴσως ὅτι ἐγὼ σᾶς γράφω, ὁ ἴδιος; Τί ἀπάτη! Ἐσπῆρισα τὸν μικρόν δάκτυλον τῆς δεξιᾶς μου χειρὸς εἰς τὴν πρᾶπξαν. Ἐσήκωσα τὸ ἀντιθράχιόν ὀριζοντίως. Ἀκούμῃσα τὴν μύτην τοῦ μολυβδοκοινοῦ μου ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ προήλωσα τὸ βλέμμα μου εἰς τὴν αἰχμὴν τοῦ μολυβδοκοινοῦ. Τὸ ἀντιθράχιόν μου ἠσθάνθη κόπωσιν... (Δέν ἀκουμᾶ τὸ χέρι μου παρὰ μόνον με τὴν αἰχμὴν τοῦ μολυβδοκοινοῦ καὶ με τὸ μικρόν δάκτυλον). Ἐπέμεινα. Τὸ ἀντιθράχιόν μου ἤρχισεν νά τρέμη..., παρέλυσε.

Αὐτὸ ἦταν. Εὐρέσθην εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἐκείνην ψυχοφυσιολογικὴν ὕφεσιν, μείωσιν κλπ. ποῦ ἀπαιτεῖται... Ἀπὸ τὴν στιγμήν ἐκείνην λοιπὸν δέν σᾶς ἔγραφον ἐγὼ. Κάποιος ἄλλος, μεγαλύτερος μου ἔγραφεν αὐταιμάτως ἡ αἰχμὴ τοῦ μολυβδοκοινοῦ ἐκινήθη... γράμματα, λέξεις, φράσεις ἐσχηματίσθησαν.

Μὴν κοπιάζετε λοιπὸν ἀδίκως με τὸ περιδοκίον σας. Δέν χρειάζεται τόση ἀκαρπος ἐργασία διὰ νά προοδεύσωμεν. Μάταιος κόπος. Χρησιμοποίησα τὸ παράδειγμά μου καὶ ἀναζητήσατε ἀλλοῦ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόσδόν μας».

Τὴ διανοητικὴ κατάστασι τοῦ ἐπιστολογράφου, πρὶν καὶ μετὰ τὴν κοῦρα ποῦ τοῦ συνέστησεν ὁ κ. Ταγράμ, δέν θά τὴν ἐξετάσω ἐγὼ. Δέν εἶμαι ἀριμόδιος. Ἐνα μόνον, ἄς μοῦ ἐπιτρατῆ νά σημειώσω. Ὅτι τὸ θέμα του δέν εἶναι πρωτότυπο. Κάτι παραπάνω: ὅζει λογοκλοπῆς. Ἴδιως ἐκεῖνα τὰ ἐπιστημονικὰ ντοκουμέντα του. Τὰ ἴδια πράγματα τὰ ἔχω διαβάσει, τώρα τελευταία, καὶ σὲ κάτι «ειδικὰς ἐρεῖνας» εἰς τοὺς ἀγνώστους κόσμους.

ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ FRANÇOIS MAURIAC

Β' ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Μιλήσαμε στο περασμένο για τη θεία που υποστήριξε ο Μωριάκ, σχετικά με την αποστολή και το χρέος που έχει να εκπληρώσει το μυθιστόρημα κι' ο μυθιστοριογράφος. Μέσα σ' αυτά βρίσκονται κιόλα, όπως είδαμε, τα βασικά στοιχεία της άλλης θεωρίας που ανέπτυξε ο Μωριάκ αντιμετώπιζοντας τα ούσιαστικά προβλήματα της Τέχνης. Η Τέχνη χρησιμοποιώντας τους δικούς της τρόπους και δρόμους, ανάβοντας ένα δικό της φως, θα οδηγήσει—πρέπει να οδηγήσει—τόν άνθρωπο προς την πηγή του λυτρωμού· θα τον φέρει σε επαφή προς τον κόσμο του πνεύματος· θα του δώσει εφόδια για μια εσωτερική ανάπλαση, για μια βαθειά πνευματική καλλιέργεια, που είναι αναντίρρητα το πιο θεμελιώδες στοιχείο για τη δημιουργία αληθινού πολιτισμού.

Ανώτερη αντίληψη για την Τέχνη. Έξωραϊσμός—κάτι παραπάνω: έξωραϊσμός της ύψηλης αυτής λειτουργίας του ανθρώπινου πνεύματος, που με τόση λάσπη την πιπίλισαν όσοι δεν θέλησαν να βουνε σ' αυτήν παρά μονάχα ένα όργανο για την εξυμνήρησι χαμηλών ένστικτων, ή το πολύ μια ευκαιρία για να ικανοποιηση κανείς εκκεντρικότητες και ανυπόφορα ατομικά καπρίτσια.

Μά νομίζω πως το κάμαμε φανερό κι' απ' το περασμένο άρθρο, ότι μια τέτοια ανώτερη σύλληψη για την αποστολή της Τέχνης και του τεχνίτη καλλιιεργήθηκε στη συνείδησι του Μωριάκ κι' έδωσε τους καρπούς της μέσα σ' ένα λογοτεχνικό έργο απ' τα πιο σημαντικά της εποχής μας, μόνο και μόνο χάρις στο θετικό προσανατολισμό που πήρε ο Μωριάκ απέναντι στη Χριστιανική κοσμοθεωρία. Το μήνυμα του Μωριάκ, μήνυμα ζωής και λυτρωμού, είναι ή χαρούμενη κραυγή μιας ψυχής, που την λούζει άφθονο το φως της πίστεως. Είναι «καρπός χειλέων ομολογούντων».

Δεν ώριμασε ο καρπός αυτός χωρίς αγώνα. Ίσα-Ίσα ο συγγραφέας έβάδισε ως τα τώρα ένα δρόμο μακρύ και πολύ κουραστικό. Είν' αλήθεια, πως ή πίστι

γι' αυτόν είναι δώρο που τον συνοδεύει απ' την παιδική του ηλικία. Στη ζωή του Μωριάκ δεν έχουμε την περίπτωση ενός Κλωντέλ, ενός Μαριταίν, ενός Έρνέστου Ψυχάρη. Δεν έχουμε την περίπτωση του ξαφνικού φωτισμού, της απότομης επιστροφής, των σκοταδιών της άπιστίας να διαλύονται με μιάν απότομη ανατολή φωτός, που ρίχνει χάμα θαιπωμένο τον διώκτη στο δρόμο της Δαμασκού. Έχουμε όμως μιάν άλλη περίπτωση, όχι λιγότερο συγκλονιστική: έχουμε τον άνθρωπο τον αληθινά διανοούμενο, που αγωνίζεται όχι πιά για να πιστέψει, μά για να κάνει έλλογη και γόνιμη την πρωταρχική του πίστι· να δώσει απόκρισι στον εαυτό του και στους γύρω του, γιατί πιστεύει, και γιατί, αν δεν πιστεύει, αυτό θα ισοδυναμούσε με το πηχτότερο σκοτάδι της πιο άπαισι-μης νυχτιάς· να μετουσίωση σε συγκεκριμένο έργο τη θεωρητική πίστι, και να κάνει πραγματικότητα ζωής την άφηρημένη και νοητική σύλληψη.

Σ' ένα τέτοιον αγώνα ή νίκη δεν είναι πάντοτε άμεσος καρπός. Απ' την προσπάθεια ως την έπιτυχία, απ' τη σύγκρουσι μέχρι το θρίαμβο, συχνά μεσολαθεί μια μεγάλη απόστασι, μια άλυσιδα από θυσίες και κόπους και αγωνίες σιωπηλές. Τις έγνώρισε καλά τις αγωνίες αυτές ο Μωριάκ. Αν στα παιδικά του χρόνια, όπως γράφει ο ίδιος, ή θρησκεία του πλούτισε τη ζωή «με μιιά χαρά γεμάτη πάθος», ήρθαν όμως ύστερα οι εφηβικοί χρόνοι με τους διαταγμούς των, ο γαλλικός ορθολογισμός υποβάλλοντας τις δήθεν έξυπνες ένστάσεις του, μιιά αναποφάσιστη νιότη, που ταλαντεύεται ανάμεσα στον κόσμο και στο Θεό. Πόση έντασι πνευματικών δυναμειών απαιτείται για ένα τέτοιον αγώνα, αυτό δεν μπορούν να το νοιώσουν όσοι πετάξανε τα όπλα στην πρώτη επαφή, εκείνοι που, σαν βρέθηκαν κάποτε μπροστά στο πρόβλημα της Πίστεως—που ή στάσι μας απέναντί του είναι ή ίδια ή ιστορία του πολιτισμού, όπως έγραψαν ο Γκαίτε—βιάσθηκαν να το αντιμετώπισουν με τον πιο πρόχειρο τρόπο: με τη φυγή. Το νοιώθουμε μόνο εκείνοι, που, όμοια

μέ τον Μωριάκ, αισθάνονται αυτόν τον άγωνά σαν τόν μόνο που αξίζει να τόν άγωνισθή κανείς, σαν τόν μόνο που δίνει νόημα στην ανθρώπινη ύπαρξη. Άλλά, στην περίπτωση αυτή, όσο κι' άν άργηση, είναι όμως αδύνατο να μὴν έρθη κάποτε ή στιγμή, που τó θριαμβευτικό «νευικήκαμεν» θ' άντηγήση με χαρά άπ' τó στόμα τού πνευματικού μαραθωνοδρόμου.

Έτσι και για τόν Μωριάκ ήρθε ή στιγμή που μπορούσε να δηλώση χωρίς κανένα δισταγμό και στηριγμένος στην πιό άκλόνητη βεβαιότητα: «Άνήκω στη ράστα τών ανθρώπων εκείνων, που γεννημένοι μέσα στον Χριστιανισμό, κατάλαβαν μόλις έμπαιναν στην άνδρική ήλικία, πώς δέν ήταν δυνατοί να δραπετεύσουν μακριά του, πώς δέν ήταν στο χέρι τους να βγαίνουν και να μπαίνουν. Βρίσκονται μέσα σ' αυτόν, βρίσκονται και θά μείνουν για πάντα. ..Είναι πλημμυρισμένοι άπό φώς, ξέρουν πώς έχουν τήν άλήθεια».

Κι' ή χαρά τών άγωνιστών, που νίκησαν και πέτυχαν να κατακτήσουν τήν άλήθεια, γίνεται όλο και πιό μεγάλη, γιατί ξέρουν πώς ή άλήθεια που κατέχουν είναι ή μία και μοναδική, ή ίδια και άκατάλυτη και χθές και σήμερα και πάντα: «Όσο ό κόσμος γυρίζει στην ειδωλολατρεία, τόσο κι' ό Χριστιανισμός γυρίζει κι' αυτός στην πηγή του. Τίποτε δέν ξεπέρασε τήν αξία τής πηγής που φωτός. "Ω δύναμις άνέπαση! Πεταγμένη από παντού, συγκεντρώνεται στις ψυχές, τις πολιορκεί, τις έκπορθεϊ. "Ο κόσμος είναι γεμάτος άπ' αυτές τις φλογερές έπιστροφές που έμεις τις άγνοούμε». Είναι άκόμη περήφανοι, γιατί έσαναβρίσκοντας τή λησιμονημένη πηγή, ένώνονταν στην ίδια πίστι με τά μεγάλα πνεύματα, και τόχουν καύχημά τους να πιστεύουν «αυτό που ό Pascal, ό Pasteur, ό Laënnec έπίστεψαν». Τέλος, είναι περήφανοι, γιατί ξέρουν πώς ή άλήθεια που πιστεύαν είναι ή μόνη δύναμις που έλευθερώνει. Χάρης σ' αυτήν κατέχουν τó μυστικό τής άληθινής έλευθερίας. Άκόμη κι' εκείνοι που άμφισβάλλουν, άρνούνται, βλασφημούν, ξέρουν τή λυτρωτική δύναμη που κλείνει μέσα του τó μυστικό τούτο. «Δέν τó έγκαταλείπουν—λέει ό Μωριάκ—παρά μόνο για να μπουνε κάτω άπό τó ζυγό, για να γυρίσουν τή μολόπετρα, τή μολόπετρα τους, που είναι ή μοίρα τους και άπ' τήν όποια καμιά δύναμις στον κόσμο δέν τους άπήλλαξε ποτέ, έκτός άπ' αυτόν τόν Ίησου που σταυρώνουν και που λατρεύουν». Άπ' τήν άποψη αυτή—προσθέτει ό Μωριάκ—θά μπορούσε να πη κανείς ότι ό Χριστιανισμός, μακριά άπ' τó να είναι θρησκεία δούλων, είναι όμως κάτι άλλο: Είναι «θρησκεία

άπειλευθέρων».

Και οι άπειλευθεροι αυτοί χαίρονται μέσα στο πνευματικό βασίλειο τής λευτεριάς, τή λύτρωσι που τούς έχάρισε ό μεγάλος έλευθερωτής των: ό Υιός τού ανθρώπου.

*

Δέν υπάρχει άμφιβολία ή γνωριμία με τόν πνευματικό έλευθερωτή, ή πίστι στον άρχηγό τής Πίστews, καθορίζει πολύ σαφέστερα τó πρόβλημα. Η πίστι στον Χριστό δίνει μια πιό συγκεκριμένη και άφάνταστα ίκανοποιητική έκθvasi σ' αυτόν τόν πνευματικόν άγώνα. Νά τόν προσπεράσουμε; Άνώφελος κόπος. Νά τόν άγνοήσουμε; Άπλη προσπάθεια, άπόπειρα να γελάσουμε τόν έαυτό μας. Πάντα μια θέσι πρέπει να πάρουμε άπέναντί του. Άπ' τή στιγμή που παρουσιάστηκε στη γη ό Υιός τού ανθρώπου ως τά σήμερα, άτόμων και λαών ή ιστορία γράφεται άπ' τή στάσι που παίρνουν μπροστά του. Είναι ό μεγάλος διαχastής. Ποιός άνθρωπος, άληθινά ζωντανός, δέν είδε κάποτε να θρβανεται μπροστά του ή έπιβλητική αυτή αίμόφυρτη Μορφή, και δέν έγινε κέντρο τής ύπάρξewς του, είτε για να τόν κόμην να τλησιάζη με όρμη αγάπης προς αυτήν, είτε για να άπομακρύνεται άπ' αυτήν;

«Ό Χριστός—γράφει ό Μωριάκ—ύποχρώνει όλους τούς ανθρώπους να καθορίσουν τή θέσι τους. "Οποιος δέν είναι με τó μέρος του, είναι έναντίον του. Δέν είναι στο χέρι σας να μείνετε έξω άπ' τόν άγώνα. "Ο Χριστός έδημιούργησε τó ανθρώπινο δράμα. Μας έρριξε σε μια περιπέτεια που οι πρην άπ' τήν Ένοάρκωσι Του άνθρωποι μόλις προαισθάθησαν. Πρέπει λοιπόν να διαλέξουμε άργά ή γρήγορα πρέπει να διαλέξουμε».

Τό πρόβλημα τής έκλογής, παληό όσο και ό Χριστιανισμός, είναι πάντα καινούργιο, σά να ναι χθεσιό.

Ό Ίησους—λέει ό Μωριάκ—αυτός που παρουσιάσθηκε τόσο ταπεινά σ' ένα συγκεκριμένο σημείο τόπου και χρόνου, εύθς άπ' τήν άρχή έγινε τó κέντρο τών αντιθέσεων και δέχθηκε φανατική πολεμική. «Κάθε λόγος, κάθε τιμήμα λόγου τού Ευαγγελίου, έρευνηθηκε, αναλύθηκε, έγινε αντικείμενο για τις εικασίες τών ειδικών. Κι' ένw συζητούνται αυτά τά λόγια, αυτά τά «παρέμβλητα χωρία», έξακολουθούν να έκδηλώνουν μια δύναμη, τήν ίδια έδw και δέκα έννέα αιώνες. Μία δύναμη! ποιά δύναμη; Τήν άνάστασι κάθε άνθρωπινής ψυχής εσχωριστά, τήν άναγέννησι στην αγάπη εκείνου τού καταδικασμένου σε θάνατον, αυτού τού θανατωμένου. Αυτό τó κείμενο είναι ζωντανό: «Αυτό τó ντοκουμέντο που άνατινεί», έλεγε ό Claudel...

"Άλλοι ἔκαμαν προσηλύτους" μὰ καμμιά δύναμις ἀνθρώπινη δὲν θά ἐμποδίσῃ ἐκεῖνον γιὰ τὸν ὁποῖον μιλῶ, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, νὰ κάμῃ ἀναστημένους, ἀναγεννημένους.

Χαρούμενος ὁ συγγραφέας μας γιὰ τὴν ἀναγέννησι πού χάρισε καὶ σ' αὐτὸν ὁ Χριστός, ὑψώνει τὴ φωνή του, γιὰ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστι του στὸν αὐτουργὸ τοῦ λυτρωμοῦ του: «Πιστεύω σὲ Σένα, γιατί ἤρθες σὲ μιά στιγμή τῆς ἱστορίας, Θεὸς καὶ συγχρόνως ἀνθρώπος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, σῶμα πού γινώσθηκε, φραγγελώθηκε, σκεπάστηκε ἀπὸ φτώχεια, στήθος πού βάσταξε τὸ βάρος μιᾶς κεφαλῆς, μάγουλα πού τᾶγγιζαν τὰ χεῖλη τοῦ Ἰούδα. Καμμιά δίσπα δὲν ἐδήμιούργησε ποτέ πηγὴν. Καμμιά δίσπα δὲν ἔκαμε ν' ἀναθλύσῃ νερὸ ἀπ' τὴν ἄμμο. Ἄν δὲν εἶχες ἔρθει, θὰ σὲ εἶχα ζητήσει, ἀλλὰ δὲν θὰ σὲ εἶχα βρῆ. Κι' ἂν, μιά καὶ ἤρθες, εἶχες βγῆ ἀπ' τὸν κόσμο, δὲν θὰ γινώριζα κείνη τὴν εἰρήνη οὔτε κείνη τὴν σιωπὴ, πού κάνουν νὰ ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλες τὶς μέρες, οἱ μέρες ἐκεῖνες πού μὲ ἐπισκέπτεσαι».

Μὰ θὰ ὀλοκληρώσῃ ἀκόμα τὴν ὁμολογία του γράφοντας τὴν παλλόμενη ἀπὸ φλογερὴ πίστι καὶ λατρευτικὴ ἀγάπη βιογραφία τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ», βιβλίο πού μόλις κυκλοφόρησεν, ἔδω καὶ λίγα χρόνια, εἶχε μιά ἐπιτυχία ἐξααιρετικὴ, εἶν ἕνα βιβλίο γραμμένο μὲ καλλιτεχνικὴ λεπτότητα καὶ βαθειὰ χριστιανικὴ σκέψι (1). Μὲ τὴν ἱερὸ πρόμο πίνει τὴν πέννα γιὰ νὰ ἱχνογραφήσῃ ὁ μεγάλος στυλίστας τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀπροσπέλαστης Μορφῆς! Πῶς νὰ μιλήσῃ γι' αὐτὴν; Εἶναι «ἡ πὸ φρικαστικὴ ἀπ' τὶς μεγάλες μορφές τῆς ἱστορίας». Θὰ ἔπρεπε νὰ εἰμαστε γονατιστοὶ γράφοντας τὸ βίο τοῦ Ἰησοῦ, λέει ὁ Μωριάκ καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἀναξιοτήτος μας νὰ εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ κἀνῃ νὰ μᾶς πέφτῃ ἡ πέννα ἀπ' τὰ χέρια μας!

Τι κι' ἂν δὲν τὸν βλέπει μὲ τὰ μάτια τὰ σαωματικά; Κρατώντας «ἀνοιχτὰ πάντα κι' ἀγρυπνᾶ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του»—ἔτσι δὲν τὸ εἶπε ὁ Σολωμός;—βλέπει τὴ ζωανὴ μορφή τοῦ Ἰησοῦ. Κι' ἂν δὲν ἀγγιξέ μὲ τὰ χέρια τὴν πληγὴ τῆς πλευρᾶς καὶ τοὺς τύπους τῶν ἤλων μὰ ἡ κραυγὴ

τῆς ὁμολογίας ἀσθόρμητῃ ἀναπηδᾷ μὲ τὴν ἴδια ἔβρημ πού βγήκε κάποτε ἀπ' τὴν ψυχὴ τοῦ δούσιτου μαθητοῦ: «Ἡ προσφώνησις τοῦ Θωμᾶ, πόσες φορές δὲν ἤλθε στὰ χεῖλη μας, ὅταν κι' ἐμεῖς, μὲ τὰ μάτια τῆς πίστεως, ψηλαφώντας μὲ τὰ χέρια σάν τοὺς τυφλοὺς, εἶδαμε κι' ἀγγίξαμε τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου!» Ἐἶναι στὴν κατοχὴ ὄλων καὶ συγχρόνως δίνεται καὶ παραδίνεται στὸν καθενα ξεχωριστὰ... Κύριε, πού δὲν σὲ εἶδαμε μὲ τὰ σαρκικὰ μας μάτια, πιστεύουμε σὲ Σένα!»

Κι' ἂν ἡ πίστις μας αὐτὴ ἔτυχε κάποτε νὰ λιγοστεύῃ, κι' ἂν ὁ δισταγμὸς κάποτε κι' ἡ ἀμφιβολία ἔρριξαν τὴ σκιά τους καὶ χαμηλώσαν σὲ κάποια περίοδο τῆς ζωῆς μας τὴ θέρμη τῆς παραλογίας—καὶ θυμᾶται μιά τέτοια περίοδο τῆς ζωῆς του συχνὰ ὁ Μωριάκ, ὅπως τόχομε δῆ—δύμιος ὁ μυστικὸς συνοδοιπόρος οὔτε ἴσως ὄρες αὐτὲς δὲν ἔχει πάψει νὰ βαδίζῃ στὸ πλευρὸ μας; καὶ, ἀρὰ γε, δὲν νοιώθουμε στὶς ὤρες αὐτὲς τὴν καρδιά μας νὰ καίγεται μέσα μας; «Σὲ ποῖόν ἀπὸ μᾶς, ρωτᾶει ὁ Μωριάκ, δὲν εἶναι οἰκτεῖο τὸ κατάλυμα τῆς Ἐμμανουῆ; Ποιὸς δὲν ἐθάδισε κείνο τὸ δρόμο, κάποιο βράδυ πού ὄλα φαίνονταν χαμένα; Ὁ Χριστὸς ἦταν πεθαιμένος μέσα μας. Μᾶς τὸν εἶχαν πάρει: ὁ κόσμος, οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ σοφοί, τὰ πάθη μας. Δὲν ὑπῆρχε πιά γιὰ μᾶς Ἰησοῦς πάνω στὴ γῆ. Περπατούσαμε σ' ἕνα δρόμο καὶ κάποιος βάδιζε στὸ πλευρὸ μας. Ἡμαστέ μόνοι κι' ὄμως δὲν ἤμαστέ μόνοι. Εἶναι βράδυ. Μὰ νὰ μᾶς πόρτα ἀνοιχτή. Σ' ἕνα σκοτεινὸ δωματίο ἡ φλόγα τοῦ τζακιοῦ μόλις φωτίζει τὸ χῶμα καὶ φανερώνει σκιές πού σαλεύουν. Ὡ ψωμί πού ὀκνηκε! Ὡ κλάσις τοῦ ἄρτου πού ἔγινε παρὰ τὴν τόση δυστυχία! «Μείνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἔσπεραν ἔστι καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα...».

*

Γυρισμὸς στὴν πίστι, ἐπιστροφή στὸ Χριστό. Τὸ μεγαλεῖο πού κρύβεται μέσα σ' αὐτὲς τὶς λίγες λέξεις, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβῃ, ὅποιος δὲν ἔχει ζήσει τὸ ὑπέρτατο τοῦτο γεγονός. Ὅτε νὰ τὸ καταλάβῃ, οὔτε νὰ τὸ ἐκτιμήσῃ. Ἴσως μάλιστα καὶ νὰ γελᾶσῃ γι' αὐτό. Ἡ τὸ λιγώτερα, νὰ σταθῇ μὲ δυσπιστία μπροστὰ του, γιατί βρίσκεται ὀλότεια ἀνίκανος ν' ἀξιολογήσῃ ἕνα παρόμοιο γεγονός.—Ἐνας ἀνθρώπος πού ἐπιστρέφει στὸ Χριστιανισμό. Ποιᾶν ἀξία μπορεῖ νάχη μέσα στὴ ζωὴ του; καὶ ποιᾶν ἀξία μπορεῖ νάχη στὸ ἔξῃς ἡ ζωὴ του μέσα σ' αὐτὴν τὴν ὀλοκληρωτικὴ ὑπαταγὴ τοῦ ἑγῶ του στὸ θεϊκὸ θέλημα; δὲν ἐκμηδενίζεται τότε ὁ ἀνθρώπος καὶ δὲν χάνει τὴν ἀξία τῆς ἡ προσωπικότητά του; Εἶναι μιά σειρά ἀπὸ ἄλλε-

(1) Κι' ἔδω στὴν Ἑλλάδα τὸ βιβλίο αὐτὸ διαβάστηκε ἀρετὰ, ὄχι ὅμως, δυστυχῶς, ὅσο ἔπρεπε νὰ διαβασθῇ. Οἱ «συγγνωστοί» λόγοι μας ἐξακολουθοῦν νὰ διαβάζουν γιὰ βίο τοῦ Ἰησοῦ τὸ μυθιστόρημα πού ἔγραψεν ὁ Ρενάν ἔδω κι' ὀδόντα χρόνια. Δεῖγμα προοδευτικότητος κι' αὐτό!

πάλληλα ἐρωτηματικά, πὺ ἀπροσῆλσαν γιὰ πολὺ τὴν σκέμη τοῦ Μωριάκ. «Ἡ τύχη μας ἦταν—γράφει κάπου—νά ποῦν μιά μέρα καὶ γιὰ μάς: Αὐτὸς εἶν' ἕνας ἄνθρωπος πὺ ἔχει τελειώσει, πὺ ἐξέφυλλσε. Καὶ ὁμως, ὁ Χριστιανὸς, ἀπ' τῆ στιγμῆ πὺ θά τὸν ποτίση ἡ χάρις, εἶν' ἕνας ἄνθρωπος πὺ ἀρχίζει, καὶ πὺ εἶναι βέβαιος ὅτι δὲν θά τελειώση ποτέ. "Ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ἡλικία του, ἀνακαλύπτει πρῶτα—πρῶτα ἐκεῖνη τῆ χαρὰ τῆς γεννήσεως. Εἶν' ἕνας νεογεννητὸς, πὺ ἔχει συνείδησι τοῦ ἐρχομοῦ πὺ στὸν κόσμῳ. Στὴν ἁμαρτία, ἀκόμη καὶ μὲ τὸ ἀνθρώπινο πρῶσιμα, καθένας μας μπορεῖ νά τῆ τὸν ἑαυτὸ του τελειωμένο. Μιά καὶ θ' ἀγγίξης τὸ βάθος τῆς ἀθύσου, τῆς δικῆς σου ἀθύσου, δὲν σοῦ μένει παρὰ νά τὴν ἀγγίξης μέχρι τὸ τελευταῖο σου ἀγκομαχητό». Τί θάσαι τότε ἡ ζωὴ σου; "Ἐνας φαῦλος κύκλος ἀσχόνης καὶ ἀηθίας: «Ἡ ἐπιθυμία, τὸ χόρτασμα, ἡ ντροπὴ καὶ πάλι ἡ ἐπιθυμία, τὸ χόρτασμα—ἡ ἀηθία... Καὶ ἔπειτα; αὐτὸ εἶναι ὅλο! Μονοτονία τῆς ἁμαρτίας, σκοτάδια χωρὶς ἀγῆ, νύχτα δίχως τέλος».

Ὁ Χριστιανὸς ὁμως δὲ ζῆ μέσα τὸ τέτοια νύχτα. Τὸ φῶς πὺ τοῦχει ἀποκαλυφθῆ πλημμυρίζει τὰ μονοπάτια τῆς ζωῆς του. Καὶ τὸ φῶς αὐτὸ εἶναι φῶς χαρᾶς. Μέσα στὶς σημερινὲς κοινωνίες τοῦ πόνου, οἱ πιστοὶ εἶν' οἱ μόνου ἀληθινὰ χαροῦμενοι. Ἡ ψυχὴ τους πλημμυρίζει ἀπ' τὴν ἴδια χαρὰ πὺ ἐνοιωσαν οἱ πρῶτου μαθηταί. Εἶναι ἡ ἐνογιάνια χαρὰ τοῦ νὰ κρατᾶς ἕνα μυστικὸ—λέει ὁ Μωριάκ. Εἶν' ἀκόμα ἡ χαρὰ πὺ βγαίνει ἀπ' τῆ βεβαιότητα πὺς βαδίζουσι τὸ δρόμῳ πὺ φέρνει πρὸς τὴν τελειότητα. Στὶς μέρες τους δὲν ἐνοιωσαν ποτέ τὸ κενό. Στὴν ψυχὴ τους οὔτε. Τὶς γεμίζει ὁ ἀγιώνας γιὰ τὴν τελείωσι τοῦ εἶναι τους—γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ, πὺ μόνου αὐτὸς δικαώνει τὴν ὑπαρξί μας καὶ δίνει νόημα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Κι' ἂν εἶναι δύσκολος ὁ ἀγιώνας, ὁμως αὐτὸ δὲν τοῦς σταματᾶ τὴν ὁρμή. «Ὅ, τι τρομακτικὸ κι' ἂν τοῦς ἰαμβῆ, ἀρκεῖ νὰ σηκώσουν τὰ μάτια ψηλά, γιὰ νὰ βλέπουν τὸν οὐρανὸ ἀνοιγμένο».

Μὰ τὸ φῶς τοῦ πιστοῦ δὲν μένει χωρὶς

ἀκτινοβολία. Ἡ χαρὰ πὺ σκορπίζει γύρω του, κάποιες ψυχὲς πάντα θά ζεσταθῆ, κάποιες ἐλπίδες ἐποιομόθυστες θά ζωογονηθῆ. "Ὅσο κι' ἂν ἴσως οἱ ἄλλου τὸν εἰρωνευθοῦν, πάντα στὸ βάθος διατηροῦν βαθεῖα ἐκτίμησι γιὰ τὴν ψυχικὴ του δύναμη, ἀκόμη καὶ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἠθικὴ του ὑπεροχὴ καὶ γιὰ τὴν αἰσιοδοξία του. Στὸ τέλος, ὁ πιστὸς καταπὰ νά μείνη μοναδικὴ ἐλπίδα μέσ' στὶς σκοτεινωμένους μάζες τῶν ἀπίστων, μοναδικὸς δείκτης κατευθύνσεως στοῦς παραστρατημένους. «Ἀκόμη καὶ κείνου πὺ πιστεύου πὺς δὲν ἔχουν πιά ἐλπίδα, σχεδὸν ποτέ δὲν ἔχουν χάσει κάθε ἐλπίδα. Καὶ γι' αὐτοῦς, κι' ἂς μὴν τὸ ὁμοιογούν, ἕνας Χριστιανὸς ἀντιπροσωπεύει μιά δυνατότητα ἰατρείας, συγγνώμης, ἐξευγενισμοῦ, μιά ἐνδεχόμενη ἀναγέννησι, μιά τύχη ἐξαγιωμοῦ».

Νὰ γιὰ τὸ Χριστιανὸς, συναισθανόμενος κι' αὐτὴ τῆ μεγάλῃ κλησί του, κοντὰ στὶς ἄλλες, πρέπει νὰ συγκεντρώση τίς δυνάμεις του, ν' ἀνοιάθῃ ἀποφακτικὰ τὸ ρόλο του, ἀνακατηλώνοντας ἀδιάκοπα μέσα του τὴν ἀξία τῆς ἀποστολῆς, ὅπου ὁ οὐρανὸς τὸν ἔχει καλέσει. «Εἰπάτωσαν οἱ λευτρωμένοι!» Αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ σύνθημα πὺ δίνει ὁ ποιητὴς τῶν Ψαλμῶν; Τὸ ἴδιο σύνθημα ρίχνει καὶ στὴν ἐποχὴ μας ὁ Μωριάκ: «Πρέπει νὰ μιλήσουμε ὀπωσδήποτε, νὰ νικήσουμε τὴ συστολὴ μας, πὴ ντροπὴ μας. Πρέπει νὰ ξαναδώσουμε στοῦς ἀνθρώπους τὸ ἀσθημα τῆς εὐτυχίας».

Τὸ σύνθημα τοῦτο, δὲν τὸ ρίχνει μόνου στοῦς κύκλους τῶν Χριστιανῶν λογοτεχνῶν, τῶν πιστῶν πὺ εἶναι προικισμένοι μὲ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης; ἀλλὰ τὸ ρίχνει πλατύτερα, σὲ ὅλους ἐκείνους πὺ εἶχαν τὸ ζηλευτὸ προνόμιον νὰ βρίσκωνται στὴ φωτεινὴ παράταξι τῶν «λευτρωμένων». Τὸ ἔκαμε σύνθημα τῆς ἴδιας του ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ βλέπουμε σήμερα τὸ μεγάλο ἔργο του, σφραγισμένο μὲ τὴ σφραγιδα τῆς ὑψηλῆς Τέχνης, καὶ ἔμπνευσμένο ἀπ' τὸ ἱερὸ τοῦτο σύνθημα, νὰ ὑψώνεται ὀλοένα καὶ πὺ ἐπιβλητικὰ στὴν ἐποχὴ μας, μὲ μιά ζηλευτὴ λαμπρότητα καὶ θαυμαστὴ καρποφορία.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Βιβλιογραφία.

*Ἀπ' τίς πολυάριθμες μελέτες πὺ ἔχουν γραφῆ γιὰ τὸν Μωριάκ:

Robert Valery—Radot, *Domus Aurea* (la Plume, 1910).—Maurice Barres, *Les mains jointes* (Echo de Paris, 21 Mars 1910).—Émile Faguet, *Les poésies de Fr. Mauriac* (Revue des deux Mondes, 1912).—Frédéric Lefèvre, *Une heure avec...* (Gallimard).—Louis

Chaigne, *Fr. Mauriac, poète* (Les Lettres, Novembre 1929).—καὶ *Vies et Oeuvres d' écrivains*.—Charles du Bos, *Approximations* (2e serie, Crès), *Fr. Mauriac et le problème du romancier catholique*, (Córdoba 1933).—R. Vallery—Radot et Ramon Fernandez: *Témoignages* (Revue hebdomadaire 1933).—Silvestre de Sacy, *L' oeuvre de Fr. M. (Hartman)*.—Amélie Filion, *Fr. Mauriac*, (Paris 1936).

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἀπὸ μακροῦ χρόνου διεξάγεται συζήτησις σχετικῇ πρὸς τὰ μεταψυχικά λεγόμενα φαινόμενα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἰδίως μερικῶν ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι ὑπεστηρίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς συμπεράσματα τῶν λεγομένων «ψυχικῶν ἐρευνῶν».

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ μέχρι τέλους ξένον πρὸς τὴν συζήτησιν τῆς ὁποίας καὶ ἡ πρακτικὴ, ἢ διὰ τὸν καθ' ὅλου βίον σπουδαιότερη εἶναι πρόδηλος. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἀναλόγητον ἀνάγκην εἰς τὴν συζήτησιν θὰ ἀναφερθοῦν καὶ ὀνόματα, ἐθεώησεν ἐπιβεβλημένον νὰ παρακαλέσῃ ὠρισμένους ἐπιστήμονας ὁπως δι' ἐνυπογράφων ἄρθρων τὸν ἐκθέσουν τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις τῶν. Δημοσιεύομεν λοιπὸν κατωτέρω ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν μᾶς ἀπέστειλεν ὁ διακερτῆς καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Δ. Χό ν δ ρ ο ς. Δημοσιεύομεν ὡσαύτως μελέτην τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ἀστρονομίας κ. Δ. Κω τ σ ἄ κ η καὶ τοῦ ψυχιάτρου κ. Α. Ἀ σ π ι ὴ τ η.

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΙ "ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ,

Κύριε Διευθυντά,

Τὸν τελευταῖον καιρὸν διεξάγονται εἰς τὰς στήλας τοῦ καθημερινοῦ τύπου συζητήσεις με κέντρον τὸν κ. Τανάγραν καὶ ὠρισμένας ἀντιλήψεις του. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην ἀνεφέρθη καὶ τὸ ὄνομα μου καὶ τὸ Ἔργαστήριον Φυσικῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπιθυμῶ νὰ θέσω μερικά πράγματα εἰς τὴν θέσιν των.

Τὸν κ. Τανάγραν γνωρίζω πρὸ πολλοῦ καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ με προσκαλέσῃ, μαζί με ἄλλους συναδέλφους, νὰ παρακολουθήσωμεν πειράματα ὀπνωτισμοῦ, πολὺ ἐπιτυχητὰ καὶ τὰ ὁποῖα μοῦ ἔκαμον ζωηροτάτην ἐντύπωσιν.

Ὁ κ. Τανάγρας, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι αἱ παρατηρήσεις του δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν με τὸν λεγόμενον Πνευματισμὸν, ἐπεχειρεῖ νὰ δώσῃ ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τοῦ ὀπνωτισμοῦ μεταχειριζόμενος τοὺς ὀρους «δονήσεις», «ἐρτζιανὰ κύματα» κλπ. Ἐπεὶ τότε εἰς τὸν κ. Τανάγραν ὅτι, ἀφοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀληθινῶν ἐνδιαφερόντων αὐτῶν φαινομένων, θὰ ἐνόμιζα ὅτι ἔπρεπε νὰ συλλέξῃ ἀνεπίληπτον ὕλικὸν παρατηρήσεων, διὰ τὸ ὁποῖον νὰ ἐγγυάται ἢ καλὴ πίστις τοῦ ἐπιστήμονος καὶ ἡ παρατηρητικότης τοῦ λατροῦ. Ἡ πίστις ὅμως εἰς τὴν σοδαρότητα τῆς ἐργασίας, δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ κλονισθῇ ἀπὸ ἀποπειράς ἐρμηνείας με ἐρτζιανὰ κύματα ἢ ἄλλας ἑνώμας ἀναλόγου, τῶν ὁποίων τὸ περι-

χόμενον δὲν εἶχαν καθαρίσει ἐντελῶς οἱ συζητούντες.

Ἀργότερα ὁ κ. Τανάγρας ἔφερε εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ συναδέλφου κ. Ἀθανασιάδου μίαν νέαν ἢ ὁποῖα, καθὼς ἔλεγε, παρουσίαζε τηλεκινητικὰ φαινόμενα. Πράγματι ἐπιστοποιήσαμεν ὅτι, ὅταν ἡ νέα αὕτη συνέπλεκε τὰ χέρια ἐπάνω ἀπὸ μαγνητικὴν βελόνην καταβάλλουσα καταφανῶς ψυχικὴν προσπάθειαν, ἡ βελὼν ἔκινετο ἀτάκτως ἀρκετὰ ζωηρά. Ἐδῶκα τότε τὴν μόνην ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν ὡς Φυσικός ἠμποροῦσα νὰ δώσω, δεχθεὶς ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης ἐπίδρασις ὠφέιλετο εἰς ἐξαιρετικῶς ἰσχυρὰ ἠλεκτρικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα παρήγοντο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ψυχικῆς ταραχῆς εἰς τὸ σῶμα τῆς νέας.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ λειτουργία τῶν μυῶν εἶναι ἀλληλένδετος με τὴν ἀνάπτυξιν διαφορῶν δυναμικοῦ καὶ τὴν παραγωγὴν ἠλεκτρικῶν ρευμάτων, τὰ δὲ ρεύματα ἀκριβῶς τὰ ἀναπτυσσόμενα ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ καρδιακοῦ μυῶς ἐξετάζει ἡ καρδιολογία δι' εἰδικὸν ὄργανον, τοῦ ἠλεκτροκαρδιογράφου, καὶ τὰ λαμβανόμενα διαγράμματα χρησιμοποιοῖ ὡς σπουδαιότατον διαγνωστικὸν στοιχεῖον. Ἰκανεὶς ὁμως δὲν σκέπτεται νὰ χαρακτηρίσῃ τὰς κινήσεις τῆς χορδῆς τοῦ ἠλεκτροκαρδιογράφου ὡς ὑπερφυσικὰ τηλεκινητικὰ φαινόμενα. Εἶναι δὲ ἐξ ἄλλου γνωστὸν ὅτι μερικά

ζώα, όπως π. χ. η νάρκη (μουδιάστρα) είναι ικανά κατά βούλησιν να παράγουν ισχυροτάτας ηλεκτρικές εκκενώσεις.

Συνέσθησα διά τούτο εις τόν κ. Τανάγραν να εξετάσῃ τήν ἐν λόγω νέαν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δι' ἠλεκτροκαρδιογράφου. Τό Ἔργαστήριον Φυσικῆς δυστυχῶς δέν διαθέτει τοιοῦτον ὄργανον, ὑπάρχουν ὁμως ἀρκετά εἰς τās Ἀθήνας.

Δέν γνωρίζω ἀν ἔγινον τὰ σχετικά πειράματα, πάντως ὁμως ἡ συστηματικὴ ἐξέταση θά ἦτο ἀρκετά δύσκολος διότι τήν στιγμήν κατὰ τήν ὁποίαν ἤρχιζε νὰ κινήται ἡ μαγνητικὴ βελόνη ἡ νέα περιέπιπτε εἰς ἐξαιρετικὴν νευρικὴν ταραχήν, ἤρχιζε νὰ φωνάζῃ «μαμά μου, μαμά μου» καὶ τὸ πείραμα κατ' ἀνάγκην διεκόπτετο. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐδέχθην τὴν ἀνάπτυξιν ἐξαιρετικῶς ισχυρῶν ρευμάτων ἐκ τῆς μεγάλης ταραχῆς καὶ τῆς ισχυρᾶς συσπαστικῶν μῦδων, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ φαινομένου τῆς κινήσεως τῆς μαγνητικῆς βελόνης. Σημειωτέον δὲ ὅτι μόνον μαγνητικῆς βελόνης ἡ κινήσεις ἐπετυγχάνετο.

Ἀργότερα προσεκλήθην νὰ παραστώ εἰς φαινόμενα καταληψίας ἐξ ὑπνωτισμοῦ. Τὸ σῶμα τῆς ὑπνωτιζομένης ἔγινετο τελείως ἀκαμπτον, ἡ δὲ σύσπασις τῶν μῦδων τοῦ βραχίονος διεκόπη τὸν σφυγμὸν. Τὴν ὑπνωτικὴν κατάστασιν ἐπροκάλει ὁ συζυγὸς τῆς ὑπνωτιζομένης, ὁ ὁποῖος ἐπεδείκνυε τὰ φαινόμενα ἐπὶ πληρωμῇ, μολονότι δὲ εἰς τὴν ἰδικὴν μας περίπτωσιν ἀπεκλειέτο τὸ χρηματικὸν συμφέρον, δέν ἔλειπε τὸ θεατρικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δυσμενῶς διέθετε τὸν ἐργαστηριακὸν παρατηρήτην.

Τώρα νομίζω ὅτι ἡ συζήτησις ἐξετράπη ἀπὸ τὰ αὐστηρά ἐπιστημονικά ὄρια. Γίνε-

ται ἀπόπειρα νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ ὀρισμένα φαινόμενα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐξ αὐτῶν δέν συνάγονται καὶ εἰς τὴν συζήτησιν χρησιμοποιοῦνται ὄροι καὶ ἔννοιαι τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ νομίζω, δέν εἶναι ἐντελῶς σαφές εἰς τὴν συνείδησιν τῶν περὶ τὸν κ. Τανάγραν. Ἀλλὰ συζητήσις μὲ ὄρους ἀσαφούς καὶ κυμαινομένου περιεχομένου, σκοποῦσα ὄχι εἰς τὴν αὐστηράν καὶ ἀπρόκατάληπτον συναγωγὴν λογικοῦ συμπεράσματος ἀλλ' εἰς τὴν ὑποστήριξιν προτάσεων, τῶν ὁποίων τὴν ὀρθότητα ἐξ ἄλλων λόγων δέχεται ὁ συζητῶν, σπερείται κατ' ἀνάγκην τοῦ στοιχείου τῆς ψυχρᾶς καὶ ἀπροσώπου ἀντικειμενικότητος καὶ πολλάκις ἐκτρέπεται εἰς λυπηρὰς ἀξιώτητας.

Κάποιος ἔξενος φυσικὸς λέγει, πολὺ σωστά κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Κόσμου, τὴν ὁποίαν ἀποκτῶμεν ἀπὸ τὰς φυσικὰς παρατηρήσεις, εἶναι ἀκριβῶς εἰκὼν καὶ ὡς τοιαύτη κάπου σταματᾷ.

Τὰ πέραν τῆς εἰκόνος θά συμπληρώσῃ καθεὶς ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Ἄλλος δὲ ζητήσῃ τὴν συμπλήρωσιν εἰς τὴν Μεταφυσικὴν, ἄλλος εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἄλλος θά τὸ πάρῃ ἀπόφασιν ὅτι ὑπάρχει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν ἕνα ὄριον—ὡς αὐτοῦ καὶ μὴ παρέκει (*).

Πάντως εἰς κάθε συζήτησιν ἔχουσιν ἀξιώσεις ἐπιστημονικότητος πρωταρχικῆ ἀπαίτησις εἶναι ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν ὄρων καὶ ἡ ἐξουνοχία τῶν ἔννοιῶν, φρονῶ δὲ ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δέν τὰ εὗρισκω εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Τανάγρα.

Μὲ ἄκραν τιμὴν

Δ. ΧΟΝΔΡΟΣ

Τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ἀθήναι 6—9—1943

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ "ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ,"

Εἶναι πολὺ εἴλογον καὶ δικαιολογημένον τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ προκαλοῦν εἰς τὸν τόπον μας τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰ μεταψυχικὰ λεγόμενα φαινόμενα. Καὶ εἶναι εὐπρόσδεκτος κάθε συμβολὴ εἰς τὴν συζήτησιν, κάθε προσπάθεια, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἢ τὴν διάδοσιν τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν. Κάθε σκεπτόμενος ἄνθρωπος ποῦ ἔρευνᾷ διὰ νὰ εὕρῃ, κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν, εἶναι σεβαστὸς καὶ μὲ προσοχὴν πρέπει νὰ ἀκούεται, ὅταν ζητῆ νὰ μᾶς ἐκθέσῃ τὰ συμπεράσματα τῶν ἐκζητήσεών του. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶναι λανθασμένα, ἀκόμη καὶ τότε εἶναι σεβαστά, ἐφόσον φυσικὰ

εἶναι προῖον εὐσυνειδήτου, ἐπιμελοῦς, ἀντικειμενικῆς, ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Μὲ αὐτὰς τὰς πεποιθήσεις ἀντιμετωπίζει τὰ μεγάλα προβλήματα ὁ σημερινὸς σκεπτόμενος ἄνθρωπος καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον παρηκολουθήσαμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐκθεσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀγγ. Τανάγρα, ἐπὶ τῶν μεταψυχικῶν ζητημάτων καὶ τῶν σχέσεών των

(*) Σημ. Ἄχι. Ἐπὶ τῆς γενικωτέρας αὐτῆς σχέσεως τοῦ ἀξιοτήμου ἐπιστολογράφου μας τὸ περιодικὸν μας ἔχει τὴν ἰδικὴν του θέσιν, μολονότι μᾶλλον εἰς τὴν διατύπωσιν θά ἀνάγεται ἡ διαφορά.

πρός βασικά διά τόν άνθρωπον προβλήματα. Ειδικότερον έμελετήσαμεν τά άρθρα τά όποια έδημοσίευσεν ούτος εις τήν έφημερίδα «Καθημερινή», όπως ύπ' όψην εΐχομεν και τήν όλην συζήτησην τήν όποιαν ή έφημερίς αυτή, με αξιόπαινον αντι-κειμενικότητα, άφισε νά διεξαχθή από τών στηλών της, εις τρόπον ώστε νά άκουσθοϋν, κατά τό δυνατόν, όλοι αι πλευραί. Ό πρώτος μάλιστα έξ ήμών και μετέσχεν εις τήν συζήτησην αυτήν. Ουχ ήττον έκρίναμεν ότι άπέτελει Ιεράν έπιστημονικήν ύποχρέωσίν μας νά προσώμεν εις ειδικωτέραν έπιστημονικήν έρευναν, και νά αναπτύξωμεν κάπως αναλυτικώτερον και εκτενέστερον τά πορίσματά μας, από τών στηλών τού περιοδικού τούτου.

ΦΥΣΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

“Ας άρχίσωμεν από τας Φυσικάς Έπιστήμας. Κατά τόν κ. Τ. (28 Ιαν.) «ή Φυσική απέδειξε σήμεραν ότι πράγματι ύλη δέν ύπάρχει. “Ό,τι όνομάζομεν ύλην, δηλαδή τά διάφορα είδη έμφυχα και άφυχα που άποτελοϋν τήν πλάσιν και έπομένως και ήμάς τούς ανθρώπους, είναι άπλώς συμπτώκνωσις ένεργείας. Κάποιας μυστηριώδους ένεργείας ήτις ύπό μορφήν μικροσκοπικών στροβίλων αϊθέρος, τών ηλεκτρονίων, λαμβάνει ύλικήν μορφήν και προσπίπτει ούτω εις τας αισθήσεις μας». Είς τας 2 Άπριλ. προσθέτει: «... μήπως ό οργανισμός μας όπως και όλη ή πλάσις δέν άποτελείται από ηλεκτρόνια, τά όποια πάλιν άποτελοϋνται από στροβίλους δημιουργικής ένεργείας ήτις ένεκα τής δαιμονιώδους αυτής κινήσεως άπακτά μάζαν και άποτελεί ούτως ειπείν τήν βασικήν μονάδα τής ύλης;»

“Τά άνωτέρω άποτελοϋν καθαρά μυθεύματα» τονίζει εις σχετικήν έπιστολήν του ό ύφηγητής τής Φυσικής εν τῷ Πανεπιστημίω Αθηνών κ. Θ. Κουγιουμτζέλης (!), προσθέτων ότι αι αντίληψεις αϋται θά είχαν κάποιον θέσιν εις τήν έπιστήμην «πρό 50 τουλάχιστον έτών όποτε ή κατανοήσις τών φαινομένων αϋτών έβασίζετο επί μηχανικών μοντέλλων». Ημείς έχομεν νά παρατηρήσωμεν ειδικώτερον τά έξής:

α) Ίσχυρίζεται ό κ. Τ. ότι τά ηλεκτρόνια «είναι μικροσκοπικοί στροβίλοι αϊθέρος», άλλ' ή Φυσική «τής σήμεραν» όπως συνηθίζει νά τήν άποκαλή ούτος, δέν υποστηρίζει τοιοϋτόν τι, άφού άγνοεί άν πράγματι ύπάρχη αϊθήρ, όπως και ό ίδιος άναφέρει (7 Μαρτ.). Η νεωτέρα Φυσική στηρίζει επί έντελώς διαφορετικών βάσε-

ων (ήλεκτρομαγνητικά δυνάμεις κλπ.) τας ύποθέσεις τής πρός έρμηγείαν τών ένδοατομικών φαινομένων.

β) Είς τήν δευτέραν ως άνω περικοπήν, αντιθέτως πρός όσα γράφει εις τήν πρώτην, λέγει ότι «τά ηλεκτρόνια είναι στροβίλοι δημιουργικής ένεργείας». Ποίον εκ τών δύο συμβαίνει. Τά ηλεκτρόνια είναι στροβίλοι αϊθέρος ή στροβίλοι ένεργείας; Καί ή μόν Φυσική δέν έχει καμμίαν άπολύτως /σχέσιν με τούς όρισμούς αϋτούς ούτε άλλως τε δύνανται τόσον προχείρως νά δοθοϋν τοιοϋτοι όρισμοί, άλλ' είμεθα βέβαιοι ότι και ό ίδιος ένδιαφερόμενος μόνον διά τήν έκλαύσειν τών στοχασμών του δέν έχει σταθμίσει έπαρκώς τήν σημασίαν τών όσων γράφει έν προκειμένω.

γ) Τήν έν τῷ φυσικῷ κόσμῳ έμφανιζομένην ένότητα τής ένεργείας, τήν συχθεί και τήν εναλλάσειν άδιακρίτως με τήν έννοιαν τής δυνάμεως, ένῶ εις τήν Φυσικήν είναι χωρισταί, άν και ή έννοια τής δυνάμεως παραμένη άκόμη μυστηριώδης. Γράφει π. χ. (7 Μαρτ.) «Η δύναμις τής δημιουργικής ένεργείας» και μετ' άλλων διά τό αυτό ζήτημα προσθέτει «ή δημιουργική δύναμις». Είς τό σημείον αυτό προσδίνει εις έπεκτάσεις τας όποι-ας θεωρεί χρησίμους διά τήν προσπάθειάν του, και έπιζητεί νά στηρήη ολάκληρον θεωρίαν επί βάσεων αι όποιαί κάθε άλλο άποτελοϋν παρά «άκλόνητα συμπεράσμα-τα τής συγχρόνου Φυσικής». Τήν ένότητα τής ένεργείας τήν άποκαλεί «δημιουργικήν ένεργείαν ή δύναμιν» και τής άποδίδει έννοιαν τήν όποιαν δέν έχει, διότι τήν θεωρεί ως τήν αίτίαν ή όποια δημιουργεί όλα τά φαινόμενα του οργανικού και του άνοργάνου κόσμου. Είς αϋτήν οφείλονται όλα αι θαυμάσια ποικιλία τών όντων και τών πραγμάτων, αϋτή είναι ή σκόπιμος αίτία κάθε μεταβολής εν τῷ κόσμῳ, αϋτή και μόνη δημιουργεί κάθε τι που παρατηροϋμεν εν τῇ δημιουργίᾳ.

Και ότι μόν ύπάρχει σκόπιμος αίτία εις τήν όποιαν οφείλονται πάντα τά έν τῷ κόσμῳ εξέλισσόμενα, σήμεραν τό δέχεται ή πλειονότης τών έκπροσώπων και τών θετικών λεγομένων έπιστημών. Η αίτία όμως αϋτή, υπερβαίνουσα τήν ανθρωπίνην κατάληψιν και μη ύποκειμένη εις πόν πειραματικών έλεγχων, δέν έχει καμμίαν άπολύτως σχέσηιν με τήν «δημιουργικήν ένεργείαν» όπως τήν έκλαμβάνει και τήν έξηγεί ό έν λόγῳ άρθρογράφος. Η Φυσική έπιστήμη έχει ως αντικείμενον τών έρευνών της, κατά τήν έπιστημονικήν μέθοδον τήν όποιαν διαθέτει, ώρισμένην, εις τήν έρευναν τής ύποκειμένην ένεργείαν. Καί αϋτή ή ένεργεία, ή μάλλον αι διάφοροι μορφαί αϋτής (μηχανική ένεργεία,

χημική, ηλεκτρική, θερμική, ακτινοβολός κλπ) έκφράζονται με έργον τό όποϊον δυνάμεθα νά μετρήσωμεν. Με άλλους λόγους ή ένέργεια είναι «Έργον δυνάμεως» που όρίζεται «ως γινόμενον δύο παραγόντων, τής έντάσεως τής δυνάμεως και τής μετατοπίσεως κατά την διεύθυνσιν τής δυνάμεως του σημείου τής έφαρμογής της», έχει δέ «αυτή αντικειμενικήν ύπαρξιν και δέν δύναται ούτε νά δημιουργηθή, ούτε νά καταστραφή» (2).

Έπί πλέον, κατά την θεωρίαν τής σχετικότητας ή ένέργεια χαρακτηρίζεται από μάζαν και μετατρέπεται εις μάζαν, όπως και αντίστροφως ή μάζα μετασχηματίζεται εις ένέργειαν, βάσει του τύπου του Einstein:

$$E=mc^2$$

όπου E είναι ή ένέργεια, m ή μάζα και c ή ταχύτης του φωτός.

δ) Θά μάς ειπή ίσως ό κ. Τ. ότι δέν έννοεί την ένέργειαν, αλλά την δύναμιν και βάσει αυτής όμιλει περί τών καταπληκτικών φαινομένων που έχει «ή δημιουργική δύναμις». Τί λέγει όμως έπ' αυτού ή Φυσική; Ός δύναμιν όρίζουν οι φυσικοί την αίτιον ήτις μεταβάλλει την κινητήν κατάστασιν ένός σώματος. Δέν γνωρίζομεν όμως την φύσιν τής δυνάμεως. Η παγκόσμιος έλιξ π. χ. την όποϊαν είσήγαγεν ό Νεύτων πρό 300 ετών και διά τής όποϊας περιγράφονται (όχι έξηγουνται) τά φαινόμενα τής πώσεως τών σωμάτων και τής κινήσεως τών πλανητών, είναι μία δύναμις ή όποια εξακολουθεϊ νά είναι πρόβλημα διά την επιστήμην. Ο καθηγητής κ. Δ. Χόνδρος γράφει έπ' αυτού τά έξής: (3) «Περί τής παγκοσμίου έλιξως ένδεν καταρθώθη μέχρι τουδε νά δειχθή άμέσως ούτε πεπερασμένη ταχύτης μεταδόσεως, ούτε επίδρασις του περιβάλλοντος, και ούτω μένει ακόμη μυστηριώδης ή φύσις αύτής μολοντί κατά τους τελευταίους χρόνους πλείστοι έρευνηται, θεωρητικοί ίδιως, άσχολούνται έπιμόνως με την λύσιν του θεμελιώδους τούτου προβλήματος. Ημείς, προσθέτει, θά περιορισθώμεν εις τό νά θεωρήσωμεν τόν νόμον του Νεύτωνος ως έμπειρικόν κανόνα (ή ύπογραμμισμός είναι του συγγραφέως) περιγράφοντα με άλλην την έπιθυμητήν ακρίθειαν όλα σχεδόν τά μέχρι τουδε γνωστά φαινόμενα». Καί ό καθηγητής κ. Κ. Ζέγγελης προσθέτει ότι «τό μυστήριον τούτο τής βαρύτη-

τος, όσον και άν έλαβε καθαρωτέραν μορφήν και, όσον και άν συνεδεθη διά του Einstein με την άλλην μηχανικήν δέν δύναμεθα νά είπωμεν ότι διηγύασθη άκόμη» (4).

Άφου λοιπόν οι ειδικοί άγνοούν την βαθυτέραν φύσιν τής δυνάμεως, πώς είναι δυνατόν ό μη ειδικός νά θεμελιώση άλλοκληρον θεωρίαν έπί ένός θεμελιού, του όποϊού την στερεότητα άρνούνται όμοφώνως πάντες οι άσχοληθέντες με την σπουδήν αύτου;

ε) «Άλλ' ό κ. Τ. θεμελιώνει τό οικοδόμημά του έπί τής ακτινοβόλου ένέργειας, την όποϊαν συνεχώς έπικαλείται διά νά φθάση εις την «άνωτέραν αντίληψιν περί τής ύπάρξεως Θεού!» (3 'Ιουν.). Κάνει σύγχυσιν του μήκους του κύματος τών διαφόρων ακτινοβολιών με τόν βαθμόν έντάσεως αυτών, τουτο δέ είναι προφανές και εις τόν πρωτοετή φοιτητήν τών φυσικών επιστημών. Διότι τας διαφόρους ακτινοβολίας τας τοποθετεί με διάφορον τάξιν από την γνωστήν εις την Φυσικήν, συγχέει τόν ηλεκτρομαγνητισμόν με τά ηλεκτρομαγνητικά κύματα, όμιλει περί αυξανούσης άραιότητας τών υπεριώδων ακτινοβολιών, ακτίνων X, ραδίου κλπ., ένψ, ως γνωστόν, ή ίδια ένταση δύναται νά χαρακτηρίξη την υπερέυθρον ή την ηλεκτρικήν ακτινοβολίαν που εύρίσκεται εις τό αντίθετον μέρος τής κλίμακος.

«Αί ακτινοβολία, λέγει (28 'Ιαν. και 26 Μαρτ.) κατέχουν υπερυλικών, υπερανθρώπων και υπερφυσικών ιδιοτήτας». Πέραν τών ακτίνων X, «έξαφανίζεται πλέον ή αντίληψις τής ύλης». Τί έννοεί με την λέξιν αντίληψις; Έάν έννοη την διαφοράν μήκους κύματος τών ακτινοβολιών, τότε δέν πρέπει νά κάμη σύγχυσιν με την έντασιν αυτών, ή όποια, όπως γνωρίζουν οι φυσικοί, είναι έντελώς διάφορον πράγμα. Άν πάλιν θέλη νά ειπή ότι δέν αισθανόμεθα πλέον την ύλην, δέν θά έπρεπε νά λησμονή ότι τό αυτό συμβαίνει και με τας υπερερυθρους και ηλεκτρικάς ακτινοβολίας αι όποια είναι πάλιν «ούλικότεραι» ακτινοβολία. «Πάντοτε έτόνωσα, λέγει (3 'Ιουν.) ότι πέραν τών ακτίνων X πρέπει νά ύπάρχη ή καθαρά ένέργεια... Δηλαδή ή άνωτέρα αντίληψις περί ύπάρξεως Θεού!» Έν πρώτους είναι έντελώς ξένη προς την επιστήμην ή ιδέα ότι ύπάρχει και «μη καθαρά» ένέργεια. Δεύτερον δέν ήμπορούμεν νά έννοήσωμεν ποίαν σχέσιν έχει και ή «καθαρά» έστω ένέργεια με την «άνωτεραν αντίληψιν περί ύπάρξεως Θεού», και πώς ή αντίληψις περί άραιώσεως τής ά-

(2) Κ. Παπαϊωάννου: Η Έπιστήμη τής Ένεργείας: Έναοκτίηος Λόγος, Άθήναι 1932 σ. 10 και 12.

(3) Δ. Χόνδρου: Μαθήματα Φυσικής, Τόμ. Α', έκδ. γ', Άθήναι 1943, σ. 163.

(4) Κ. Ζέγγελη: Τά Άστάθμητα Στοιχεία τής Δημιουργίας, Άθήναι 1936 σ. 86.

κτινοβόλου ἐνεργείας μᾶς ὀδηγεῖ ἐπιστημονικῶς, ἢ ἔστω καὶ συλλογιστικῶς μόνον, εἰς τοιαῦτα συμπεράσματα.

στ) Τὸ ὅτι ὠρισμένα ἀκτίνες διαπερῶν πλάκας μαλῶδου πάχους 7 μέτρων εἶναι κατ' αὐτὸν «ὑπερφυσικὸν» φαινόμενον, ὅπως ἐπίσης τὸ ὅτι κατὰ τὴν διάσπασιν τοῦ ὕλικου ἀτόμου ἐλευθεροῦται μέγα ποσὸν ἐνδοατομικῆς ἐνεργείας εἶναι, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ κ. Γ., ἀπόδειξις τῶν θείων ἰδιοτήτων ποῦ ἔχουν καὶ τὰ τελευταῖα πετραδάκια ὅπως μᾶς θεικύνουν αἱ ἔκρηκτικαὶ ὕλαι (28 Ἰαν. 28 Φεβρ. 26 Μαρτ.). Ἄλλ' ὅλοι γνωρίζουν ὅτι αἱ ἔκρηκτικαὶ ὕλαι ὅταν ἐκρήγνυνται δὲν ἐλευθερώνουν ἐνδοατομικὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἄλλας μορφὰς αὐτῆς διὰ τὰς ὁποίας μᾶς πληροφοροῦν καὶ τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια τῆς Φυσικῆς. Τὴν μεταστοιχείωσιν τῶν στοιχείων τὴν ἀποκαλεῖ μετουσίωσιν κατὰ παραγνώρισιν τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ὅρος αὐτός. Διότι τὴν μίαν φοράν φέρει ὡς παράδειγμα «μετουσίωσιν» τὴν μετάθεσιν ἐνὸς σώματος ἀπὸ τὴν στερεάν εἰς τὴν ἀερίωδην κατάστασιν (26 Μαρτ.), ἐνῶ ἄλλοτε μετουσίωσιν ἐννοεῖ τὴν διάσπασιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ραδιενεργείας (28 Ἰαν. 28 Φεβρ.).

Τὰ πετραδάκια, ὡς γνωστὸν, περικλείουσι κολλοσιαιὰς ποσότητας ἐνδοατομικῆς ἐνεργείας καὶ κατὰ τὸν ἀρθρογράφον εἶναι, ὅπως καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, «υἱοὶ Θεοῦ» (16 Μαρτ.) καὶ «μικροὶ Θεοὶ» (28 Φεβρ. 15 Ἰουλ.) καὶ ἔχουν ὑπερφυσικὰς ἰδιότητας (26 Μαρτ.). Ἄν ὅμως ἀκολουθήσωμεν ἐν συνετεία τὴν τοιαύτην λογικὴν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μερικὰ στοιχεῖα, ὅπως τὸ οὐράνιον, τὸ οὐρανοξείδιον, τὸ ράδιον κλπ. τὰ ὁποῖα περικλείουσι μεγαλύτερας ποσότητας ἐνδοατομικῆς ἐνεργείας ἐν σχέσει μὲ ἡμᾶς, σκέπτονται καλύτερον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εὐρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὸν Θεόν—Ἐνέργειαν—Υἷον. Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν κ. Γ. εἶναι «ἀραιὰ» ἐνέργεια εἰς τὸ «ἀπόλυτον». Πάντως ὡς ἐνέργεια ἔχει μᾶζαν καὶ ἐπομένως εἶναι ὕλικῆς φύσεως. Συμπέρασμα, ἐν ἀκολουθήσωμεν τὴν λογικὴν τοῦ κ. Γ., εἶναι ὅτι, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι διακεχυμένος εἰς ὅλην κλήρον τὸν κόσμον ὑπὸ μορφῆν ἐνεργείας καὶ μάζης καὶ ἀφοῦ ἡ ἐνέργεια, ὅπως καὶ ἡ μᾶζα σταθμίζεται καὶ μετρεῖται, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ ὁ Θεὸς σταθμίζεται καὶ ζυγίζεται! Καὶ δὲν βλέπομεν διατὶ θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος, ὅστις θὰ ἐπερίμενε νὰ ἀνακοινωθῇ, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ζυγίσεως αὐτῆς, τὸ ἀκριθὲς βῆρος τοῦ «θεοῦ» τῶν «ψυχικῶν ἐρευνῶν».

ζ) Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως ὄλων αὐτῶν, πῶς συμβαίνει ὥστε ἡ σειρά τῶν φαινομένων τῆς ἐνεργείας, τῆς σταθμητῆς ἐνεργείας, νὰ ἐκφεύγῃ τῶν συνήθων καὶ φυσικῶν ὁ-

ρίων μέσα εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὴ κινεῖται εἰς ὀλόκληρον τὸ σύμπαν καὶ νὰ προκαλῆ φαινόμενα ἄλλης τάξεως, ἀνωτέρας κατὰ τεκμηρίον, ἢ ὁποῖα ὑπεισέρχεται εἰς σκοποὺς πνευματικῶς; Ἐπ' αὐτοῦ δὲν μᾶς παρέχεται ἐξήγησις. Καὶ ὅμως ἐδῶ ὑπάρχει βραβικὸν λογικὸν σφάλμα, τὸ ὁποῖον καταδικάζει ἐκ τῶν προτέρων τὴν κατασκευὴν ἢ ὁποῖα μᾶς προβάλλεται. Πῶς ἡ σταθμητὴ αὐτὴ ἐνέργεια, ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τὴν ἐν αὐστηρᾷ νομοτελείᾳ ἀλληλουχίαν τῶν φυσικῶν νόμων—καὶ ὁ κ. Γ. αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν παρουσιάζει—ἐκφεύγει αἰφνιδίως ἀπὸ τὴν νομοτέλειαν καὶ ἀλληλουχίαν αὐτὴν καὶ δίδει κατευθύνσεις, δίδει σκοπὸν, ἀποστολὴν εἰς τὰ φαινόμενα, τῶν ὁποίων αὐτὴ εἶναι δημιουργός; Αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν ἀποτελεῖ ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τῆς Φυσικῆς, δὲν ἀποτελεῖ Μεταφυσικὴν, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ἡ Φιλοσοφία; Καὶ ὅμως ὁ κ. Γ. θέλει νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἀκολουθεῖ μόνον ὅτι εἶναι φυσικόν, διότι τάχα «ἡ ἐπιστήμη ἀπέδειξεν (!) ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ὑπερφυσικόν». Ἡ λογικὴ ἀκολουθία εἶναι ἀδυσώπητος καὶ ἀναπότρεπτος, ἀποκλείουσα πᾶσαν ὑπεκφυγὴν. Μόνον ὡς πλήρης μηχανοκρατία θὰ ἦτο νοητὴ ἢ ἀντίληψις τοῦ κ. Γ., ἀλλὰ τότε θὰ ἀπρηνεῖτο αὐτὴ ἑαυτήν, ἀφοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἀνάγεται εἰς ἔρευναν ἀνωτέρων καὶ μυστικῶν κόσμων. Ὁ κ. Γ. κάμνει ὁμολογουμένως ἓνα βῆμα διὰ νὰ ἀποκηρύξῃ τὸν ὕλισμόν—ἐναντίον τοῦ ὁποῖου μάλιστα ἐξεγείρεται—μὲ τὸ νὰ δέχεται ὅτι ἡ ἔλξη τελικῶς ἀναλύεται εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅταν προσπαθῇ νὰ στηριχθῇ εἰς τὸ ἡλεκτρικόν διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, ὅταν καταφεύγῃ εἰς τὰ μηχανικὰ πρότυπα τῆς ραδιενεργείας καὶ τῆς ἀκτινοβολίας διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πᾶν, ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἀπρηχαιωμένον πλῆθον ὕλισμόν, εἰς τὴν ἀπρηχαιωμένην ὕλιστικὴν μηχανοκρατίαν μὲ τὴν ἀφελὴ τῆς ἀξίωσιν νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὴ τὸ ποῖον καὶ τὴν φύσιν τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Ταῦτα καθ' ἣν στιγμὴν ἢ εἰδικὴ ἐπιστήμη δι' ἐκπροσώπων τῆς, οἷος ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον τοῦ Βερολίνου Westphal⁽⁵⁾ βεβαιώνει ὅτι «τὰ φαινόμενα αὐτὰ μένουσι ἀπρόσιτα εἰς οἰανδήποτε ἐποπτικὴν περιγραφὴν», τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ κ. Γ. κάμνει ἔκουσίως ἢ ἀκουσίως μεταφυσικὴν μὲ τὰς ἀκτίνας X, τὴν ραδιενέργειαν, τὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὰ ἡλεκτρικὰ, μὲ τὰ ὁποῖα καυχᾶται ὅτι εἰσήλθεν εἰς τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου. Εἰς αὐ-

(5) W. Westphal: Physik, Berlin 1941 S. 576 καὶ 611.

τὸ τὸ πηδῆμα ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ εἰς τὸ μαθηματικὸν εὐρίσκεται ἡ βρασικὴ πλάμη. Τὸ πράγμα ὁμοιάζει, ὡς ἐάν ἠθέλαμεν νὰ πετάξωμεν εἰς τὸ διάστημα, ἐποχοῦμενοι ἀμάξης ἢ αὐτοκινήτου. Τόσον διαφορετικά εἶναι τὰ πεδία ἐπὶ τῶν ὁποίων κινούνται αἱ δύο κατηγορίαι τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν φαινομένων. Ὁ κ. Τ. θά ἦτο ἐν τάξει ἂν, ἀντὶ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁμιλεῖ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης καὶ μάλιστα τῆς συγχρόνου, ὠμολόγει, χωρὶς περιστροφάς, ὅτι εἶναι γνήσιος ἐκπρόσωπος τοῦ ὀλισθητικοῦ πανθεισμοῦ τοῦ τύπου «deus sive natura» τοῦ Σπινόζα. Ὅσον καὶ ἂν διαμαρτυρῆται καὶ ἂν προφυλάσσεται, ἡ κοσμοθεωρία του εἶναι σαφὴς εἰς ἐκείνους πού γνωρίζουν καὶ θέλουν νὰ διακρίνουν καὶ νὰ ξεκαθαρίζουν τὰ πράγματα. Καὶ ζητοῦν κατόπιν αὐτῶν οἱ «ψυχοερευνηταὶ» τῆς χώρας μας νὰ παρηγορήσουν τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν μάλιστα, μὲ τὸ ἐπιψυχίδιον, τὸ ἐκτόπλασμα, τὴν βασκανίαν καὶ τὰ μντήριον καὶ νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ... προκαταλήψεις! Ἄλλοιμονον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐάν δὲν εἶχεν ἄλλας βάσεις διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν παρηγορίαν τῆς καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς!

η) Ἄξιον ὅμως εἰδικότητα καὶ ἐπὶ θεμάτων τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῶν Μαθηματικῶν, ὁμιλεῖ καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἰσχυρίζομενος ὅτι στηρίζεται «ἐπὶ ἀκλονήτων θεμελίων» (15 Ἰουλ.) αὐτῶν. Ὁ Riemann καὶ ὁ Einstein, λέγει (12 Ἰουν.), ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ὕλική πλάσις ἔχει σχῆμα «ἐλλειψοειδές». Πέραν τοῦ κόσμου, δὲν ὑπάρχει τὸ κενόν, τὸ χάος, ἡ ἀβυσσος, ἀλλ' ἐκεῖ θά εὐρωμεν τὸ «ἀπόλυτον», τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν, τὸν Θεόν. Ἄρα «ἡ δημιουργικὴ δύναμις δέον ἀναγκασίαν νὰ εἶναι τὸσον ἐξωκόσμιος, ὅσον καὶ ἐσωκόσμιος» (7 Μαρτ.).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι οἱ πλείστοι τῶν συγχρόνων ἀστρονόμων κλίνουν μάλλον πρὸς τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι «κλειστόν καὶ ἄνευ περάτων», οἱ δὲ μαθηματικοὶ προσθέτουν ὅτι ἡ ἐκδοχὴ αὕτη δὲν ἀντιβαίνει εἰς τοὺς νόμους τῆς νοήσεως. Ἄλλ' οἱ δεχόμενοι τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς ἐπιστήμονες, τονίζουν ὅτι εἶναι παραλογισμὸς νὰ θέτωμεν τὸ ἐρώτημα τί ὑπάρχει πέραν τοῦ σύμπαντος, καὶ τοῦτο διότι «ἐκεῖ πέραν» δὲν ὑπάρχει χώρος, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ὕλη. Ἐν τούτοις, ὁ μὴ εἰδικός, μὲ τὸ θάρρος πού δίδει ἡ ἔλλειψις τῶν εἰδικῶν γνώσεων ἐπὶ τοῦ θέματος, ὄχι μόνον θέτει τὸ ἐρώτημα, ἀλλ' ἀπαντᾷ εἰς αὐτὸ καὶ μάλιστα μετὰ βεβαιότητος. Πᾶσα «ἐνδοκόσμιος ἐνέργεια» συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς Φυσικῆς, σταθμίζεται, ὅσον «ἀραϊά» καὶ ἂν εἶναι.

Ἄλλὰ ἐάν ἡ ἐνέργεια αὕτη εὐρίσκεται καὶ «ἐξω» τοῦ ὕλικου σύμπαντος, θά εἶναι

ἀκτινοβόλος ἐνέργεια καὶ κατὰ τὸν μνημονευθέντα νόμον τοῦ Einstein θά χαρακτηρίζεται ἀπὸ μᾶζαν, ἀρα θά ἐπεκτείνεται καὶ «ἐκεῖ» ὁ χώρος καὶ συνεπῶς «ἡ ἀνωτέρα ἀντίληψις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ» ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο πού καλοῦμεν ἐνέργειαν εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ δὲν εἶναι τίποτε τὸ ἐξωκόσμιον. Ἐπομένως τὴν ὀλισθητικώτατην ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐνδοκοσμίου Θεοῦ, νομίζει ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι ἐν ταῦτῳ καὶ ἐξωκόσμιος.

Εἰς τὸν εἰδικὸν ἐπιστήμονα παρουσιάζει ὁμολογουμένως μεγάλην δυσχέριαν ἢ παρακολούθησις τῶν θεωριῶν τοῦ κ. Τ. Τὴν δυσχέριαν προκαλεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀσυνήθιστος μέθοδος του. Παρανοήσεις, παρερμηνεῖαι καὶ αὐθαίρετοι μεταφοραὶ κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕλικου ἔκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δημιουργοῦν ἰκεκμένα, ὁποῖος δὲν ἔμπορεῖ, βεβαίως, νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

ΑΙ "ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ,, Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ

Ἄλλὰ, μετὰ τὸ φυσικόν, ἄς προχωρήσωμεν εἰς τὸ ψυχικόν μέρος τῶν θεωριῶν τοῦ κ. Τ.

Ἐκεῖνο πού προκαλεῖ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐντύπωσιν εἰς τὸν μελετῶντα τὰς θεωρίας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κ. Τ. καὶ τῶν ὁπαδῶν του περὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν καθόλου ψυχικῶν λειτουργιῶν εἶναι ἡ πλῆρης ταύτισις καὶ ἐξάρτησις τῶν ψυχικῶν γεγονότων ἀπὸ τὰ φυσικά. Ζωϊκὸς ψυχοδυναμισμὸς, ραδιενέργεια, κύματα, ἀκτινοβόλος ὕλη τοῦ Κρούξ καὶ ἄλλα στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ τὴν Φυσικὴν, παλαιὰν κατὰ κανόνα, ἀποτελοῦν τὰς βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων ζητοῦν νὰ στηριχθῶν αἱ ἀντιλήψεις αὐταί. Εἰς τὰ ἄρθρα τοῦ κ. Τ. βλέπομεν τὰ ἀκόλουθα: «Τὰ ἄτομα δέον νὰ παραβληθῶν πρὸς ζωντανὰ ράδια, εἰς τὰ ὅποια ἐνεργεῖται ψυχοβολία ἀναλόγως τῶν συναισθηματικῶν των καταστάσεων» (Καθημερ. 20 Ἰουν. 1943). «Διότι, ἀφ' ἧς ἀπεκαλύθη, ὅτι αἱ ὕλικαί μορφαὶ εἶναι ἐνέργεια συμπυκνώμενη, μέρος τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας, μέρος τῆς παγκοσμίου ψυχῆς, ἀποτελεῖ καὶ αὐτάς» (8 Αὐγούστου 1943)· «ἀφ' ἧς διεπιστώθη μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ραδιενεργείας, ὅτι ὕλη καὶ τὸ ὕλικόν ἄτομον εἶναι δύναμις συμπυκνωμένη ὑπὸ τύπον ἠλεκτρονίων γνωρίζομεν ὅτι μία καὶ ἡ αὕτη μορφή ἐνεργείας ἀποτελεῖ τὸ σύμπαν καὶ ἡμᾶς τοὺς ἴδιους» (11 Μαρτίου 1943). «Τὴν σήμερον ὅμως ὅτε γνωρίζομεν (sic) ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα εἶναι φυσικά» (11 Μαρτίου 1943).

Προκαλεῖ κατάπληξιν ἡ μεταχείρισις τῶν ψυχικῶν φαινομένων κατὰ τοιοῦτον

τρόπον εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν θεωρεῖται ἀπόκτημα τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχιατρικῆς ἀκριβῶς ἢ γνῶσις τῆς διαφορᾶς τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀπὸ τὰ ψυχικά. Εἶχε γίνεαι καὶ ἄλλοτε λόγος εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτὸ περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης⁽⁶⁾, ἀλλ' ἐδῶ θὰ ἀρκεσθῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν γνῶσιν ἑνὸς τῶν διασημοτέρων βιολόγων τῆς ἐποχῆς μας, τοῦ παγκοσμίως γνωστοῦ ἐπιστήμονος Alexis Carrel: «Ὅσον ἐξετάζομεν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, εὐρισκόμεθα πρὸ πολλῶν καὶ μεγάλων προβλημάτων. Ποῖα εἶναι αἱ σχέσεις τῆς σκέψεως μετὰ τὰς γνωστάς μορφὰς τῆς φυσικῆς ἐνεργείας; Τὸ πνεῦμα διέρχεται ἀπαράτηρον διὰ μέσου τῆς ζωντανῆς ὕλης, καὶ ὅμως εἶναι ἡ μεγαλύτερα δύναμις αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Παράγεται ἀρὰ γε ἀπὸ τὰ ἐγκεφαλικά κύτταρα, ὅπως ἡ ἰνσουλίνη ἀπὸ τὸ πάγκρεας καὶ ἡ χολὴ ἀπὸ τὸ ἥπαρ; Ἄς μὴ πλανώμεθα. Ἡ ἐξήγησις ἑνὸς φαινομένου ψυχικοῦ μὲ ὄρουσ τῆς φυσιολογίας τοῦ κυττάρου ἢ τῆς ἠλεκτρονικῆς μηχανικῆς, δένεῖται τίποτε ἄλλο, παρὰ ἓνα παίγνιδι τοῦ λόγου (n'est q' un jeu verbal). Καὶ ὅμως οἱ φυσιολόγοι τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ οἱ διάδοχοί των (ὕπαρχος ἀπομυήσεις πολλαὶ εἰς τὸν τόπον μας) προσπαθοῦν ἀκόμη νὰ ὑπαγάγουν ὀλόκληρον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν Φυσικο-χημείαν» (Alexis Carrel, L'homme et inconnu σ. 37, 138, 140). Ἐπίσης καὶ ὁ βιολόγος Max Hartmann ἐκφράζει τὴν ἴδιαν γνῶσιν, περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀπὸ τὰ φυσικά, ἐπὶ τῆ βάσει τῶν βιολογικῶν του ἔρευνῶν⁽⁷⁾.

Μετὰ τὰς ἀπόψεις τοῦ κ. Τ. ἐπὶ τῶν φαινομένων αὐτῶν μετατιθέμεθα 70 περίπου χρόνια πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅταν ὁ Fechner ὑπεστήριζεν ἀκριβῶς τὴν ὑπαρξίν μόνον «φυσικῶν» φαινομένων εἰς τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου καὶ προσπάθει μετὸν γνωστὸν μαθηματικὸν τύπον $y=c.lgx$ ⁽⁸⁾ ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ ὁποῖου σήμερον προκειμένου περὶ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας προκαλεῖ τὸ μείδισμα διὰ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἀξιώσεως, νὰ ἀνεύρη τὴν σχέση σώματος καὶ ψυχῆς!

Καὶ ὅμως αὐτὰ τοῦ ἀκούομεν σήμερον περὶ ἠλεκτρονίων, ὅπως ὁ κ. Τ. τὰ ἀντιλαμβάνεται, μὴκὸν κύματος κλπ. δέν σὰς ἐνθυμίζον τὸν περίφημον τύπον τοῦ Fechner; Δύο σύγχρονοι ψυχιατροὶ ὁ Henri Ey καὶ ὁ Julien Rouart εἰς μίαν σπουδαίαν μελέτην των⁽⁹⁾ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ὀργανώσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου θέτουν σαφῶς τὸ ζήτημα καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἰδιαίτην θέσιν τῶν ψυχικῶν βιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου χωριστὰ ἀπὸ τὰ νευρικά καὶ τὰ φυσικά.

Καὶ ἂς μὴ λεχθῆ ὡς ἀντίρρησις, τὸ ὅτι ἐδῶ πρόκειται ὄχι ἀπλῶς περὶ ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλὰ περὶ μεταψυχικῶν. Ἰσα-ἴσα, ἀφοῦ ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου παίζει τὸν πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν φαινομένων τούτων καὶ ὅτι ταῦτα ὡς μεταψυχικά εἶναι ἀνωτέρας κλάσεως φαινόμενα, δέν θὰ ἔπρεπεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας νὰ γίνεται ἡ παραποίησις καὶ ἡ σύγχυσις αὐτῆ, ἢ ὅποια ζητεῖ τὰ περιβληθῆ ἐπιστημονικὸν ἔνδυμα κατὰλληλον μόνον δι' «ἐκλαϊκεύσεις» τὰς ὁποίας καλεῖται νὰ δεχθῆ ἀσυζητητῆ τὸ πολὺ κοινόν. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς σειρᾶς τῶν μεταψυχικῶν φαινομένων, ὁ κ. Τ. εἰς τὰ δημοσιεύματά του ἀγόμενος ἀπὸ καθαρῶς μηχανοκρατικὸν πνεῦμα πειράται νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ τὸν ἀνώτερον ψυχικὸν κόσμον τοῦ συνήθους ἀνθρώπου. Οὕτως ὁμιλεῖ περὶ πίστεως, ὑποβολῆς, μεταδόσεως ψυχικῶν ιδιοτήτων, προσευχῆς κλπ. Θὰ μᾶς εἴπουν ὅτι πρόκειται ἀπλῶς περὶ εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων ἀπὸ τὴν φυσικὴν, χάριν τῆς ἐκλαϊκεύσεως, δηλ. μετὰ ἄλλους λόγους ἐπὶ τὸ νεοελληνικώτερον, ὅτι δέν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ πέρνωμεν τοῖς μετρητοῖς. Naί, ἀλλὰ αὐτὸ δέν τὸ ὁμολογοῦμεν κατ' εὐθείαν ἀλλὰ τούναντίον γράφομεν κάπως μεγαλοπρεπῶς ὅτι «ἐρευνῶμεν τοὺς ἀγνώστους ψυχικοὺς κόσμους», ὅτι «ἡ ἐπιστήμη λύει ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου» καὶ ὁ ἄλλος στηρίζει τὰς ἀντιλήψεις του ἐπάνω εἰς αὐτὰ, τὴν ζωὴν του δυστυχῶς ἐνίστε⁽¹⁰⁾. Καὶ ἔτσι ἡ παρουσιαζομένη ὡς

ἐνέργεια $x=$ ἡ ὕλη, σωματικὴ δύναμις καὶ $c=$ ἓνα ὀρισμένον ἔργον. Κατὰ τὸν τύπον αὐτὸν ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια (geistige Energie) εἶναι ἀνάλογος μετὸν λογαριθμοῦ τῆς καταβληθείσης σωματικῆς δυνάμεως! Ἴδε Lipp's, Grundriss der Psychophysik, 3η ἐκδ. 1921, σελ. 89

(9) Essai d' application de principes de Jackson à une conception dynamique de la neuropsychiatrie par Henri Ey et Julien Rouart, periód. Eucéphale (Μάϊος—Ἰούνιος 1936).

(10) Ὁ κ. Τ. δέν κάμνει κἂν τὴν διάκρισιν

(6) Βλ. «Ἀκτινές» τ. Ἰανουαρίου, Φεβρ. 1938 «Ἡ ἐνότης τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν» καὶ τ. Μαΐου-Ἰουνίου 1939 «Ψυχολογία καὶ Μεταψυχική».

(7) M. Hartmann: Wesen und Wege zur biologischen Erkenntnis, periódikón Forschungen und Fortschritte, N. 32 1936.

(8) Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν $y=$ ἡ πνευματικὴ

«ἐπιστήμη» ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν ἡμερηθίων παίζει μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα. Διὰ τὴν παρακολούθησιν μετὰ λόγου ὅλον αὐτὸν τὸν εἰρμόν τῶν σκέψεων ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ πάθῃ ἕν εἶδος ἀμνησίας, ὁφείλει νὰ λησμονήσῃ τὴν ἔγγραφον εἰς προηγουμένον ἄρθρον καὶ νὰ μὴ προσέχῃ τὰς ἀντιφάσεις. Καὶ ὅταν εὐρεθῇ κάποιος πού θὰ ζητήσῃ νὰ εὕρῃ τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ θεωριῶν, τοῦ δίδεται ἡ ἀπάντησις, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητῇ πλήρη ἐφαρμογὴν (βλ. ἀπάντησιν κ. Τ. εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ὀργανοῦ κ. Κουγιουμτζέλη), διότι πρόκειται περὶ ἑκλαϊκῶσεων, διότι πρόκειται μὲ ἄλλους λόγους περὶ «φιλολογίας».

Καὶ αὐτὰ μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βασικὴν πλάνην τῆς ταυτίσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων μὲ τὰ φυσικὰ, χωρὶς νὰ ἐπιμεινῶμεν ἰδιαιτέρως ἐπὶ μιᾶς οὐσιώδους παραλείψεως, πὸ παρατηρεῖται εἰς τὰ γραπτὰ τοῦ κ. Τ., ὁ ὁποῖος οὐδαμῶς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν νεωτέραν μεθόδον ἐρεῦνης εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν μέθοδον τῆς ἐνδοσκοπήσεως (introspection). Καὶ ὅμως, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς νατουραλιστὰς ψυχολόγους θεωρεῖται ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη τῆς ἐξετάσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην. Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐξετάσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων πού ἀκολουθεῖ ὁ κ. Τ. εἰς τὰ δημοσιεύματα τοῦ θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσῃ κατεῖς πολλὰ κενὰ καὶ ἀντιφάσεις, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Φυσικὴν.

α) Εἰς τὸ ἄρθρον τῆς 21 Μαρτίου 1943 γίνεται λόγος περὶ «μνήμης τῶν νοτιῶν γαγγλιῶν». Οὐδαμῶς τῆς φυσιολογίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀναφέρεται τί περὶ μνήμης τοῦ νοτιῶν μυελῶ καὶ τῶν νοτιῶν γαγγλιῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἀντανεκλάσεων καὶ ἀντανεκλαστικῶν κέντρων γίνεται λόγος (11). Ἡ μνήμη θεωρεῖται —καὶ εἶναι— καθαρῶς ψυχικὴ λειτουργία, δηλ. λειτουργία προϋποθέτουσα κατὰ κάποιον τρόπον συμμετοχὴν τῆς προσωπικότητος. Ἔνας μεγάλος ἐπιστήμων, ὁ Pawlow, εἰδικὸς εἰς τὴν φυσιολογίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας τῶν «ὑποθετικῶν ἀντανεκλαστικῶν»,

εἰς παραφυσικά (τηλεκίνησις, τηλεπάθεια) καὶ παραψυχικά φαινόμενα (τηλεπάθεια, διαίσθησις κλπ.) τὴν ὁποίαν κάμνον ὅμως ἄλλοι μελετῆται τῶν ψυχικῶν φαινομένων (James, Driesch, Richet). Ἔτσι διὰ τὸν κ. Τ. δὲν ὑπάρχει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὰ ραδιοκύματα, τοὺς στροβίλους τῶν ἡλεκτρονίων, τὰς κυμᾶσεις τῆς βλῆς κλπ.

(11) Βλ. Σ. Δοντᾶ «Φυσιολογία» τόμ. Β' σ. 153-167.

πουθενὰ δὲν κάμνει λόγον περὶ μνήμης τῶν νοτιῶν νευρικῶν στοιχείων καὶ κέντρων. Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην πλάνην ὅσον ἀφορᾷ τὴν μνήμην καὶ τὰ ἀντανεκλαστικὰ στήριξις ὁ κ. Τ. τὴν θεωρίαν του «περὶ αὐτοματισμοῦ καὶ αὐτοματικῆς γραφῆς».

β) Γίνεται σύγχυσις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄρου διχασμὸς τῆς ἀτομικότητος. Οὗτος εἶναι ὀρισμένον σύμπωμα τῆς ψυχιατρικῆς, παρατηρεῖται εἰς ὀρισμένα νοσήματα (σχιζοφρενία κ. ἄ.) καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν νοσηρὸν διαχωρισμὸν τῆς προσωπικότητος. Καὶ ὅμως ὁ κ. Τ. λέγει εἰς ἄρθρον τῆς 14 Μαρτ. 1943: «Πρόχειρον παράδειγμα διχασμοῦ ἀτομικότητος εἰς φυσιολογικά άτομα ἔχομεν εἰς πολλὰ δ-νεῖρα». Διὰ πρώτην φοράν ὑποχρεώνονται τὰ φυσιολογικά άτομα νὰ ὑφίστανται διχασμὸν καθ' ὕπνου! Εἰς αὐτὴν τὴν σύγχυσιν ὁ κ. Τ. στήριζει τὴν θεωρίαν του περὶ «προσωποποιήσεως εἰς τὰ διαισθητικά άτομα».

γ) Ὡς παράδειγμα τηλεπαθείας (23 Μαΐου 1943) ἀναφέρεται ἡ συνεννόησις μύρμηκων ἢ μελισσῶν μεταξὺ τῶν ἐξ ἀποστάσεως μεγάλης. Διὰ τὴν ὑπάρξιν ὅμως πομπῶν καὶ δέκτης καὶ ἄρα τηλεπάθεια, ὅπως γράφει ἄλλοι ὁ κ. Τ., χρειάζεται μία ἐξαιρετικὴ ψυχοφυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀτόμου. Εἰς ποῖαν ἀρὰ γε ἐξαιρετικὴν ψυχοφυσικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται οἱ μύρμηκες, ὅταν συνεννοῦνται μεταξὺ τῶν; Καὶ ὅμως γίνεται σοβαρὸς λόγος ὑπὸ τοῦ κ. Τ. περὶ τηλεπαθείας εἰς τὰ ζῶα ὑπὸ τὴν ἰδίαν μορφήν, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπον.

δ) Τὸ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Freud ὑποσυνειδητὸν εὐρίσκεται πολλάκις εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὅπως τὴν διατυπώνει μάλιστα εἰς τὴν θεωρίαν του τῆς ψυχοβολίας ὁ κ. Τ., ὁ ὁποῖος δέχεται τὸ ὑποσυνειδητὸν μὲ τὸ ἴδιον περιεχόμενον, ὅπως καὶ ὁ Freud. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ὑποσυνειδητὸν κατὰ τὴν τηλεπάθειαν, σύμφωνα μὲ τὸν κ. Τ. πάντοτε, εἶναι δέκτης καὶ μάλιστα καὶ κατὰ τὸν ὕπνον.

Ἄλλὰ πουθενὰ ὁ Freud, ὁ ὁποῖος δίδει ὀρισμένην μορφήν καὶ περιεχόμενον καὶ ἀποστολὴν ἀκόμη εἰς τὸ ὑποσυνειδητὸν, δὲν κάμνει λόγον περὶ τοιαύτης δεκτικῆς ἱκανότητος τοῦ ὑποσυνειδητοῦ. Καὶ κατὰ ἄλλο ἀκόμη. Ὁ ἀρθρογράφος τῶν «ἀποκρύφων κόσμων» ἀποφαίνεται κατὰ τρόπον δογματικόν (23 Μαΐου 1943) ὡς ἔξης: «τὸ ὑποσυνειδητὸν, τὸ μυστηριώδες ὑπέδαφος τῆς ἀποστάσεώς μας, καὶ ὅπερ εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ καὶ ὄψοις...» Αὐτὰ, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως τὴν ὁποῖαν ἔχει πάρει τὸ ὑποσυνειδητὸν εἰς τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην (Jung, Maeder, R. de Saussure κλπ.), δὲν τὰ λέγει οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Freud. Καὶ ὅμως εἰς αὐτὰς τὰς ἀντιλή-

ψει στηρίζεται ἡ θεωρία τοῦ δέκτου, πομποῦ κλπ.

ε) Εἰς ἄρθρον (20 Μαρτίου 1943) διαβάζομεν: «Ἀρκεῖ ἡ λεπτομέρεια ὅτι Ἄπολλωνιος ὁ Τυανεύς ἦτο ἀπαλύτως ἀναφροδισιακὸς καὶ ὅτι ἐτήρησε καθ' ἑλὴν τὴν ζωὴν αὐστηρὰν ἀγνείαν—πράγμα ἀντιβαῖνον πρὸς τοὺς φυσιολογικοὺς νόμους—νὰ ἀπαδείξῃ ὅτι ἦτο ἄτομον ψυχοραδιενέργων». Δὲν ἐξετάζομεν ἐδῶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τῶν περὶ Ἄπολλωνίου τοῦ Τυανεύς, ἀν καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι πρόκειται περὶ μυθιστορήματος (12). Δὲν ἐξετάζομεν ἀκόμη τὴν σύγχυσιμ πού γίνεται ὑπὸ τοῦ κ. Τ. μεταξύ ἀναφροδισιασμοῦ καὶ ἀγνότητος. Πῶς ὅμως κατὰ ἐξήγησώμεν ὅτι ἐκ τοῦ μὴ φυσικοῦ, θὰ τὸν κ. Τ., τῆς ἀγνείας, παράγεται φυσικὸν ἀποτέλεσμα—ἐστὶ τοῦλάχιστον πὸ θέλει ὁ κ. Τ.—ἡ ψυχοραδιενέργεια καὶ μάλιστα φυσικὸν ἀποτέλεσμα ἀνωτέρας τάξεως; Αὐτὸ τὸ παιγνίδι μὲ τὸς φυσιολογικοὺς νόμους καὶ τὴν ἐγκράτειαν, ὅπως τοποθεῖται, δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ὑπεύθυνον ἐπιστημονικὴν ἐρευνᾶν καὶ ὑπενθυμίζε (εἰμεθα δυστυχῶς ἠναγκασμένοι νὰ τὸ εἰπώμεν) τὴν σεξουαλικὴν δημαγωγίαν τῆς ὁποίας τόση ἐγένετο κατάχρησις εἰς τὸν τόπον μας.

στ) Εἰς τὰ περὶ ὑπνωτισμοῦ (3 Φεβρ. 1943) ἀναφέρεται λεπτομερῶς ὁ μηχανισμὸς τοῦ ὑπνωτισμοῦ καὶ τὰ κέντρα τοῦ ἐγκεφάλου πού ὑφίστανται ἀναστολήν. Ἄφου ὅλα εἶναι γνωστὰ μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν κατὰ τὸν κ. Τ., ποῖον εἶναι τότε τὸ κέντρον τοῦ ἐγκεφάλου, τὸ ὁποῖον δέχεται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπνωτισμοῦ τὰς κρίσεις, τὰς ὁποίας παραλαμβάνει ἔξωθεν ὁ ὑπνωτιζόμενος; Καὶ ἀν δὲν τὰ γνωρίζωμεν αὐτὰ, δὲν εἶναι ὑποχρέωσις τοῦ ἀληθινοῦ ἐπιστήμονος νὰ εἴπῃ, ὅταν μάλιστα κάμῃ ἐκκλαύσειν, μέχρι ποίου σημείου φθάνουν αἱ ἐπιστημονικαὶ μᾶς γνώσεις; Καὶ ταῦτα, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπιστημονικαὶ αὐθεντία στέκονται μὲ πολλὴν περίσκεψιν καὶ ἐρωτοῦν καὶ ἐρευνοῦν διὰ τὴν σημασίαν τῶν καὶ τὴν ἐννοίαν τῶν μεταψυχικῶν φαινομένων. Αὐτὴ ἡ Γαλλικὴ ἐταιρεία μελέτης τῶν ψυχικῶν φαινομένων λέγει περὶ αὐτῶν: «Ἐδῶ ὑπάρχει κάτι τι» (Il y a là quelque chose). Τόσον μόνον. Ὁ δὲ Carrel λέγει ὅτι ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ δέχεται

καὶ νὰ ἐρευνᾷ τὸ πραγματικόν εἰς τὰ μεταψυχικὰ φαινόμενα, συνεχίζει ὁ ἴδιος, ἀνευρίσκομεν σχέσεις ἀγνώστους μεταξύ τῶν ὀργανικῶν καὶ τῶν ψυχολογικῶν ἐπεξεργασίῶν. Αὐτὸ τὸ ἀγνώστον προκαλεῖ ἀσθητικὰ θαυμασμοῦ διὰ τὸν κόσμον, διὰ τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν ἀποστολὴν του. Μακρὰν ἀπὸ τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ σκεπτεσθαι θὰ κατανήσωμεν εἰς τὴν μαγείαν, τὴν τύχην, τὸν ἀποκρυφισμὸν, ὅτι μὲ ἄλλους λόγους χαρακτηρίζει τὴν ἑλλειψίν καὶ τὴν ἀπουσίαν ἀνωτέρου πνευματικοῦ κόσμου.

Καὶ τώρα γεννᾶται ἓνα ἐρώτημα. Ἄφου ἐπὶ μῆνας τώρα οἱ ἀναγνώσταί τῶν ἐφημερίδων παρακολοθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν «ψυχικῶν ἐρευνῶν» καὶ τὴν μελέτην «τῶν ἀποκρύφων κόσμων» τί καλοῦνται νὰ πάρουν διὰ τὸν πολιτισμὸν, διὰ τὴν κοινωνικὴν τῶν προαγωγῶν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί; Διότι εἰς τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκπολιτιστικὴ πλευρά. Καὶ ἰδοὺ εἰς ποῖον πολιτισμὸν μᾶς καλεῖ: εἰς «τὴν βασικανίαν», τὴν τύχην τῶν χαρτιῶν, τὰ «πορτομονέρ», τὰς ἀποφράδας ἡμέρας, τὸ αὐτόματον ἀνοίγμα τῶν κλειδωμένων θυρῶν, τὰ σπασμένα ὄφροδία, τὸ ζετιναγμα τῆς ρουλέτας τοῦ Μόντε Κάρλο καὶ ἄλλα παρόμοια κατασκευάσματα τοῦ ἀποκρυφισμοῦ!

Καὶ τὸ συμπέρασμα: Ὁ κ. Τ. ἐπαγγέλλεται ὅτι προσφέρει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐπιστημονικὴν καθοδήγησιν ἐπὶ τῶν μεγίστων διὰ τὸν ἄνθρωπον προβλημάτων. Θέλει μὲ ἄλλους λόγους, νὰ μᾶς προσφέρῃ μίαν ἐπιστημονικὴν μεταψυχικὴν. Δυστυχῶς αὐτὸ πού μᾶς προσφέρει δὲν εἶναι, οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε μεταψυχικὴ.

Δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἄλλως τε ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἐιδικῶν λόγων, οὔτε ἡμποροῦσε νὰ εἶναι ἐπιστήμη αἱ ἀντιλήψεις αὐταί. Καθ' ἣν στιγμὴν, ἐπιστημονικαὶ κορυφαί εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει ὅτι ἀποτελεῖ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην, ἴστανται μὲ δέος ἐμπρὸς εἰς τὰ γενικὰ προβλήματα, ἀρνοῦμεναι νὰ ἀποφανθοῦν αὐθεντικῶς ἐπὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τῶν, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐκφέρῃ μετὰ κύρους ἐπιστημονικοῦ τοιαύτην ἀπόφανσιν ὁ κ. Τ. Δὲν ἡμπορεῖ (ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ δὲ τώρα νὰ εἰπώμεν: δὲν εἶναι σοδάρων) νὰ μᾶς ἐμφανίσῃ ὡς πρωτότυπα, ἀναμφισβήτητα ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα ἐιδικῶν ἐρευνῶν του, τὴν λύσιν παντὸς σχεδόν γενικοῦ ζητήματος πού ἀποχόλησε ποτὲ τὸν ἄνθρωπον, καὶ νὰ ἀποφαινεται, μὲ ἐναλλασσομένην ἐιδικότητα, ποτὲ ἐξ ὀνόματος τῆς Φυσικῆς, ποτὲ τῆς Χημείας, ἀλλὰ καὶ τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ψυχιατρικῆς.

(12) Ὁ Φιλόστρατος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἄπολλωνίου τοῦ Τυανεύς τὸ 220 μ. Χ., ἦτο 200 περίπου χρόνια μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄπολλωνίου, ἔδωκε μυθιστορηματικὴν μορφήν εἰς τὴν διήγησίν του. Ἡ βιογραφία αὐτὴ συνταχθεῖσα κατὰ παραγγελίαν τῆς αὐτοκρατορίας Ἰουλίαις Δύμνας εἶχε σκοπὸν νὰ ἐξάρτῃ τὴν ἠθικὴν τῶν νεοϋπαθουμένων.

Δέν γνωρίζομεν αν θά ήμπορούσε νά κάμη κάτι τέτοιο εις τας ήμέρας μας ό 'Αριστοτέλης, αλλά πάντως δέν ήμπορεί νά προβάλλη τοιαύτην αξίωσιν ό κ. Τ., ό όποιος, εις τό τέλος, άλλον τίτλον πλὴν τοῦ Ιατροῦ τοῦ ναυτικοῦ ἐν ἀποστρατεία καί τοῦ συγγραφέως μυθιστορημάτων δέν ήμπορεί νά παρομοιάσῃ (13).

'Αλλά δέν είναι οὔτε μεταφυσική. Διότι μεταφυσική δέν γίνεται συγκεκαλυμμένης ὑπό τό ὄνομα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, αλλά μέ ἴδιαν μέθοδον καί μέ ἴδιον ἐξοπλισμόν. Καί δέν ὑπάρχει μεγαλύτερα πλάνη διά τόν ἐπιστήμονα ἀπό τοῦ νά κάμνη μεταφυσικήν καί νά νομίζῃ ὅτι κάμνει ἐπιστήμην. Ἡ ἐπίγνωσις τῶν ὁρίων ἐπιστήμης καί μεταφυσικῆς ἀποτελεῖ τήν βασικήν προϋπόθεσιν καί νά νομίζῃ ὅτι κάμνει ἐπιστήμην. Αὐτή δέ ἡ σχολή τῆς ἐπαγωγικῆς μεταφυσικῆς δηλοῖ ἀπεριφράστως ὅτι ἐξ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως μόνον ὑποθετικὰς προτάσεις ήμπορεῖ νά διατυπώσῃ.

Βεβαίως καί ό ἐπιστήμων ἔχει τήν μεταφυσικήν του. Εἶτε τό γνωρίζει εἶτε δέν τό γνωρίζει ἔχει τās μεταφυσικὰς του πεποιθήσεις, τήν κοσμοθεωρίαν του. Τοῦτο ὁμως είναι ἐντελῶς διάφορον τοῦ νά προσφέρεται ἡ ἐπιστήμη, διά νά ἐνθυμηθῶμεν τόν Planck, ὡς ἕνα εἶδος ὑποκαταστάτου (ἐρζάτς) τῆς κοσμοθεωρίας, τῆς πίστεως.

Αὐτό τό γνωρίζει πρό παντός ἡ σημερινή Φυσική, ἡ ὅποια, ὡς γνωστόν, ἀπό 30ετίας ἔχει σημειώσει πραγματικῶς καταπληκτικὰς καί ὄλως ἀνεπίστους προόδους. Καί τό συμπέρασμα εἰς τό ὅποιον καταλήγουσι σήμερον οἱ ἐπιστήμονες τό διατυπώνει πάλιν ό Max Planck (14): «Ὅτω βλέπομεν ὅτι εἰς ὀλόκληρον τήν ζωήν μας ὑποκειμένα εἰς μίαν ἀνωτέραν Δύναμιν τῆς ὁποίας τήν οὐσίαν δέν δύναμεθα νά θεμελιώσωμεν καθόλου ἀπό τῆς ἀπόψεως τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ἡ ὅποια δέν ήμπορεῖ νά ἀγνοηθῇ ἀπό κανέναν ὕγιῶς σκεπτόμενον καί διανοοῦμενον

ἄνθρωπον (15). Ὁ Δημιουργός τοῦ κόσμου δέν δύναται νά ταυτισθῇ μέ τό σύμπαν, γράφει ό καθηγητής Milne καί οἰαδιποτε περιγραφή αὐτοῦ ἀπό τούς εἰδικούς ἐπιστήμονας, δέν ήμπορεῖ νά παραβληθῇ πρὸς τήν ἀπάντησιν πού δίδει εἰς τό μεγάλο αὐτό πρόβλημα ό ἄνθρωπος πού είναι πιό ὀψηλά ἀπό κάθε εἰδικόν (16).

Αὐτός είναι ό λόγος διά τόν ὅποιον ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ἔχουσα πρό ὀφθαλμῶν τὰ ὄρια τῆς γνώσεώς της ἔμαθε καί πάλιν νά σέβεται καί νά εὐλασθῆται καί νά ἀναγνωρίσῃ τί προσφέρει ἡ ἐπιστήμη καί τί προσφέρει ἡ Πίστις εἰς τόν ἄνθρωπον καί μάλιστα τόν ἐπιστήμονα. Καί εἶναι χαρακτηριστικός ό τρόπος μέ τόν ὅποιον ὁμολογοῦν τās μεταφυσικὰς των πεποιθήσεις, τήν πίστιν των ἐπιστημονικῶν ἀναστήματα ὅπως οἱ M. Hartmann (Religion und Naturwissenschaft, 1940). A. Compton (The First of Science, 1939). G. Mie (Die Denkweise der Physik, 1937). Theologie und Naturwissenschaft, 1932) A. S. Eddington (The Nature of the Physical World, 1929. New Pathways in Science, 1934). M. Planck (Wege zur physikalischen Erkenntnis, 1934. Naturwissenschaft und Religion, 1937). J. Jeans, C. Branly, G. Birkhoff, A. Fleming, διά νά ἀναφέρωμεν, μάλλον εἰς τήν τύχην, μερικῶς μόνον ἀπό τήν πλειοῦτα τῶν σκαπομένων τῆς νέας ἐπιστήμης. Καί είναι λυπηρόν ὅτι ό κ. Τ. δέν ήκολούθησε τήν ὁδόν αὐτήν πού τοῦ ὑποδεικνύει ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη, τήν ὁδόν ἡ ὅποια είναι ἡ μόνη πού ὀδηγεῖ εἰς τήν ἀνεπηρέαστον καί ἀντικειμενικήν ἐπιστημονικήν ἔρευναν, αλλά καί εἰς τόν πνευματικόν τοῦ "Ἔθνους μας προσανατολισμόν, τοῦ ὁποίου ό ἴδιος ἀναγνωρίζει τήν, ἐξ ὀφθαλμοῦν ἄλλως τε, ἐπιτακτικήν ἀνάγκην. "Αν τήν ὁδόν αὐτήν εἶχεν ἀκολουθῆσει ό κ. Τ. θά ἤδύνατο ὄντως νά καταστή πολύτιμος παράγων διά τήν πνευματικήν ἀναδημιουργίαν τῆς ἐποχῆς μας.

'Αλλά, δυστυχῶς, ἐμμήθη πειραματισμοῦ τοῦ περασμένου αἰῶνος, ήκολούθησεν ὁδόν ἡ ὅποια είναι πλέον γνωστόν ἀπό πικράν πείραν τῆς ἀνθρωπότητος πού ὀδηγεῖ.

(15) M. Planck: Sinn und Grenzen der exakten Wissenschaft. Periodizōn Die Naturwissenschaften, 1942, S. 133.

(16) E. M. Milne: Relativity, Gravitation, and World-Structure, Oxford, 1935 p. 140.

(13) Ἡ ἰδιότης τοῦ «προῶδρου τῆς 'Εταιρείας ψυχικῶν ἐρευνῶν» δέν δύναται νά ἀποτελέσῃ τίτλον ἐπιστημονικόν, ἐγγνώμενον δηλαδή ἐπιστημονικῆν ἀντιεισιμενικότητα, ἀφοῦ ἡ ἐταιρεία αὕτη ἰδρύθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κ. Τ. ad hoc, πρὸς διάδοσιν τῶν γνωμῶν του, ἡ ἐπιστημονικότης τῶν ὁποίων είναι ὀκριβῶς τό ζητούμενον.

(14) Περί τοῦ Max Planck ἴδε «Ἀκτίνας» 1938 σελ. 242 ἐπ.

Δ. ΚΩΤΣΑΚΗΣ

Υφηγητής τῆς Ἀστρονομίας
εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

ΑΡ. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

Νευρολόγος—Ψυχίατρος

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

Γιὰ τὰ άτομα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς κοινωνίες ὑπάρχουν, ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασι, ὀρισμένα ζητήματα ποῦ κουφουβράζουν ἀπὸ μέσα τους χωρὶς νὰ φαίνεται τίποτα ἀπ' ἔξω. "Ἔτσι, μόνις κάποιος τύχη νὰ τὰ θίξῃ, ξαφνιάζεσαι βλέποντας νὰ ξεπετιέται ἀπ' ὅλες τὶς μεριές τόσο ζωντανὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καὶ νάρχεται στὸ φῶς προεργασίαι ἐτοιμασμένη σιγά-σιγά ἀπὸ πολὺ πρωτίτερα.

"Ἐνα τέτοιο θέμα εἶναι, φαίνεται, γιὰ τὴν ἔποχὴ μας τὸ ζήτημα τῆς κριτικῆς. Ἐδῶ καὶ κάμποσον καιρὸ τώρα, ἀπὸ πολλὰς μεριές καταπαύστηκαν μαζί τῆς. Γιὰ πρώτη φορά ἔγινε, καθὼς εἶπαν, «κριτικὴ τῆς κριτικῆς», καὶ μάλιστα μὲ τρόπο ποῦ δείχνει πὼς τὸ ζήτημα «ἐδούλευε» μέσα στὶς συνειδήσεις πολὺ πρὶν φανερωθῆ στὸν τύπο.

Παρόμοια ὅμως θέματα, ποῦ «ἀνάθουν εὐκολὰ» ἀποτελοῦνε δίχως ἄλλο προβλήματα ζωῆς καὶ σὰν τέτοια εἰκονίζου τὴν ψυχικὴν κατάστασι ἐκείνων ποῦ ἀπασχολοῦν. "Ἔτσι κι' ἐδῶ ἡ συζήτησι γιὰ τὴν κριτικὴ δείχνει τὶς ψυχικὰς ἀνάγκαις τῆς ἔποχῆς.

*

Πρωτογνωρίζει κανεὶς τὴν κριτικὴ μὲ τὰ μᾶλλον σύντομα ἀρθρα, ποῦ μιλάνε γιὰ τὰ νέα ἔργα στὴν ποίησι, τὴν πεζογραφία, τὸ θέατρο, τὴ μουσικὴ, τὴ ζωγραφικὴ, τὴ γλυπτικὴ, σ' ὅλες τὶς καλὰς Τέχναις. Ἀλλὰ δὲν ἐξαντλεῖται ἐδῶ ἡ κριτικὴ. Ἀπλώνεται στὴν Ἐπιστήμη, τὴ Φιλοσοφία, κι' ἀκόμη μακρύτερα, σὲ κάθε ἐκδήλωσι τῆς ζωῆς. Οἰκονομικὰς, κοινωνικὰς, πολιτικὰς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὰς ἀκόμη τάσεις ἐνδιαφέρουν τὴν ἔρευνά τῆς. Ἀπεραντολοῦν τὸ πεδίο τῆς, ὁ ἄνθρωπος ὁλόκληρος.

Καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς, ποιά ἡ ἀποστολή τῆς μέσα στὸ μεγάλο τῆς αὐτὸ χωράφι; Ἄν καὶ πάλι ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν πιὸ γνωστὴ μας κριτικὴ τῶν ἔργων τῆς Τέχνης, τῆς Ἐπιστήμης, ἢ τῆς Φιλοσοφίας, αὐτὴ προσπαθεῖ νὰ βρῆ τὰ προσόντα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἔργων αὐτῶν, ν' ἀποφανθῆ γιὰ τὴν ἀξία ἢ ἀπαιξία τους. Ἀλλὰ καὶ ὅταν καταγιίνεται μὲ τὶς ὁποιοσδήποτε

ἄλλαις ἀνθρώπιναις ἐκδηλώσεσι—ἰδέαις λόγου χάρι, θεωρίαις, καθολικώτεραις τάσεσι—ἔχει τὸ ἴδιο πάντα χαρακτηριστικόν, ὅτι δὲν δίνει αὐτὴ ἕνα ὁποιοσδήποτε «ἔργο», ἀλλὰ συζητεῖ τὰ ἔργα ποῦ προσφέρονται ἀπὸ τοὺς «δημιουργοὺς». (Οἱ ὅροι αὐτοὶ, βέβαιαι, ἔχουν ἐδῶ ἐντελῶς εἰδικὴ σημασία. «Ἐργο» ἐννοοῦμε τὴν ὁποιοσδήποτε ἐκδήλωσι τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ ζωὴ καὶ «δημιουργὸς» τὸ ὑπακείμενον τῆς). Αὐτὴ ἡ διάκρισι, σὲ «δημιουργοὺς» καὶ μὴ, ἐφάνηκε ὑποτιμητικὴ γιὰ τοὺς κριτικούς καὶ ἀταίριαχτη, ὅταν συλλογιζέται κανεὶς τὰ μεγάλα ὀνόματα ποῦ ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἡ κριτικὴ, στὴν πραγματικότητι ὅμως δὲν εἶναι καθόλου τέτοια: Πρῶτα-πρῶτα, πρέπει νὰ θυμηθοῦμε πὼς δημιουργία καὶ κριτικὴ εἶναι πράγματα ἀνάμοια, ποῦ ἄρα, δὲν μποροῦν καὶ νὰ συγκριθοῦν μεταξύ τους: Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἐκείνοι ποῦ μὲ τὸ λόγο ἢ μὲ τὴν πράξι τους κάτι λένε στὸ διπλανόν τους, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐκείνοι ποῦ ἀπὸ τὴν ἀπειρία τῶν «ἔργων» αὐτῶν ξεχωρίζουν τὰ ἄξια. Ὑποτιμητικὴ εἶναι ἡ διάκρισι μόνον ἂν φαντάζεται κανεὶς πὼς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δημιουργοῦ εἶναι δεμένη ἡ ὑπαρξι πνευματικῶν πλοῦτος, ποῦ δὲν ὑπάρχει στὸν κριτικόν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καθόλου ἔτσι. Ὁ πνευματικὸς αὐτὸς πλοῦτος δὲν εἶναι περισσότερο ἀπαραίτητος γιὰ τὸν δημιουργόν παρά γιὰ τὸν κριτικόν, οὔτε ὑπάρχει τίποτα ποῦ νὰ δικαιολογῆ τὴν ἰδέαν πὼς θὰ τὸν εὑροῦμε περισσότερο στὸν ἕνα παρά στὸν ἄλλο. Αὐτὸς ὁ πλοῦτος εἶναι ὅτι, ἀνεξιλογώτερο ὑπάρχει στὴ ζωὴ. Τὸ νὰ τὸν διαθέτῃ κανεὶς—αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαίον. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψι, ὁ τρόπος ποῦ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἔκφρασί του δὲν ἔχει σημασία. Δὲν ἔχει σημασία ἂν τὸν ἐκδηλώνας κἀνοντας μιὰ πρότασι (δημιουργία) ἢ ἀπαντῶντας στὴν πρότασι καὶ κρίνοντάς τὴν (κριτικὴ) καθὼς ἐπίσης δὲν ἔχουν σημασία καὶ δὲν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μεταξύ τους κι' οἱ ἀκόμη εἰδικώτεροι τρόποι ἐκδηλώσεως, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐκφράζεται κανεὶς μὲ τὸ μέσο αὐτῆς τῆς Τέχνης ἢ τῆς ἄλλης, ἢ τῆς Φιλοσοφίας ἢ τῆς Ἐπιστήμης, ἢ ὅπως ἄλλοιῶς. Αὐτὰ εἶναι ζητήματα ἰδίουσυγκρασίας—διαφορετικῆς σὲ

διαφορετικούς ανθρώπους. Καθένας εκφράζεται με το μέσον που του έδωσε ο Θεός. Δεν είναι λοιπόν δημιουργία ή κριτική—κι' όμως αυτό δεν της δίνει καθόλου κατώτερη θέση. Σύμφωνα με την παραπάνω απόλυτευση, σχηματική εικόνα, η μία μιλάει κι' η άλλη της άποκρίνεται, δέχεται ή απορρίπτει την πρότασή της. 'Αλλά η σειρά του λόγου δεν έχει σημασία. Σημασία έχει το τί θά πη.

*

Και τώρα, ως ίδουμε ποιά είναι η αξία της κριτικής, ή μεγάλη ή μικρή σπουδαιότητά της. Πάλι η σύγκριση με τη δημιουργική εργασία έρχεται μόνη της: Σά να μάς έχη παραδοθή η γνώμη πώς το να κρίνης δεν είναι τόσο δύσκολο και σπουδαίο, όσο το να δώσης δικό σου έργο.

'Αλλά το παραπάνω ξεχωρισμα των εννοιών θά μάς βοηθήση να ίδουμε τα πράγματα πιό σωστά. 'Ας φαντασθούμε λοιπόν πώς μάς αναθέτουν να κάμουμε την κριτική μιάς δλάκαιρης έποχής μέσ' από το άπειρο πλήθος των «Έργων» της, των κάθε λογής ζωϊκών της έκδηλώσεων. Και, γιά να μη άποδοθη σημασία στην τεχνική κατάρτιση, ως την ύποθέσουμε δεδομένη, ως ύποθέσουμε δηλαδή ότι έχουμε όλες τις αναγκαίες γνώσεις και ότι δεν άπομένει παρά να κρίνουμε. Γιά να κρίνουμε όμως δεν άρκει ή άπλη θεωρητική γνώση. Πρέπει να νοιώσης κάτι κατά βάθος, αν θέλης να το κρίνης δίκαια. 'Αλλά μιά οποιαδήποτε ζωϊκή πείρα δεν μπορεί ποτέ να σου μεταδοθη κατά βάθος (έστω και με το τελειότερο, το έκφραστικώτερο έργο) παρά μόνο αν την έχης ζήσει έσύ ό ίδιος (για τόν ίδιο λόγο που δεν μπορείς κι' έσύ να μεταδώσης την εντύπωση που σου προκαλεί τό φώς και τό χρώμα σέ κάποιον που γεννήθηκε τυφλός). Γιά να νοιώσης λοιπόν κατά βάθος αυτό που θά κρίνης, πρέπει να τόχης φτάσει και γιά νάναι ή κρίση σου άμερόληπτη πρέπει και να τόχης ξεπεράσει. Τί άφάνταστο λοιπόν όγκο ζωϊκής έμπειρίας προϋποθέτει μιά τέτοια κατανόηση!

'Αλλά και μ' αυτήν δεν είμαστε έτοιμοι να κρίνουμε. Γιατί με ποιά κριτήρια θά προχρήσουμε; Και πού τά βρίσκει κανείς αυτά τά κριτήρια, όταν δεν πρόκειται γιά μερικούς βασικούς τεχνικούς κανόνες που μπορείς να τους δικάωθης; Τέτοια κριτήρια, που δεν διδάσκονται, μόνο μιά ώριμη συγκρότηση ζωής τά δίνει. Είναι μυστικός καρπός ζωής, μυστήριο, πνεύμα. 'Αλλά ή φανερή αυτή δυσκολία της κριτικής φωτίζει κάπως και τη σπουδαιότητά της. Γιά καθέναν από μάς που θέλει να χτίση μέσα του τό άτομικό του πνευ-

ματικό οικοδόμημα, όσο χρήσιμο του είναι οι «δημιουργιοί» που του προσφέρουν κάθε λογής ύλικά, άλλο τόσο του είναι χρήσιμο κι' ό κριτικοί, που τόν διαφωτίζουν και τόν συμβουλεύουν γιά την αξία των ύλικών αυτών. Σύμφωνα με την άρχική άποψη, κριτική και δημιουργική εργασία είναι πράγματα άνόμοια, που σαν τέτοια δεν μπορούν να συγκριθούν. Και στά άνόμοια όμως, αν δεν χωράη σύγκριση, χωράει όμως προτίμηση. 'Ετσι κι' άνάμεσα δημιουργίας και κριτικής φυσικό είναι ή προτίμηση να πέφτη στη δημιουργία σ' έποχές που ένθουσιάζονται με τά καινούργια (και άνακαιμένα) ύλικά που παρουσιάζονται, και στην κριτική, όταν ό άνθρωπος χαμένος μέσα στην άπειρία των ύλικών δεν ζητάει καινούργια, αλλά νοιώθει την άνάγκη να διαλέξη. Κι' αυτό έξηγεί γιάτί τό θέμα της κριτικής βρήκε στις ήμέρες μας τόσο καλλιεργημένο ένδιαφέρον: 'Η έποχή που άρχίζει, δεν φαίνεται διατεθειμένη να ένθουσιαστή με καινούργιες προτάσεις. Σά να της πέρασε ή λύξα της «πρωτοτυπίας». Αισθάνεται πώς πρέπει ν' αναζητήση την άλλθεια—πού ίσως να είναι κι' αυτή από πολύ παλιά γνωστή—κι' όχι πάντα τό καινούργιο. Τό παράδογμα της οικοδομής του σπιτιού έχει ακόμα άναλογίες διαφωτιστικές: Σέ κάποιον που έπρόκειτο να οικοδομήση, έπρότειναν ένα καινούργιο οικοδομικό ύλικό. 'Ενθουσιαστική με την πρωτοτυπία, άλλα σύντομα είδε πώς μ' αυτό δεν χτιζόταν σπίτι. 'Ηρθαν κι' άλλοι και του πρότειναν άλλα, ξαναδοκίμασε, ξαναπήρωσε τά σπασμένα. 'Ως που έκατάλαβε πώς δεν είναι να έλπίσης ότι κάτι καινούργιο θά σέ βγάλη άπ' τη δυσχέρεια της έκλογής: 'Ανάγκη μέσ' από τό σωρό των ύλικών να βρης και να διαλέξης την πέτρα που χτιζει σπίτι, έστω κι' αν είναι τό «λίθος του άπεδοκίμασαν οι οικοδομούτες»...

'Αν, άνοιγοντας μιά παρένθεση, ρίξουμε μιά ματιά στη νεοελληνική κριτική του περασμένου αιώνα, θά βρούμε ότι δεν απέβλεπε στό ουσιαστικό περιεχόμενο του ανθρώπινου έργου. (Δεν λείπουν, φυσικά, ποτές οι έξαιρέσεις. Και μιά τέτοια είναι ό 'Αγγελος Βλάχος, μορφή που άλλοτε μελετήθηκε ξεχωριστά σ' αυτό τό περίοδικό: «'Ακτίνας» 1940, σελ. 174-179). Δεν τό άποζητούσε, δεν τό καταλάβαινε όταν τύχαινε να βρεθθί μπροστά της, κι' ούτε έσημείωνε την ύπαρξή του. Περιττό λοιπόν και να τό είπαμε πώς δεν τό ύπογράμμιζε, πώς δεν έκανε τίποτα γιά να τό προκάλεση ή να μεγαλώση την έπίδρασή του.

'Αλλά είν' αλήθεια πώς τά πράγματα έχουν άλλαξει σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες. Κατά τη σύγχρονη φρασεολογία, άποδίδεται σημασία στό «πνευματικό

μήνυμα» που μεταδίδει ο δημιουργός. Το αίτημα αυτό φέρνει στο νου μερικά όνοματα σημερινών ανθρώπων της πέννας που το διατυπώνουν και που είναι πολύ πιθανό να ξεελιχθούν αύριο και να το κάμουν σαφέστερο και πιο συγκεκριμένο. Σάν πρώτη κατάκτηση έσημειωθηκε η γενική σχεδόν αναγνώριση της σημασίας του έργου ανθρώπων με ουσιαστικό βάθος, όπως ο Σολωμός κι' ο Παπαδιαμαντίης. Σήμερα το ενδιαφέρον για την ουσία όσο πάει και μεγαλώνει, τόσο που αρχίζει να γίνεται... της μόδας.

*

Κριτικά λοιπόν κυρίως είναι τα ενδιαφέροντα της εποχής μας—το βλέπει κανείς αυτό περισσότερο στα νειάτα, γιατί άργότερα στους περισσότερους η ζωική ρουτίνα σβύνει τη διψα για τη συγκρότηση πνευματικού κόσμου μέσα τους. Πνευματικοί άνθρωποι που φανέρωσαν κατανόηση της διψας αυτής και με το λόγο τους έστήριξαν την έλπιδα πως μπορούν να δώσουν στοιχεία κριτικής, (έχω ύπ' όψει μου τις δημόσιες κουθέντες που άνοιγε με τους νέους ο Φώτος Πολίτης στις έπιφυλλίδες του, αλλά και πληροφanes από σημερινούς λογοτέχνες) δέχθηκαν βροχή τις αλήθειες των νέων. Διαλεχτοί νέοι τους έπλησίασαν με θέρημη και ζωντάνια, και πολλὰ φορές τους άνέκριναν με την άναιδέια που παρόμοια περίστασι δικαιολογεί έπειρα για τέρα. Νοιώθοντας μέσα τους ενδιαφέρον ο ούσιας κι' όχι λόγων, βιαζόντουσαν να ξεσκίσουν το συήθως ώραίο περίβλημα των τελευταίων, ζητώντας την πρώτη. Και σήμερα το ενδιαφέρον για την κριτική, ή συναισθησι πως λείπουν συνθετικές κριτικές εργασίες, βοηθήματα στην κατανόηση των χθεσινών ακόμη «έργων», δηλαδή του κόσμου των ίδεών και των αισθημάτων που άποτελούν τώρα ακόμη την ατμόσφαιρά μας, δεν είναι τίποτα άλλο παρά ή απόδειξι πως πασκίζουμε πάντα να βάλουμε κάποια τάξι στο χάος αυτής της ατμόσφαιρας, δίχως και να τόχουμε κατορθώσει.

Κι' όμως αυτό δεν είναι το δυσκολότερο, στην κριτική προσπάθεια που περιμένει κάθε άξιο του όνόματος άνθρωπο που θα θελήσει να πάρη μιάν ώρισιμένη στάσι μπροστά στις άλληλοσυγκρουόμενες επιδιώξεις μιās τόσο πολυτάραχης έποχής. Στην κατανόηση μπορεί να φτάσει, με την κατάλληλη καθοδήγησι, κάθε γνησιο παιδι του αιώνα, άφου κι' αυτό μεγάλωσε νοιώθοντας άπάνω του να χτυπούνται οι πιο αντίθετες ιδέες. Άλλά ή κρίσι: Γι' αυτήν, όπως είπαμε, χρειάζονται κριτήρια, κι' αυτά προϋποθέτουν πως ή αναζήτησι

μας θα πάση, πως κάποτε, εκεί που πριγυρίζουμε στο σκοτάδι, μάταια χτυπώντας τις πόρτες, θα σταθί μπροστά μας ο' όλη της τήν άπλη ώμορφιά ή 'Αλήθεια, μιá άληθεια που θα μας χορτάσει, θα μας γεμίση, θα μας έπιθέληθη, θα κάμη να σβύση μόνη της μέσα μας ή άδιόκηπη αναζήτησι κι' ή όδύν της και θ' άνοιξη μπροστά μας το χαρούμενο δρόμο του θαυμασμού που ίσο πάει και μεγαλώνει. Άλλά πως συντυχαίνει κανείς στο δρόμο του αυτόν τον έξαιρετικό διαβάτη; Νοιώθεις πως για μιá τόσο ευτυχισμένη πείρα χρειάζεται κάτι μυστηριακό, κάτι σαν εκείνο το να «γεννηθί άνωθεν», που άκουσε ο Νικόδημος κάποια παρόμοια νύχτα...

Φυσική είναι ή τάσι που σπρώχνει τους νεότερους ν' άποζητουν κάποια καθοδήγησι από τους πιο ήλικιωμένους. Δεν την κινεί, κατά κανόνα τουλάχιστον, ή πρόθεσι της άντιγραφής. Άλλά είναι μεγάλο το κέρδος, καθώς αναζητάς κάτι, να ξέρης τί βρήκε κάποιος άλλος, που, έχοντας τους ίδιους πάνω-κάτω πόθους καθώς κι' έσύ, έδωσε τη ζωή του για την ίδια έρευνα. Άλλά τι άπάντησι πήραν όσοι ζήτησαν αυτή την καθοδήγησι; Στην καλύτερη περίπτωση δεν βρήκαν παρά ανθρώπους που ζητούσαν κι' αυτοί. Έκείνοι που είχαν βρή κάτι, είχαν μπλέξει μαζί μ' αυτό τόσο μεγάλα κομμάτια άπ' τον έαυτό τους, ώστε ή λίγη αλήθεια, χαμένη μέσα σ' αυτά, ήταν άδύνατο ν' άσκηγη άπάνω σου την έλευθερωτική της επίδρασι. Γι' αυτό ένοιώθεις πως κι' ο άπέναντί σου δεν είχε βρεθί μπροστά στην έγκαλη ώμορφιά της 'Αληθειας—άφου στέναζε κι' αυτός πίσω από τα ίδια έρωτηματικά και τους ίδιους πόθους. Κι' ήθελε να κρούη τη φτώχεια του, λέγοντάς σου πως δεν μπορεί να σου πη τίποτα, έπειδή, τάχα, μόνος σου πρέπει να προχωρήσης, ν' άνοιξης δικό σου δρόμο. Ναι, θα προχωρήσης μόνος σου, με τα δικά σου πόδια, έστω κι' άν τόσο άλλοι βάδισαν στους ίδιους τόπους, θα πρέπει να πεισθής κι' έσύ, άφου είν' άνάγκη ν' άποκτηθης δική σου προσωπική πίστι, άλλ' αυτό δεν σημαίνει πως δεν είναι χρήσιμες οι πληροφορίες από άλλους που άπόχησαν την πίστι αυτή. Έδω άπάνω, λοιπόν, στο πως μπορεί κανένας να προχωρήση, για να βγη άπ' το χάος και ν' αρχίση να στερεώνη μέσα του ποιθήσεις, τί θαχε να συστήση το χριστιανικό πνεύμα; Ποιές βασικές άρχές κριτικής θα μπορούσε να μας δώση;

*

Το έγχειρημα δεν είναι βέβαια εύκολο—κι' αυτό όχι γιατί ο Χριστιανισμός δυσκολεύεται να δώση την άπάντησι, αλλά

γιατί σπανίζουν εκείνοι που του παρέχουν τον έαυτό τους ολοκληρωτικά. Όπωςδήποτε μερικές γενικές αρχές μπορούν να διατυπωθούν—φτάνει να μη τις πάρη κανείς για συνταγή:

Πρώτα-πρώτα πρέπει να παραιτηθείς απ' την πεμπέλικη όνειροπόλησι πώς κάποτε «όλα θα λυθούν μόνα τους», χωρίς να σου κοστίση έσένα αυτό τίποτε. Να πιστέψης πώς πρέπει ν' αγωνιστής, και να χαρής μάλιστα γιατί τὰ πράγματα σε σπρώχνουν σ' έναν τέτοιο αγώνα. Θα δείξης έτσι ήρωισμό.

Θα βάλης μπροστά σου μόνο τὰ προβλήματα που σε θίγουν. Τὰ άλλα, που μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον σου προκαλούν, θά τ' αφήσης γι' αργότερα. Άμα τὸ κάμης αυτό, θ' ἀπορήσης γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα τοῦ ὅλκου. Τὸ χάος θά φύγη καὶ θά μείνουν μπροστά σου ἑλάχιστα συγκεκριμένα προβλήματα. Θά χρωματίση λοιπὸν τὴν προσπάθειά σου ἡ εὐκρίνεια κι' ἡ συνέπειά της, ἡ μετριοφροσύνη.

Θ' ἀρχίσης μὲ τὰ ἀπλά, τὰ εὐκολώτερα, κι' αὐτὰ που ξεκινουὺν ἀπὸ τὴν κανονικὴ (ὄχι τὴν ἐξαιρετικὴ) περίστασι. Πρέπει νάχης ὑπ' ὄψει σου ὅτι τὰ ἠθικὰ προβλήματα ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος οὐκίας: Ἡ λύσι τοῦ ἑνὸς εὐκολύνει τὴ λύσι τοῦ ἄλλου. Μὴ ζητήσης λοιπὸν νὰ προχωρήσης πρὸς ὅλα μαζί.

Στὴν κρίσι που θά κάμης γιὰ νὰ λύσης ἕνα ἐρώτημα, ὁδηγὸ σου θά ἔχης τοὺς καρπούς. Ἐκεῖ που καρπὸς εἶναι ὁ περιωρισμένος ψυχικὸς ὀρίζοντας, ἡ ταραχὴ, ὁ ἀφώτιστος πόνος, ἐκεῖ θά πῃς «ὄχι». Καὶ θά δώσης τὴν προτίμησί σου ὅπου ξανοίγεις πλάτη, ὅπου χαίρεσαι πνευματικὴ λευτεριά, ἐκεῖ που κι' ὁ πόνος γλυκαίνει, ἐκεῖ που γεμίζεις εἰρήνη. Ἄν πασχίσης,

στὴν τίμια προσπάθειά σου, νὰ γνωρίσης ἀπὸ κοντὰ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλίᾳ καὶ ζωὴ, γρήγορα θά ἴδῃς, εἶναι ἀλήθεια, πὼς μόνο αὐτὴ θά σου ξανοίξη τέτοιους ὀρίζοντας. Κύτταξε μὴ γελαστής πὼς τὴ χριστιανικὴ διδασκαλίᾳ καὶ ζωὴ τὴν ξέρεις. Κι' ἂν ἀκόμα αὐτὸ ἀληθεύῃ, πάλι νὰ τὴ γνωρίσης ἀπ' τὴν ἀρχή, σὺν νὰ τὴν πρωτακούς τώρα μόλι, μὲ φρέσκια τὴν καρδιά.

Νὰ ξέρης ὅτι τὸ συμπέρασμα που θά βγάλῃς πρέπει καὶ νὰ τὸ ζήσης. Θά στηρίξης ἀπάνω του τὴ ζωὴ σου, γιὰ ν' ἀποδείξης ἂν τὸ πιστεύης. Αὐτὸ θά σε κάμη νὰ μὴν ἀποφασίζης εὐκόλα καὶ στὰ κοιτοῦρο, ἀφοῦ θά ξέρῃς πὼς πάνω σ' αὐτὰ τὰ συμπέρασμα θά παίξης, «κορῶνα ἢ γράμματα», τὴ ζωὴ σου. Ὑστερα αὐτὴ ἡ ἐμπρακτικὴ ἐφαρμογὴ θίνει κι' ἄλλη ὀφέλεια, ἀκόμη μεγαλύτερη: Ὅτι αὐτὴ, πάλι μὲ τοὺς καρπούς, θά δείξη ἂν ἐκρινες σωστά.

Καὶ τὸ τελευταῖο, που φτάνει ὡς τὸ ἄπειρο: Δὲν θάχῃς προκαταλήψεις. Θά βάλῃς ἀντιμέτωπὴ στὸ ἄγνωστο τὴν καρδιά σου, τόσο φρέσκια σὰ νὰ ζῆ τώρα τὴν πρώτη τῆς ἡμέρα.

Ἔτσι δὲν θ' ἀποκρούσης α priori ὅτι τυχόν ἡ στενὴ λογικὴ σου κι' ὁ συνηθισμένος «ζωϊκὸς» ἐγωϊσμός δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ γιατί ἴσως τὸ θεωρεῖ παράδοξο ἢ καὶ ἀπίστευτο. Μὲ μιά τέτοια διάθεσι, που κάνει τὸν ἄνθρωπο ταπεινὸ παρατηρήτῃ τοῦ κόσμου, ἱκανὸ γιὰ νὰ νοιώσῃ τὸ Πνεῦμα, θά συμῆθῃ τοῦτο τὸ μεγάλο γεγονός, τὸ Α καὶ τὸ Ω στὴν ἱστορία κάθε ζωντανοῦ ἀνθρώπου: Θάρρη νὰ σου φανερωθῇ ὁ Θεός. Τότε δὲν θά υπάρχουνε πιά προβλήματα. Γιατί τὰ μάτια σου θά γεμίσουν ἀπὸ φῶς...

ΠΕΤΡΟΣ ΚΛΩΝΑΡΗΣ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΩΝ ΣΟΦΩΝ

Σὲ πιστεύω! Κι' ἂν αὐτοὶ ποῦ σοφοὺς τοὺς κράζουν,
μὲ γελοῦν καὶ μὲ κυττοῦν μὲ λοξὸ τὸ μάτι,
πόντοι ἀγιάτρευτων πληγῶν τίς ψυχές τους σφάζουν,
κι' ὄλο πίκρα εἶν' ἡ καρδιά καὶ χολή γεμάτη.

Στὴ σοφὴ τους κεφαλὴ ὅσα ἐγὼ πιστεύω,
δὲ χωρᾶνε, εἶμαι κουτός, μὲ περιγελάνε'
τρέφομαι μὲ χίμαιρες· τ' ἄπιαστα γυρεύω'
ὅσο πνεῦμα ἔχουν φτηνὸ, ἐμένα τὸ πουλάνε.

Μὰ ὅσο θέλουν ἄς λαλοῦν, ψέματα τὸ λένε'
ἄλλο κρύβουνε βαθειά κι' ἄλλο φανερώνουν'
κι' ἂν στὰ μάτια μας γελοῦν, μὰ βαθειά τους κλαῖνε,
κι' εἶναι χίλιοι δυὸ σκορπιῶν ποῦ τοὺς φαρμακώνουν.

Ἐξω κάνουν τὸ σοφὸ στὸν πολὺ κοσμάκη,
καὶ πουλάνε τάχατες μὲ σακκὶ τῆ γνῶσι.
μὰ κρυφά—κι' ἄς μὴν τὸ λέν—τόχουνε φαρμάκι,
γιὰ τὴν ἄγνοια τὴν πηχτὴ ποῦ τοὺς ἔχει ζῶσαι.

Μηδὲ ξέρουνε ποῦ πᾶν, οὔτε τί γυρεύουν'
στὰ καντούνια σκουτουφλοῦν σὰν τοὺς μεθυσμένους·
σὰ σφαλᾶγγια στὰ τυφλὰ κάτι ἀνασκαλεύουν,
γιὰ νὰ βροῦνε θησαυροὺς μὲς' στὴ γῆ χλωσμένους.

Κι' εἶναι τὰ θαλάμια τους σκοτεινὰ σὰν τάφοι'
ὄλα ἀνάκατα χτυποῦν στὸ θολὸ τους βλέμμα'
χόματα καὶ κάρβουνα παίρνουν γιὰ χρυσάφι,
καὶ λέν ἴσιο τὸ στραβὸ καὶ σωστὸ τὸ ψέμα.

Πάντα βρίσκουν τὸν καιρὸ ἀπιστία νὰ δείξουν,
γιατί θέν νὰ φαίνονται· στοὺς «ἀπλοῦς» μοντέρνοι.
Μὰ ὅσα φούμαρα κι' ἂν ποῦν, δὲ μπορούν νὰ κρύψουν
τὴ φριχτὴ κι' ἀφάνταστη φτώχεια ποῦ τοὺς δέρνει.

Τοῦμπανα, βερμπλισμός, λόγια φουσκωμένα,
φράσεις ἄδειες σὰν θισκιά, κι' ὄλες ἦγο λέξεις·
στίχοι «ἀριστουργήματα», πεζὰ «δουλεμένα»,
σφάλμα σου ἀσυχώρητο, νόημα νὰ γυρέψης!

"Ἵμνοι καὶ στήν Ἀθηναῖα καὶ στήν Ἀφροδίτη,
καὶ λατρεία τ' Ἀπόλλωνα καὶ ἄσματα Διονύσων,
Ἴρις, Βάκχοι, σειληνοί, νύμφες, τρῖαινες, κήτη,
σιχαμένοι σάτυροι καὶ ντροπῆς μεθύσων.

"Ὅλα τούτα εἶναι τρανὰ καὶ γεμάτα οὐσία!
συφορὰ σ' ὅποιον τοὺς πῆ πῶς εἶναι γιὰ γέλοια.
Προσβολή τοῦ λογικοῦ, ψέμα, ἀνοησία,
εἶναι μόνο ἢ Πίστι Σου, ὁ νόμος, τὰ εὐαγγέλια!

Μὰ ἄς χαροῦν τὰ φῶτα τους—γυῖά τους καὶ χαρὰ τους!—
καὶ ἄς χορταίνουν τρώγοντας οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου
τὰ γλυκὰ καὶ νόστιμα ξυλοκέρατά τους.
Σένα μόνο ξέρω ἐγὼ λύτρωσι καὶ φῶς μου.

Σὲ πιστεύω! Κι' εἶμαι γὼ τῆς χαρᾶς ὁ Κροῖτος·
πλούσιο μέσα μου τὸ φῶς, θησαυρός ἢ ἀλήθεια!
Καὶ χαρίζω στοὺς σοφοὺς τ' ἀναρίθμητα «ἴσως»,
τὰ «μπορεῖ», τοὺς δισταγμοὺς, τ' ἄλλα παραμύθια.

Σὲ πιστεύω! Κι' ὄλα ἐσύ, Λόγε, μοῦ μαθαίνεις,
καὶ τὴ γνῶσι μέσα μου θαυμαστά πληθαίνεις.
Εἶσαι Σὺ ποὺ βρίσκεσαι πάντα στὸ πλευρό μου,
Πλάστης μου, Πατέρας μου, Φίλος μου, Ἀδερφός μου.

Σὲ πιστεύω! Κι' εἶσαι Σὺ ποὺ φτερὰ μοῦ δίνεις,
καὶ ἄλουργίδα ἀστραφτερὴ δόξας θείας μὲ νύνηεις.
Σὰν τριαντάφυλλα ἔρθρινά, στὴ θροσιά ἀνοιγμένα,
ἢ ψυχὴ μου ἀπ' τὴν αὐγὴ λαχταρᾶ γιὰ Σένα.

Καὶ μοῦ στέλνεις, Ἦλιε μου, χρώματα καὶ φῶτα,
καὶ μὲ κάμνεις λαμπερὸ καὶ ἄσπιλο σὰν πρῶτα.
Σὰν τὴν πρώτη εὐλογητὴ καὶ ἅγια κείνη μέρα,
πούχα βγῆ ἀπ' τὰ πλαστοουργὰ χέρια Σου, Πατέρα.

"ὦ Πατέρα, στείλε μου Πνεῦμα θεῖο, καὶ ἄς γίνω,
δσα χρόνια στὸ φθαρτὸ τοῦτο κόσμῳ μείνω,
μικρὸς ἥλιος νὰ σκορπῶ τὴ δική Σου γνῶσι,
καὶ τὸ φῶς καὶ τὴ χαρὰ καὶ ὅ,τι μοῦχεις δώσει.

Δός μου τ' ἀηδονιοῦ φωνὴ γιὰ νὰ τραγουδήσω
ὕμνους στὴν ἀγάπη Σου, δόξες στ' ὄνομά Σου.
Κι' ὅταν ἔρθ' ἢ ὦρα καλὴ, ποὺ τὴ γῆ θ' ἀφήσω,
ὦ Πατέρα, πάρε με, πάρε με κοντὰ Σου!

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

31.

Ὁ γάμος τὸ ἐπόμενον ἄρθρον ἐπιθυμεί νὰ δηλωθῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι τὸ θέμα τοῦ νὰ ἐξετάσῃ ἀπὸ χριστιανικῆς σκοπιᾶς. Σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ ἐκθέσῃ πὸς καὶ μὲ ποῖα ἀποτελέσματα ὁ Χριστιανισμὸς ὀργανώνει καὶ κατοχυρώνει τὴν ἔγγαμον συμβίωσιν. Ἡ ἀπὸ τοιαύτης πλευρᾶς ἐρευνα τοῦ θέματος θὰ ἐνδιαφέρῃ, ἐλπίζομεν, καὶ ἐκείνον πὸν διαφωνεῖ. Διότι καὶ αὐτὸς θὰ ἐνδιαφερέται νὰ ἴδῃ, ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου θέματος τοῦ γάμου, ἐκτιθεμένην τὴν χριστιανικὴν ἄποψιν ἐν συντομίᾳ. Καὶ ἡ συνέπεια αὐτή, ὅσον καὶ ἂν νομιζώμεν τὸ ἀντίθετον, δὲν εἶναι ἀπλῶς θεωρητικὴ, οὔτε εἰς τὰς ἡμέρας μας.

Ἀπὸ ὄλλας τὰς κατευθύνσεις ἀκούονται παρόμοια διὰ τὸ κατάντημα τοῦ σημερινοῦ γάμου, παρόμοια δίκαια, τῶν ὁποίων ἡ αἰτία πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν πρόγον καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς σημερινῆς ζωῆς. Μέσα εἰς μίαν ζωὴν μὲ φιλοσοφίαν ὀλισθητικὴν, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ καὶ ὁ γάμος νὰ ἀποτελέσῃ μίαν συναλλαγὴν, μίαν ἐπιχείρησιν. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψις ἀκριβῶς πνευματικοῦ περιεχομένου εἰς τὸν γάμον ἀπετέλεσε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς «κρίσεως» του, τῆς καταπτώσεώς του, φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἐμελετήθησαν εἰς τὸ προηγούμενον ἄρθρον μας περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ γάμου. Ὅλοι λοιπὸν, διανοούμενοι καὶ μὴ, ἤρχισαν νὰ ζητοῦν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἐστίαν, ἀνακάλυψιν τῆς στέγης, σταμάτημα τῆς ἐκφυλιστικῆς πορείας πὸν ἐπῆρεν ὁ γάμος ἀπὸ μερικὰ χρόνια. Οἱ κοινωνιολόγοι ὑποδεικνύουν καὶ πάλιν τὴν μοναδικὴν ἀξίαν τοῦ γάμου εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ ἐρευνῶν τὰς βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ στηριχθῇ ὁ σύγχρονος γάμος. Καὶ ἀπὸ τοῦ Spang μέχρι τοῦ Tönnies ἀναγνωρίζεται ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ νὰ κατορθωθῇ τὸ σημεῖωθῇ μία πορεία πρὸς τὰ ἄνω, μία θεραπεία τῆς σημερινῆς ἐκφυλιστικῆς καταστάσεως.

Αἱ πνευματικαὶ ἀξίαι μέσα εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία γνωρίζει καὶ δύναται νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ, καλοῦνται σημερινὸν νὰ ἀποτελέσουν τὴν βῆσιν τῆς ἀνορθώσεως. Μόνον εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀξιῶν αὐτῶν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ γάμος μὲ περιεχόμενον, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθῃ πλῆρον, ὅτι κάθε ὄλλος γάμος εἶναι μία ἐκμετάλλευσις καὶ μία παρανόσις τῆς ἀληθινῆς ἐννοίας τοῦ γάμου. Ἐδῶ λοιπὸν, εἰς τὸ σημερινὸν ἄρθρον, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ὁ γάμος εἰς τὴν χριστιανικὴν κοι-

νωνίαν, ὁ χριστιανικὸς γάμος, ὁ ὁποῖος ἔχων ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον, θὰ ἀποτελέσῃ τὸ κοινωνικὸν ἐκεῖνο κύτταρον, πὸν θὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς μίαν ἀρρωστημένην κοινωνίαν. Μία τοιαύτη ἐξέτασις τοῦ γάμου ἀπευθύνεται πρὸς συνειδητοῦς χριστιανούς καὶ τοὺς καλεῖ εἰς μίαν συνεπῆ καὶ πλήρη ἐφαρμογὴν τῶν πεποιθήσεών των. Διὰ τοὺς ἄλλους θὰ χρειασθῇ νὰ λυθῇ πρῶτον τὸ ζήτημα τῆς πίστεως καὶ τῆς κοσμοθεωρίας των, διότι ὁ ἀληθινὸς γάμος θὰ ἀπαιτήσῃ μίαν τοιαύτην λύσιν.

*

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ γάμος διὰ τὴν φωτισμένην χριστιανικὴν συνείδησιν ἀποτελεῖ ἕνα ἰδιαίτερον χάρισμα, μίαν ἰδιαίτερον κλήσιν ἀπὸ τὸν Θεόν. Δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἄλλη μορφή ζωῆς, σεβαστὴ βέβαια, ἀλλὰ πάντως ἀντιμεταπιζομένη ὡς μία ποικιλία. Ὁ χριστιανὸς εἰς τὸν γάμον του ἐπιδίδωκει τὴν ἰδρυσιν «κατ' οἶκον ἐκκλησίας». Δὲν ἠμπορεῖ ἡ ἐστία ἢ χριστιανικὴ καθ' ἣν στιγμήν ὁ χριστιανὸς παρέχει τὸ πᾶν εἰς τὴν ζωὴν του εἰς τὸν Θεόν, νὰ εἶναι ξένη ἀπὸ τὴν ὑψίστην ἀποστολήν του: νὰ εἶναι Θεοῦ συνεργός. Δὲν εἶναι δυνατόν ἕνα σηματικὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ, πὸν ἐκδοσαντάται εἰς τὸν γάμον, νὰ γίνῃται ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐπιδιώξιν τῶν σκοπῶν του. Ὁ χριστιανὸς θὰ κάμῃ γάμον χριστιανικόν. Θὰ ἐπιδιώξῃ δηλ. μίαν ἐνώσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀμφοτέρα τὰ μέρη, καὶ ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναῖκα, θὰ ἐμπνέωνται ἀπὸ χριστιανικὰς πεποιθήσεις καὶ θὰ θέλουν νὰ ἰδρῶσιν τὴν ἐστίαν των μὲ ἀρχηγὸν τὸν Χριστόν. Θὰ βγάλουν ὄλλας τὰς συνέπειας αὐτῆς τῆς ἐνώσεως καὶ θὰ σεβασθοῦν τὸν γάμον των ὡς κοινωνίαν θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας ὁ Θεὸς καλεῖ ὡς συνεργός

του εις την νέαν αὐτὴν μορφήν τῆς ζωῆς τοὺς ἐρχομένους εἰς γάμου κοινωνίαν. Ἄλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Ἄς μὴ λησιμονώμεν ὅτι εἰς τὴν ἔποχην μας, ποὺ ἡ χριστιανικὴ κίνησις αὐξάνεται καὶ διαρκῶς προσδεύει, ὥστε νὰ χρειάζεται ζωντανούς ἀνθρώπους νὰ τὴν ὑπηρετήσουν, ἡ ἔστιά ἢ χριστιανικὴ πρέπει νὰ ἔχη ὡς ἰδεώδες νὰ γίνῃ κέντρον ἱεραποστολῆς. Τὸ παράδειγμα τοῦ μακαριστοῦ ἐκείνου ζεύγους τοῦ Ἀκύλα καὶ τῆς Πρίσκίλλας, ποὺ τόσα προσέφεραν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, δέν εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ ξένον ἀπὸ τοὺς νέους χριστιανούς ποὺ ἰδρῦσιν τώρα τὴν χριστιανικὴν τῶν ἐστίων. Ἐνα χριστιανικὸ σπίτι ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ—καὶ πρέπει νὰ γίνῃ—ἀφορμὴ νὰ αἰσθανθῇ τὴν εὐεργετικὴν του ὑπαρξίν ὀλόκληρος ἢ ζωντανὴ ἐκκλησία. Λατρεία τοῦ Θεοῦ, καθήκοντα ἀγάπης πρὸς τοὺς ἄλλους, ἀνατροφή παιδιῶν μὲ χριστιανικὸν χαρακτῆρα, ἐξυπηρέτησις τῆς χριστιανικῆς κινήσεως, εἶναι τόσα στοιχεῖα ποὺ ἡμποροῦν νὰ κάμουν τὴν χριστιανικὴν ἐστίν πρᾶγματι «ἐκκλησίαν κατ' οἶκον». Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὅτι τώρα ἀνοίγεται ὁ δρόμος σιγά-σιγά πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν. Μέχρι σημερον ἐλάχιστα ἦσαν ὁμολογουμένως τὰ χριστιανικὰ σπίτια ποὺ ἀντελαμβάνοντο ἔτσι τὸν ρόλον τῶν καὶ ἀτυχῶς δέν ἔχον παραδόσιμους εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ. Ἀκόμη μεγαλύτερας λοιπὸν ἀξίας ὁ κλῆρος ποὺ ἔλασεν εἰς τοὺς νέους χριστιανούς. Τιμητικὴ πρωτοπορεία εἰς ἐξείρετον κλῆρον.

Μὲ ἓνα τέτοιο περιχόμενον εἰς τὸν γάμον δέν ἡμπορεῖ νὰ χωρέσῃ παρανόησις εἰς τὴν θέσιν ποὺ ἔχει μέσος εἰς τὸ σύνολον τῶν πιστῶν ὁ ἔγγαμος χριστιανός. Δέν εἶναι ὁ ἠττημένος ἀπέναντι τοῦ ἀγάμου χριστιανοῦ, ποὺ μένει ἀγάμος διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ καλύτερον τὸν Θεόν. Δέν εἶναι ὁ γάμος, ὁ μὲ πνευματικὸν περιχόμενον, ἠττημα. Ὁ χριστιανός ἔγγαμος ποὺ εἰσέρχεται εἰς τὸν γάμον μὲ τὸ δῶρον καὶ τὸ χάρισμα νὰ ἰδρῦσῃ «κατ' οἶκον ἐκκλησίαν» δέν εἶναι ὁ λιποτάκτης τοῦ χριστιανικοῦ ἀγῶνος. Ἰσα-ἰσα μπαίνει εἰς μίαν ἄλλην κορυφογραμμὴν τῆς χριστιανικῆς παρατάξεως. Ἐκαστὸς ἴδιον χάρισμα ἔχει, ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως.

Ἀπέναντι τῆς κοινῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως, τὸσον ὁ ἀγάμος ὅσον καὶ ὁ ἔγγαμος, ἐφ' ὅσον ἔχουν ὡς μέλημα τῶν «πῶς νὰ εὐαρεσθῶσιν τῷ Κυρίῳ», ἔχουν καθένας τὴν ἰδιαίτερον, ἀξίαν παντός σεβασμοῦ, θέσιν του. Ἐποὶ καὶ τὸ ἐρώτημα ποῖος εἶναι ἀνώτερος, ὁ ἔγγαμος ἢ ὁ ἀγάμος εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν, δέν θὰ ἡμποροῦσε νὰ σταθῇ. Θεωρητικῶς βέβαια, ἀφῆρημένως, ὁ κατὰ Χριστὸν ἀγάμος, ἐκείνος ποὺ ἀπηρηνήθη πάντα δεσμὸν διὰ νὰ ἐξυπηρέτησῃ καλύτερα τὸ θέλημα

τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὁ ἀνώτερος. Εἰς τὰς συγκεκριμένας ὁμῶς περιπτώσεις, τὸ ἀνώτερον ἢ κατώτερον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον καθένας ἐκπληρώνει τὴν ἀποστολὴν του. Ἐάν ὁ ἀγάμος εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἔγγαμος εἶναι ὁ λειτουργὸς ἐνὸς μυστηρίου, τοῦ ὁποῖου ἡ λειτουργία εἶναι δεκτικὴ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Κατ' αὐτὸν μόνον τὸν τρόπον ἢ ἀγαμία ἡμπορεῖ νὰ ἔχη τὴν θέσιν τῆς, ὅταν ὁ ἀγάμος θὰ ἔχη ὡς συνεγές μέλημα του καὶ μέρμινά του τὰ τοῦ Κυρίου, «πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ». Ὅταν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸ χριστιανικὸν ἔργον, ὅταν ἡ ἀπορρόφησις εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται νὰ μείνῃ ἀγάμος. Μὲ ἄλλους λόγους ὅταν ἐκπληρῶνῃ πνευματικὴν ἀποστολὴν. Τότε ἡ ἀγαμία εἶναι ἓνα ὕψιστον καθήκον, μὴ ὑφίστη ἀφιέρωσις, εἶνα ὀλοκαύτωμα. Ἐάν δέν ὑπάρχη ὁ λόγος αὐτός, ἐάν δέν ὑπάρχη μὴ τοιαύτη ἀποστολή, τότε ἡ ἐξείρεσις ἀπὸ τὸν κανόνα, ποὺ εἶναι ὁ γάμος, ὄχι μόνον δέν εἶναι δικαιολογημένη, ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ ἀρνησιν ἐκπληρώσεως κοινωνικοῦ κρῆους. Ἡ ἀίρεσις τῶν ἀγνωστικιστῶν καὶ τῶν Μανιχαίων, ποὺ ἀπηγόρευαν τὸν γάμον, δέν φαίνεται νὰ προήγαγε καθόλου τὴν πνευματικὴν ἀποστολὴν τῶν πιστῶν. Καὶ ἡ κίνησις τοῦ Τολταί εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τὴν ἀγαμίαν δέν εἶχε πνευματικὸν ἀντίκρυσμα. Κάθε τέτοιου εἶδους ἀγαμία, ποὺ δέν γνωρίζει «τὰ τοῦ Κυρίου», ἀλλ' ἀπλῶς περιεργάζεται καὶ μένει ἔξω ἀπὸ τὴν ζωογόνον ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ εἶναι νόθος, εἶναι ἐκφυλιστικὴ τῆς ἀξίας τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀγαμίας.

Ὑπάρχει βέβαια ἡ ἀκουσία ἀγαμία, ἡ περίπτωσις τῶν ἀναγκαστικῶς ἀγάμων διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς των (ἀνεπιθυμητὰ ὑποχρεώσεις, σωματικοὶ λόγοι κλπ.). Ὅπως ἐπίσης εἶναι δυνατὸν λόγῳ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς ἐλλείψεως προκλητικότητος μίαν χριστιανὴ κόρη νὰ παραμείνῃ ἀγάμος καίτοι δέν προωριζέτο διὰ τὸν ἀγάμον βίον ἀπ' ἀρχῆς. Εἶναι θυσία, ποὺ θὰ προσφερθῇ εὐχαρίστως ἀπὸ τὸν χριστιανὸν εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις. Ἐκεῖ ἄλλωστε ποὺ θὰ ὑπάρχη ἓνας τῶσον ὕψηλός σκοπός, ὅπως ὁ τοῦ χριστιανοῦ ποὺ γαλιθαίνει ὀλόκληρον τὴν ὑπαρξίν, δέν ὑπάρχει ὁ φόβος τῆς νέκρας καὶ τῆς κακομοιρίας ποὺ βλέπομεν νὰ κυριαρχῇ εἰς ἄλλας περιπτώσεις. Εἶναι λυπηρὸν τὸ θέαμα μίαν κόρη, ποὺ παντρεύεται ὅπως-ὅπως διὰ νὰ μὴ μείνῃ γεροντοκόρη, ὅπως λέγουν, καθ' ἣν στιγμήν σημερον ὁ ἀγάμος βίος εἶναι μὴ ἐξείρετος δυνατότης, δι' ἓνα ὀργανισμόν ποὺ ξεῦρει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς πνευματικὰς ἀξίας ἐλευθέρως καὶ εὐχαρίστως.

Ὅταν τὸ χριστιανικὸν ἔργον προσφέρῃ σήμερον τόσας εὐκαιρίας καὶ εἰς τοὺς ἀνδρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας, εἶναι ἀδίκαι- ολόγητον καὶ ἐφαύρανον τὸ μαράζωμα ἐ- κείνου, ὁ ὁποῖος ἔχασε δῆθεν τὴν εὐκαι- ρίαν τοῦ γάμου, ἀφοῦ καὶ τὸν γάμον ὁ χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ τὸν ἀντιλαμβάνεται ὡς θυσίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν εἶναι μεγάλ- ος ὁ θαυμασμός καὶ ἡ ἐκτίμησις πού τρέ- φουν πρὸς ἀγάμους γυναῖκας πού εἶναι ἐ- πιφορτισμένα νὰ ἐκτελοῦν χριστιανικά ἔρ- γα εἰς ὠριαμένας περισχάς. Ἐχουν τὸ κατηχητικὸν τῶν σχολείων, ὀργανώνουν ἐκκλησίαν, χορὸν, μικρὰς ἑορτάς, φιλανθρω- πικὴν ἔργασίαν καὶ ἐκτελοῦν πλήθος ἄλ- λων ἔργων, πού ἀποτελοῦν τὸ ἅλατι τῆς κοινωνίας. Ἄλλως τε δὲν εἶναι ἀγνωστος ὁ ρόλος τῆς χριστιανικῆς ἀγάμου σήμερον. Γάμος καὶ ἀγαμία πάντοτε κατὰ Χριστὸν ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ὁ ὕγιης χριστια- νικός γάμος διατηρεῖ καὶ προάγει τὴν ἀ- ληθινήν κατὰ Χριστὸν ἀγαμίαν, καὶ ἡ ποι- αυτῆ ἀγαμία τὸνώνει καὶ ἐνισχύει τὸν χρι- στιανικὸν γάμον.

Καὶ τώρα μένει μία τελευταία «θέσις» εἰς τὸ σημερινὸν μας ζήτημα. Ἡ συμπε- ριφορά τοῦ χριστιανοῦ νέου ὅσον ἀφορᾷ τὸν γάμον, τὸν ἰδικὸν τὸν γάμον. Ὁμο- λογουμένως δὲν εἶναι ἐκ τῶν εὐκολωτέ- ρων πραγμάτων εἰς τὸν κόσμον ἢ Ἴδρυσις μιᾶς χριστιανικῆς ἐστίας. Τίποτε δὲν γίνε- ται διαρῆν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν, χωρὶς ἔξοδα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ μίαν φράσιν τοῦ Lhotzky. Εἰς ἀντάλλαγμα ὁμως τῶν ἐξόδων αὐτῶν ὁ χριστιανὸς νέος θὰ ἔχη τὴν βεβαιότητα ὅτι, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν, ἔκαμε τὸ πᾶν διὰ νὰ ἱδρῦσῃ ἓνα ὀργανισμόν, ὅσον μικρὸς καὶ ἂν φαίνεται, χρήσιμον, πολιτισμένον, μόνιμον, σταθερὸν καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἓνα ὀργανισμόν πού ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ψυχικὰς του ἀνάγ- κας, ὅπως καὶ εἰς τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τῶν ἄλλων, ἓνα ὀργανισμόν τέλος πού θὰ γνωρίσῃ τὴν εὐτυχίαν, ἀφοῦ θὰ βασιζέται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὸ σημεί- ον αὐτὸ εὐρίσκειται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἐξασφάλισις χριστιανικοῦ γά- μου καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Ἰκθνήνας ἀπὸ τοὺς συνεδητοῦς πιστοῦς ἔχει ἀρκετὸν φω- τισμόν διὰ νὰ ἐνηύσῃ τί σημαίνει καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Ἀπαραίτητος ὀρος φυσικά, ὅσον ἀφελες καὶ αὐτονοήτων καὶ ἀν φαίνεται, τὸ πρᾶγμα, εἶναι νὰ ἀνῆκουν καὶ τὰ δύο μέρη εἰς τὴν χριστιανικὴν παράτα- ξιν. Ἄς μὴ ἀφίνωμεν προσχήματα νὰ δι- καιολογοῦν διαφορετικὴν στάσιν μας. Τὸ προβαλλόμενον ἐνίστε, ὅταν συμβῇ νὰ πα- ραουρθῇ κάποιοι εἰς γάμον χωρὶς νὰ πρό- κειται περὶ χριστιανικοῦ ἢ χριστιανῆς, ἀπὸ διαφόρους ἀφορμὰς, ὅτι θὰ μεταβῆ δῆ-

θεν τὸν ἄλλον εἰς χριστιανόν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀπατᾷ κανένα. Πρῶτον εἶναι ἀμφίβο- λον, ἐάν θὰ συμβῇ αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ με- ταβολὴ καὶ, δεύτερον, τὸ συνηθέστερον ἀ- τυχῶς, εἶναι ὅτι συμβαίνει ἡ ἀντίθετος με- ταβολή: παρασιῦρεται δηλ. πρὸς τὰ κάτω καὶ ὁ χριστιανὸς καὶ σιγά-σιγά μαραινέ- ται καὶ χάνει τὸν ζῆλόν του. Ἐποὶ ἀπὸ μι- αν ἔνωσιν ἀντὶ νὰ προκύψῃ δύναιμις, παρὰ- γεται ἀδυναμία.

Ὅταν ἔγινε λόγος εἰς τὸ προηγούμε- νον ἄρθρον περὶ τῶν ἐνοστικῶν καὶ τῆς ἐνοστικώδους ζωῆς, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἐπο- χὴν μας χωρίζεται ἀπὸ τὸ πνευματικὸν πε- ριεχόμενον διὰ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐκφύ- λισιν, πολλοὶ ἴσως ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας θὰ διηρωτήθησαν διὰ ποῖον λόγον ἐξετέ- θησαν ὅλα αὐτὰ, ἀφοῦ τὸ θέμα μας ἀφο- ρᾷ τοὺς συνεδητοῦς χριστιανούς.

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνάγκης τῆς θεωρη- τικῆς τακτοποιήσεως τοῦ ζητήματος, πρέ- πει νὰ λεχθῇ ἐδῶ ὅτι καὶ πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς φέρομεν μαζί μας τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κό- σμου εἰς τὸν γάμον, καὶ ἀκόμη ἂν θέλετε τὰς ἀντιλήψεις τῶν γονέων μας, οἱ ὁποῖοι πολλὰκις ἐκδηλώνουν τὸν ἰδικὸν τους ἐγω- ἴσμόν εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ διὰ λογαρια- σμὸν τῶν παιδιῶν τους. Ἐποὶ ἔμπορεῖ ὁ νεαρὸς ἢ ἡ νεαρὰ νὰ ὀνειρεύεται πριγκι- ποπούλες ἢ πριγκητόπουλα μὲ καλλονὰς, παλάτια, θησαυρούς καὶ δὲν ξευρῶ τί ἄλ- λο. Δὲν γνωρίζω πού θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραγγελλῇ ἓνα πρόσωπον, πού θὰ συνε- κέντρωνε συγχρόνως τὴν καλλονὴν τῆς Ἀ- φροδίτης, τὰ πλοῦτη τοῦ Κροίσου καὶ τὰς ἀρετὰς μιᾶς ἀγίας. Καὶ ἂς μὴ εἴπῃ κα- νεὶς ὅτι τότε ὁ χριστιανικός γάμος μετα-βάλλεται εἰς ἓνα πεζὸν κατασκευάσιμα. Ὁ χριστιανικός γάμος ἔχει πολὺ περισσότε- ρον ἄμορφιαν καὶ ποίησιν ἀπὸ κάθε ἄλ- λον γάμον. Ἀνυψώνει τὴν καρδιά καὶ ἀνε- θάζει τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὰς δυσκολω- τέρας στιγμὰς πρὸς τὸ ἀπάνω. Μία συμ- πάθεια, πού δὲν ἀποκλείει καθόλου τὴν ἀμοιβαίαν ἔλξιν τῶν δύο φύλων, μέσα εἰς τὸν γάμον, θὰ ἐξελιχθῇ εἰς μίαν ἀληθι- νὴν καὶ εὐκρινῆ ἀγάπην, ἀγάπην δημι- ουργικὴν πού θὰ γνωρίσῃ τὴν πραγματι- κὴν ἀφοσίωσιν. Ὅποιοι γνωρίζει κάπως περισσότερο τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμόν, θὰ ἔμποροῦσε νὰ πῆ τί σημαίνει ἔξωτερι- κὴ μόνον ἄμορφία εἰς τὴν γυναῖκα, χωρὶς κανένα ἐσωτερικὸν στόλισμα, ἀπὸ ἐκεῖνα πού κάνουν καὶ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἀν-θρώπου συμπαθῆ. Ἐρωτήσατε τὸν ἱατρὸν σας διὰ νὰ σᾶς πῆ πῶς θὰ ἔμποροῦσε μία καλλονὴ νὰ γίνῃ ἀγνωρίστος ἀπὸ μίαν τυχαίαν ἀσθένειαν, διὰ νὰ ἀφίσω τὰς σο- βαρωτέρας. Καὶ θὰ λάβωμεν λοιπὸν ἓνα τέτοιο κριτήριον διὰ μίαν τὸσον σοβαρὰν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν-στιγμὴν ἡ χριστιανὴ σύ- ζυγος θὰ ἔμποροῦσε μὲ τὸ ἰδικὸν της θέλ-

γῆτρον νὰ κρατήσῃ παντοτεινὴν τὴν συμπάθειαν τοῦ χριστιανοῦ ἀνδρός! "Ολοὶ ὄσοι καταπιάνονται μὲ τὰ προβλήματα τοῦ γάμου ὁμολογοῦν τὴν ἀσάθειάν του, ὅταν βραϊζέται εἰς μόνον τὸ σφοδρὸν ἐρωτικὸν πάθος. Δὲν εἶναι ἕνας κομῆτης ὁ γάμος, λέγει ὁ Σέφερ, ἀλλὰ ἕνας συνεχὴς ξάστερος οὐράνος. Τὸ πυροτέχνημα ἑνὸς γάμου ἀπὸ ἐρωτικὸν πάθος, συνεχίζει ὁ ἴδιος, γρήγορα θὰ σθύσῃ καὶ τότε θὰ μείνῃ μόνον ἡ στάχτι. Πόσον ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ χριστιανικὸς γάμος γίνεται ἰσχυρότερος καὶ ὠραιότερος ὅσον περὶ ὁ καιρὸς!

*

Τὸ ἰσχυρότερον σημεῖον τοῦ χριστιανικοῦ γάμου εὐρίσκεται εἰς τὸ ψυχικὸν του μεγαλεῖον, τὸ ὁποῖον καμμία ἄλλη ἔνωσις ἔξω τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἔμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ. Ψυχικὸν μεγαλεῖον εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου, τῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς ἀπὸ κοινοῦ, τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν, τῆς ἱεραποστολικῆς ἐργασίας τῆς χριστιανικῆς ἐστίας. Πουθενά ἄλλου ἔξω ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸν τὸ ἄτομον δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑποταχθῆ ἑκουσίως διὰ νὰ ἐξυπηρετηθῆ ἕνας σκοπός. Καὶ ὁ γάμος εἶναι θυσία, θυσία τοῦ ἀτόμου, διὰ νὰ προκινήσῃ μίαν ἄλλη ὁμάς. "Ἐχει κάθε γάμος τὸν σταυρὸν καὶ τὰς δυσκολίας του. "Ἀλλὰ ἡ συναίσθησις ὅτι ὁ γάμος ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς αἰωνιότητος ὡς θεσμός, δίδει δύναμιν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν διὰ τὴν ἐκβασίν του.

Ὁ χριστιανικὸς γάμος ἔχει ἕνα χρυσοῦν κύκλον, ποῦ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε μπροστά μας: Ὑποταγὴ τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν οἰκογένειαν, τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν κοινωνίαν, τῆς κοινωνίας εἰς τὸ ἄτομον, καὶ ὅλων μαζὶ εἰς τὸν Θεόν. Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς ἐπιανεύρισκεται τὸ ἄτομον, ὅταν θυσιασθῆ, καὶ πῶς φθάνει νὰ ἀποτελῆ ἕνα σκοπὸν καθ' ἑαυτοῦ, ποῦ συμπληροῦνται εἰς τὴν ἑνωσίαν του μὲ τὸν Θεόν. "Όταν τὸ ἄτομον ξεχώσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν ὁ χριστιανὸς νέος σκεφθῆ, ὅτι πρέπει νὰ προσαρμοσθῆ εἰς τὴν νέαν κατάστασιν τοῦ γάμου, νὰ ἀντιληφθῆ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἄλλου, νὰ προσπαθῆσῃ νὰ διορθώσῃ τὰς ἑλλείψεις του, νὰ ἀφίση ἰσως συνηθείας καὶ ἀγωγὴν τὴν ὁποῖαν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν εἶχε στὸ σπῆτι του, τότε θὰ ἴδῃ ὅτι, ἐνῶ ἡ προσωπικότης του δὲν χάνεται, βοηθῆ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς καταλλήλου ψυχολογικῆς ἀτμόσφαιρας, διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν καλύτερων ψυχικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἄλλου, αἱ ὁποῖαι εἰς μίαν χριστιανὴν ψυχὴν εἶναι πλουσιώταται. Τὸ πρόβλημα τῆς προπαρασκευῆς τοῦ νέου εἰς τὸν γάμον εἶναι σοβαρότατον πρόβλημα. "Ἐν τούτοις, νομίζω ὅτι ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ προσεχθῆ εἶναι ἡ ἀρχή. Ὁ νέος πρέπει νὰ προσέρχεται ἐγ-

καίρως εἰς τὸν γάμον, ὅσον εἶναι πράγματι νέος, καὶ νὰ ἔχη τὸν ἡρωϊσμὸν νὰ τὸν ἀποφασίῃ ἐνωρῆς καὶ ταχέως, χωρὶς νὰ προσκολλάται εἰς τὸ μορμολύκειον ἐκεῖνο ποῦ λέγεται «οἰκονομικοὶ λόγοι». "Ἐφ' ὅσον πιστεῖ εἰς τὸν Θεόν, ὅτι δὲν θὰ ἐγκαταλειφθῆ καὶ ὡς χριστιανικὴ ἐστία. "Ἀλλως τε μίαν οἰκονομικὴν πρόνοιαν διὰ τοιαύτας περιπτώσεις δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατος ἐκ μέρους τῶν ἄλλων πιστῶν."

"Ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν γάμον πρέπει νὰ εἶναι δυνατὴ, νὰ ἐνθουσιάσῃ καὶ τὰ δύο μέρη, νὰ σχηματίσῃ τὴν πρώτην ἐνότητα, ποῦ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν βῆσιν διὰ τὴν μετέπειτα ζωὴν. "Όταν ὑπάρχῃ ὡς κανὼν μέσα εἰς τὸ σπῆτι, ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι πλασμένοι διὰ τὴν γῆν καὶ τὸ πρόσκαιρον, ἀλλὰ διὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν αἰωνιότητα, τότε ἡ ἀρμονία θὰ συντροφεύῃ τὸ σπῆτι αὐτό. Τότε ἐὰν ὁ ἄνδρας εἶναι ἡ κεφαλὴ, ἡ γυναίκα εἶναι ἡ καρδιά. Καμμία διάκρισις μεταξύ κεφαλῆς καὶ σώματος. Δὲν εἶναι ἀνάγκη ὁ ἄνδρας εἰς τὸ ἦδη ὑπάρχον ἀσθημα τῆς μειονεκτικότητος, ποῦ τὸ ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος ὁ Adler σάν ἕνα ἀπὸ τὰ πρώτα εἰς τὴν γυναίκα, νὰ προσθέτῃ τὸ βῆρος τῆς ἰδικῆς του ἀνωτερότητος, ἀμφιβόλου ἄλλως τε πολλές φορές. Πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ διαφορά τοῦ φύλου, καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων συνεπῶς, καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δένδρου ποῦ λέγεται σύζυγος πρέπει νὰ ἀφῆθῃ ὁ κατάλληλος χώρος, νὰ δημιουργηθῆ ἡ κατάλληλος ἀτμόσφαιρα. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ψυχολογίας ἀναφέρεται ὅτι ὅταν ζοῦμε μαζὶ μὲ ἕνα ἄνθρωπον, συμβαίνει, ἐὰν δὲν προσέχωμεν, σάν νὰ ἐγγίζωμεν μίαν καλὴν χαλκογραφίαν διαρκῶς μὲ τὰ χέρια μας: μίαν ἡμέραν δὲν θὰ ἔχωμεν τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα ἀσχημὸν ὑπόλειμμα (Σέφερ). "Ἐστὶ καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰς διαρκεῖς προστριβὰς ἐπὶ τέλους ἐξαντλεῖται. Μὲ τὴν ὁμοίαν ἄλλως τε τὰ μικρὰ αἰδέωνον, μὲ τὴν διχόνοιαν τὰ μεγάλα διαλύονται.

Εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ γάμου δὲν προσέρχονται οὔτε ἀγγελοὶ οὔτε κτήνη, προσέρχονται ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι γίνονται συνεργάται τοῦ Θεοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὸ δῶρον τῆς ζωῆς. Καὶ ἀφοῦ προσέρχονται ἀμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι διὰ ζητήματα, δυσκολίας καὶ ἀντιθέσεις. Ὁ χριστιανὸς εἶναι εὐτυχὴς εἰς τὸν γάμον του, ὅχι διότι δὲν ὑπάρχουν τέτοια ζητήματα, ἀλλὰ διότι ἔχει τὸ μέσον νὰ τὰ λύῃ, ἔχει τὸ μέσον νὰ ἴδῃ κυριαρχούσαν τὴν ἀγάπην, ποῦ συγχωρεῖ καὶ δημιουργεῖ νέαν ζωὴν, τὴν ἀγάπην ποῦ καθαρίζει τὸν ὀργανισμὸν καὶ δὲν ἀφίνει ρίζας πικρίας εἰς τὴν ψυχὴν. Ἡ ἀγάπη θὰ εἶναι τὸ ἀπαραιτήτων ὑλικὸν ποῦ θὰ συγκρα-

τήση τὸ οἰκοδόμημα μᾶς κοινῆς ζωῆς, ἢ ὅποια βασιζέται εἰς τὴν πίστιν διὰ τὴν ἀντιμετώπισην τῶν δυσκολιῶν τῆς. Ἐπειτα ἡ ἱεραποστολικὴ ἐργασία τῆς οἰκογενείας, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις ἐνὸς χριστιανικοῦ ὀργανισμοῦ, θὰ δώσῃ νέαν ἔλξιν, νέαν ὠθησιν εἰς μίαν ζωὴν γεμάτην ἀπὸ ἐνδιαφέροντα διὰ τοὺς συζύγους καὶ τὰ παιδιὰ, ὅταν μεγαλώσουν. Εἰς ἓνα χριστιανικὸ σπίτι τὰ μέλη του δὲν προφθάνουν νὰ αἰσθηθοῦν τὴν ἀνίαν, τόσον κακὸν σύμβουλον δι' ἄλλα ζεύγη, διότι κάθε ἡμέρα θὰ προσφέρῃ καὶ νέας εὐκαιρίας χριστιανικῆς ἐργασίας. Ἐκτὸς τῆς ἐπιμελείας τοῦ ἰδίου οἴκου, ἡ προσπάθεια νὰ μεταδώσωμεν ἀλήθην ἀληθινὴν χαρὰν εἰς τὸν ἄλλον, ἡ φιλανθρωπικὴ ἐργασία, ἡ πραγματικὴ ψυχαγωγία μέσα στο σπίτι, ἡ εὐκαιρία συναντήσεων με κύκλον φιλικῶν προσώπων διὰ πνευματικὴν καὶ μορφωτικὴν ἀναστροφὴν, ἡ ἐξυπηρέτησις προσώπων ἀληθῶς ἀφιερωμένων εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ φιλοξενία, ὅλα αὐτὰ ἡμποροῦν νὰ ἐμπνεύσουν θαυμαστὴν πρωτοβουλίαν εἰς τοὺς χριστιανοὺς συζύγους. Εἰς πολλὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις τῆς χώρας μας μίαν οἰκογένειαν εἶναι τὸ κέντρον τῆς κινήσεως ὁλοκληροῦ

χριστιανικοῦ συλλόγου.

Πλουσία θρησκευτικὴ ζωὴ με ὅλας τὰς συνεπείας εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐστίαν θὰ φέρῃ μίαν πλήρη ἰσορροπίαν. Εἰς αὐτὴν τὴν ἰσορροπίαν πρώτην θέσιν θὰ ἔχη ἡ πρόνοια τοῦ ἀνδρός διὰ τὴν οἰκογενειάν του, ἡ νοικοκυρωσὴν τῆς γυναίκας καὶ ἡ φροντίς διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν δύο μαζί, ποὺ θὰ προσβάλλουν τὸ παράδειγμά των. Καὶ ἡ πρόνοια καὶ ἡ νοικοκυρωσὴν ὅπως καὶ ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν εἶναι ὕψιστα θρησκευτικὰ καθήκοντα, ποὺ θὰ ἐξασφαλίσουν ἀρμονικὴν συμβίωσιν. «Εἰ τις τῶν ἰδίων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρηται». Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος αἱ εὐκαιρίαι τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἄλατί τῆς ἐστίας, ποὺ θὰ διατηρῇ πάντα ἀσθεσθῆ τὴ φωτιά τῆς πίστεως.

Ἐπάνω ἀπὸ ὅλα ὁμως στέκεται ὁ σκοπὸς ποὺ γαλιθάνει τὴν Χριστιανικὴν ἐστίαν καὶ ποὺ εἶναι νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ πνευματικὴ ἀποστολή, νὰ ἐπικρατήσῃ με ἄλλους λόγους τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν μυστηριακὴν αὐτὴν ἔνωσιν, ἢ ὅποια λέγεται γάμος.

T. A.

ΝΕΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

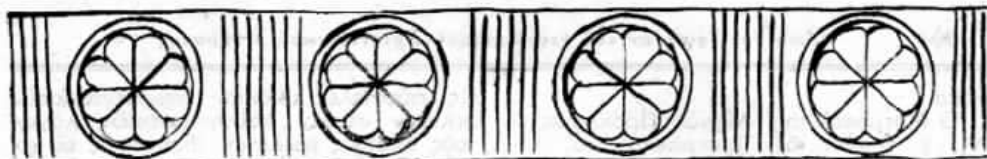
ΣΤΟΝ ΚΗΠΟ ΤΗΣ ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ

Στὸν κῆπο τῆς Γεθσημανῆ ἀπλώθηκε τὸ βράδυ
ὅλα τὰ γιοῦλια γύρανε κι' ἡ ντάλια μοναχὴ
γέρονε βαθειὰ-βαθειὰ στὴ γῆ μες στὸ βαθῦ
[σοτάδι
καὶ ξεφυλίζει σὰν χλωμὴ κι' ὀλόλευκη ψυχὴ.

Κι' ἀκόμα γέρονε στὴ γῆ τὰ γιασεμιά, τὰ
[κρίνα
τὰ λουμιστὰ τριαντάφυλλα λυγίζουν τὴν κορ-
[φή
—σὰν ταπεινοὶ προσκυνητές—προσμένουνε καὶ
[κείνα
κάτωια βουβὴ καὶ πένθιμη π' ἀργοπερνᾶ μορφῆ.

Καὶ ΚΕΙΝΟΣ ποὺ στὰ χέρια του κρατοῦσε
[τόσους πόνοους
τόσες κραυγές, με πένθιμη γονάτισε ψυχὴ,
καὶ τὰ λουλούδια περὶ βαθειὰ λυγίσανε τοὺς
[κλώνους,
γιὰ ν' ἀνεβῆ στοὺς οὐρανοὺς ἢ θεῖα προσευχὴ.

Κι' ἀνέβηκε. Τ' ἀρώματα τῶν λουλουδιῶν τὴν
[πῆραν
κι' ἡ νύχτα τὴν ἐσῆκωσε στὰ πέπλα τῆς γ' ἀχνά,
κι' οἱ ἀγγέλοι ποὺ τὴν πρόσμεναν ἀπ' τὰ οὐ-
[ράνια γύραν
καὶ ψιθυρίσανε γλυκὰ στὴ νύχτα τ' ὦσ' ἀννά.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

ΗΛΙΑΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

Μεταξύ τῶν ἐνθουσιωδῶν ἐκείνων ἐργα-
τῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν 10' αἰῶνα χωρὶς
ἐπίδειξιν καὶ ἰδιοτέλειαν, ἀλλὰ μὲ ταπεινο-
φροσύνην καὶ αὐταπάρνησιν κατ' εὐθείαν
ἀνάλογον πρὸς τὴν ζωντανὴν τῶν πίστιν,
εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεοελ-
ληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος (1), δικαί-
ως πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ Ἡλίας
Βιλαγόπουλος. Πολλὰί πόλεις ὅπως ὁ Πει-
ραιεύς, αἱ Πάτραι καὶ ὁ Βόλος μὲ ὄχι μικ-
ρὰν συγκίνησιν θὰ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη
τὸν ἐνάρετον αὐτὸν οἰκογενειάρχην κλη-
ρικόν, ὁ ὅποιος μὲ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου
καὶ τῆς γραφίδος του ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν
καθαρότητα τοῦ βίου του εἶχε σαγηνέσει
εἰς θροσκευτικὴν πίστιν καὶ ζωὴν τὰ πλῆ-
θη.

Ἐγεννήθη τῷ 1827 εἰς Ἀμφισσάν. Φι-
λομαθῆς ἀπ' ἀρχῆς, παρὰ τὴν πτωχείαν
τῶν μορφωτικῶν τότε μέσων, κατάρθωσε
καὶ ἔλαβε πτυχίον δημοδιδασκάλου. Ἐπε-
δόθη δὲ μὲν καὶ εἰς εὐρύτερας μελέτας. Ἐ-
ὄν δὲ λάθωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν σεβασμὸν μὲ
τὸν ὅποιον ἀνέφερε τὸν Παπουλάκον (2),
δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπέστη ἰ-
σχυράν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀπλοϊκῶν ἐκεί-
νου κηρυγμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ στόματος
εἰς στόμα ἐφθάνον καὶ μέχρι Ἀμφίσσης,
καὶ ὅτι πιθανὸν ἐξ αὐτῶν νὰ παρεκινήθη
εἰς βαθυτέραν μελέτην καὶ ἀσκήσιν πνευ-
ματικῆς ζωῆς. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι πε-
ρισσότερον ἀπὸ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελ-
μα ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ὁ πό-
θος νὰ γνωρίσῃ καὶ κηρύξῃ εἰς τοὺς ἀγνο-
οῦντας τότε Ἕλληνας τὴν ἀλήθειαν. Ὁ
ἴδιος εἰς μίαν του ἐπιστολὴν ἔγραφεν «ἤ-
σθήσθην βαθμηδὸν ἀναπτυσσόμενον τὸ θεῖ-
ον ἔλεος εἰς τὴν ψυχὴν μου, συνάμα δὲ
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταδώσω καὶ εἰς
τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὴν γνώσιν τῆς
ἀληθείας... Ἐκτοτε ἔως κύριόν μου ἔργον
καὶ μέλημα ἐθεώρησα τὸ κήρυγμα τοῦ
θεοῦ λόγου ἐν τῇ ἰδιαίτερα μου πατρίδι,

διὰ νὰ συντελέσω τὸ ἐπ' ἐμοὶ εἰς τὴν σω-
τηρίαν ψυχῶν» (3).

Ἐννοεῖται ὅτι πρὶν ἢ καταλήξῃ εἰς τὴν
ἀπόφασιν αὐτὴν, εἶχε μελετήσῃ ὅσον ἡδυ-
νατο καὶ τὰ κυριαρχοῦντα κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ἐκείνην φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰς
σπουδαιότερας κοσμοθεωρίας καὶ ἐν γενι-
καῖς γραμμαῖς ὅτι ἐθεωρεῖτο πρόσοδος
καὶ κατάκτησις τοῦ τόσο διαφημισθέντος
10' αἰῶνος. Ἐκ τῆς ἐρένης αὐτῆς συνή-
γαγε πολὺ μελαγχολικὰ συμπεράσματα
διὰ τὸν 10' αἰῶνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους
του. «Ἀκούων πανταχόθεν—ἔγραφε—νὰ ἐκ-
θειάζεται ὁ παρὼν αἰὼν ὡς αἰὼν τῶν φά-
των, καθ' ὃν ἦνοιξαν οἱ ἀνθρωποὶ τοὺς ὀ-
φθαλμοὺς τῶν πλειότερων τῶν ἡμετέρων
προγόνων, ἔλεγον κατὰ τί ἄρα γε οἱ ση-
μερινοὶ ἀνθρωποὶ ἦνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς;
Ἐνόησα δὲ μετ' οὐ πολὺ, ὅτι τοὺς ἦνοι-
ξαν εἰς τὴν γνώσιν καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ
κακοῦ, πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἔθνους καὶ
τῆς πατρίδος» (4). Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ
τοῦ ἐνίσχυσεν ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀ-
πόφασιν νὰ ἐργασθῇ ὡς χριστιανὸς ἐργά-
της εἰς τὴν κοινωσίαν.

Μετὰ τὸν γάμον του ἔχειροτονήθη, τῷ
1864, διάκονος καὶ ἔπειτα ἱερεὺς. Ἀλλ'
ἐπεὶ τὰ ἄλλα ἐφημεριακὰ καθήκοντα
ἀπερρόφον μέγα μέρος τοῦ χρόνου του
καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεπον νὰ ἐργασθῇ ὅπως
καὶ ὅσον ἤθελεν, ἀφῆκε τὸ ἔργον τοῦ ἐ-
φημερίου καὶ ἐπεδόθη ἀπερισπάστος εἰς
τὸ κήρυγμα καὶ τὴν χριστιανικὴν δημοσι-
ογραφίαν. Εἰς Ἀθήνας εὐρισκόμενος πε-
ριήρχετο τοὺς κεντρικωτέρους ναοὺς τῆς
πόλεως καὶ μὲ πολλὴν δύναμιν ὠμίλει εἰς
τὰς ψυχὰς τῶν ἀκρατῶν. Μετέβαινε διὰ
τὸν αὐτὸν λόγον καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅ-
που ἐξετιμῆθη καὶ ἠγαπήθη πολὺ. Οἱ Πει-
ραιεῖς, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ νὰ τὸν ἀκούουν πάν-
τοτε, τὸν προσέλαβον ὡς μόνον ἱεροκη-
ρικὰ τῆς πόλεως τῶν καὶ καθηγητὴν τοῦ
Γυμνασίου τῶν ἀπὸ τοῦ 1874. Ἐκεῖ ἐση-
μείωσε σπουδαιότατην ἱεραποστολικὴν

(1) Ἴδε «Ἀκτίνας» φύλ. 36 σελ. 99, 154,
φύλ. 37 σελ. 196.—Κήρυγμα 1879 φύλ. 19.

(2) «Ἀκτίνας» φύλ. 36 σελ. 154.

(3) Κήρυγμα 1880 φύλ. 199.

(4) Κήρυγμα 1879 φύλ. 19.

δράσιν.

Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος ὁ Α', ὁ ὁποῖος δὲν διεκρίνετο καὶ πολὺ διὰ θρησκευτικὸν ζῆλον, τὸν συνεχάρη γραπτῶς καὶ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ διηγήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν του. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς Χαρμ. Τρικούπης εἰς ἐπίσημον γεύμα ἐνώπιον πολλῶν ἐπισήμων τὸν συνεχάρη ἐπίσης θερμῶς, εἰπὼν ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Χαίρω διὰ τὴν καλὴν ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἀκούω ὅτι ἀπολαμβάνετε ἐν τῷ τόπῳ, διὰ τὴν μετὰ ζήλου ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων σας, καὶ εἶθε πᾶσα πόλις καὶ πᾶς οἶκος νὰ εἶχεν ἱεροκήρυκα λαλοῦντα ὁὕτως εἰς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ, τὴν ἀφέλῃ καὶ πειστικὴν γλῶσσαν»⁽⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς, κατὰ τινα ἑορτὴν, καὶ ὄπουργοι καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι, εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἀνεξαρτήτως τῶν προσωπικῶν τῶν πεποιθήσεων, συνεχῶς ἐλικρινῶς τὸν ἀκάματον καρποφόρον κήρυκα τῆς ἀληθείας.

*

Διὰ τὰ δῶση ὁ Βλαχόπουλος μεγαλυτέραν εὐρύτητα εἰς τὸ κήρυγμα καὶ διὰ τὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἀχώριστον, τρόπον τινά, σύντροφον ἔσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων Ἑλλήνων, ἐπέδωκε εἰς τὴν θρησκευτικὴν δημοσιογραφίαν. Ἀπὸ τοῦ 1874 ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ μηνιαῖον πολυφύλλον περιοδικὸν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Εὐαγγελικὸς Λόγος», τοῦ ὁποῖου τὴν περισσοτέραν ὕλην ἔγραψεν αὐτός. Ἡ ἐκδόσις τοῦ περιοδικοῦ ἐσυνεχίσθη μέχρι καὶ τοῦ 1878, ὅποτε ἐξ αἰτίας ποσῶν τινῶν γεγονότων διεκόπη. Εἰς τὰς 1500 σελίδας τοῦ περιοδικοῦ περιελήφθησαν ἑκατοντάδες ὠφελιμωτάτων ἀρθρῶν, ἐρμηνευτικῶν, ὁμιλητικῶν, κατηχητικῶν, δογματικῶν καὶ γενικῶς οἰκοδομητικῶν, πρὸς διαφωτισμὸν τῆς πίστεως καὶ τόνωσιν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Τὰς εἰσπράξεις τοῦ περιοδικοῦ διέθετεν ὑπὲρ τοῦ Ὁρφανοτροφείου Πειραιῶς, διὰ τὴν σύστασιν καὶ συντήρησιν τοῦ ὁποῖου παρά πολὺ εἰργάσθη.

Ἀλλ' ὁ Βλαχόπουλος ἐξέδωκε καὶ ἄλλο ἐβδομαδιαῖον περιοδικόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κήρυγμα», τοῦ ὁποῖου ἦτο διευθυντὴς καὶ συντάκτης, ἔχων ὡς βοηθοὺς καὶ ἄλλους συνεργάτας, καὶ ἰδίως τὸν Σωτ. Φιλάρητον. Ἡ διάρκεια τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ κυκλοφορία δὲν ἦτο, φαίνεται, εὐκαταφρόνητος διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐξετάθη ἀπὸ τοῦ 1878-1884. Ἐκτός ὁμως τούτων ὁ Βλαχόπουλος ἔγραψεν ἄρθρα εἰς τὴν «Εἰρήνην», τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1873, καὶ ἰδίως εἰς τὸν «Λόγον» μέχρι τοῦ 1883. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐξέδωκεν

εἰς αὐτοτελῆς βιβλίον ὑπερπεντακοσίων σελίδων σειρὰν ἐκκλησιαστικῶν λόγων, τοὺς ὁποῖους ἐμελέτων ἰδιαίτερος οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀνεγίνωσκον εἰς ἐκκλησίαν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐγίνετο κήρυγμα. Τὴν δημοσιογραφικὴν καὶ ὁμιλητικὴν δράσιν αὐτοῦ ἤλθον νὰ διαταράξουν τὰ περὶ τὸν Μακρᾶκην γεγονότα.

Ὁ Βλαχόπουλος, ὅπως ἄλλως τε καὶ πολλοὶ εὐσεβεῖς καὶ δραστήριοι ἐργάται τοῦ χριστιανικοῦ κινήματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, προσεχώρησεν εἰς τὴν κίνησιν τοῦ Μακρᾶκη⁽⁶⁾, τῆς ὁποίας καὶ ἀπετέλεσεν ἐκλεκτὸν μέλος. Μὲ τὴν πεποίθησιν δὲ ὅτι προσφέρει ἐκδοῦλευσιν εἰς τὴν διοικοῦσαν καὶ διοικουμένην Ἐκκλησίαν, ἤρχισε, κατ' ἀπομίμησιν καὶ παρακίνησιν τοῦ Μακρᾶκη, νὰ ὁμιλῇ καὶ ἐλεγκτικῶς ἀπὸ τοῦ αἰθῶνος, κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν γενικῶς, κατὰ τῆς σιμωνίας καὶ τῶν σιμωνιακῶν ἐιδικώτερον. Τὰ κηρύγματα αὐτὰ ἐξήγειραν τὴν δυοφορίαν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἱ. Συνόδου, ὡς θυγομένων δι' αὐτῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Βλαχόπουλος ἔγραψε βραδύτερον «Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ καθηκόντος ὕψωσα φωνὴν ἀπὸ τοῦ αἰθῶνος κατὰ τῆς ἀσεβείας καὶ ὀλιγοπιστίας καὶ διαφθορᾶς. Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ καθηκόντος ὕψωσα φωνὴν ὁμοίαν ἐν Πειραιεῖ, διδάσκων τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ. Ὑψωσα φωνὴν κατὰ τῶν κακῶν ποιμένων καὶ κατὰ τῆς σιμωνίας, ὅσον ἢ θέσις τοῦ αἰθῶνος ἐπέτρεπε... Δι' ἄλλα αὐτὰ ἐπέσυνα κατ' ἔμαυτοὺ τὸ μῖσος καὶ τὴν μῆνιν τῶν κακῶν ποιμένων»⁽⁷⁾. Ἐφ' ὅσον μὲν ἤλεγχε τὸν λαόν—ἔγραψεν ἀλλαγῆ⁽⁸⁾—ἔγαυρεν, ἐκ μέρους τῆς διοικούσης Ἐκκλησίας, ὑπολήψεις ὡς καλὸς καὶ εὐφραδὴς ἱεροκήρυξ. Ὅταν ὁμως ἐστράφη κατὰ τῶν σιμωνιακῶν ἐπισκόπων, ἐπροκάλεσε τὴν ὀργὴν αὐτῶν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυσμενείας αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 1878 ἀπόλυσις τοῦ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροκήρυκος Πειραιῶς καὶ κατὰ τὸ 1879 ἀπόλυσις τοῦ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ κληρικοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ πράξις αὕτη συνετάραξε τὸν Πειραιᾶ, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν ἄλλων διαμαρτυριῶν. Τῷ 1879 εἰσῆλθη μετὰ τοῦ Εὐσεβίου Ματθοπούλου⁽⁹⁾, τοῦ Ἱεροθέου Μητροπούλου καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν εἰς δίκην ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου ἐπὶ αἰρέσει καὶ ἀξιώματι καὶ κατεδικάσθη, ἀσπληρότερον αὐτός, εἰς

(6) «Ἀκτίνες» φύλ. 36 σελ. 159 φύλ. 37, 197.

(7) Κήρυγμα 1880 φύλ. 199.

(8) Κήρυγμα 1880 φύλ. 197.

(9) «Ἀκτίνες».

(5) Κήρυγμα 1880 φύλ. 190.

ἀργίαν καὶ ἐξορίαν δεκαετῆ, ἐνῶ τῶν ἀλλῶν ἢ ποινὴ ὄρισθη ὀκταετής. Ὡς τόπος τῆς ἐξορίας αὐτὸ ἐκρίθη ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου εἰς Ἄνδρον, τόπος σπερήσεων καὶ τσαλκπιωριῶν, ἱκανῶν νὰ ἐπιφέρουν θάνατον εἰς τὸν ἐξορίστον. Ἐδέφθη τὴν ἐξορίαν εὐχάριστος, καίτοι βεβαρημένος μετ' οἰκογενειακὰς ὑποχρεώσεις, καὶ ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὴν ἀπόδρασιν, τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχαν παρασκευάσει οἱ Πειραιεῖς.

Ἐτοιμαζόμενος δὲ διὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπεχαιρέτησε τοὺς Πειραιεῖς μετ' συγκινητικὴν προσλαλίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἡ ἔγκαρτερός του, ἡ ἀκλόνητος σταθερότης του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπέραντος μεγαλοψυχία του. «...πορευόμενος, ἀδελφοί, ἐκ τῆς ὑμετέρας πόλεως—ἔλεγε—οὐχὶ εἰς τὴν ἐξορίαν ἀλλ' εἰς τὸν θάνατον, δίδω πρὸς σὰς τὸν τελευταῖον χαιρετισμὸν καὶ αἰτῶ παρ' ὑμῶν τὴν συγχώρησιν, ἔαν ὡς ἄνθρωπος παρεπύκρانا ἢ ἔβλαψα τινὰ ἐν ἀγνοίᾳ, καθ' ὅσον ἐν γνώσει βλάβην ἀποκοῦει ἢ συνειδήσις μου. Συγχωρῶ δὲ ἀπὸ καρδίας πάντας τοὺς ὀπωθήποτε βλάμντας με». Ἐξ ἀποτροφῆς δὲ πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον ἔλεγε «ικετεῦθ ὀλιγοῦχος τὸν Κύριον νὰ μὴ στήσῃ κατὰ σοῦ τὴν ἁμαρτίαν αὐτὴν, διὰ τῆς ὁποίας εὐεργετεῖς με εὐεργεσίαν τελείαν, παραπέμπουσά με νὰ ἀποθάνω εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν σκῆτην, ἔνθα κατέλυσε τὸν βίον καὶ ὁ ὀσιομάρτυς ἐκεῖνος Χριστόφορος Παπουλάκος⁽¹⁰⁾. Οὐδὲν ἔχω κατὰ σοῦ Ἱ. Σύνοδος, ἀλλὰ κατὰ τῆς κακίας καὶ παρανομίας»⁽¹¹⁾.

Ἡ Ἱ. Σύνοδος ἐπὶ τῇ προόψει ὅτι ὡς ἐκ τῆς τακτικῆς συγκοινωνίας μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Ἄνδρου ὑπῆρχεν ἡ δυνατότης μεταβάσεως πολλῶν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐξορίστου, ὥρισε τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὡς τόπον ἐξορίας τῆν Ἱ. Μονὴν τοῦ Ἁγ. Διονυσίου, εὐρισκομένην εἰς ἀκοινῶνητον τινὰ νῆσον τῶν στροφάδων, εἰς τὴν ὁποίαν τρεῖς ἢ τετράκις τοῦ ἔτους προσήγγιζε πλοῦς ἀριον τῆς Μονῆς⁽¹²⁾. Ἐκεῖ ὁ Βλαχοπούλος εἶδεν, ὅπως ἔγραφεν, «ἀριστα» βιβλία, ἐπέδόθη εἰς μελέτας καὶ ἀσκήσεις πνευματικὰς καὶ ἀπεκόμισε μεγίστην ὠφέλειαν. Ἀπῆλασε δὲ τῆς ἀγάπης τοῦ ὀδοηκονταετοῦς «λογίου καὶ ἐναρέτου» ἡγουμένου Ἰγνατίου, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἄλλων μοναχῶν, πρὸς διαφωτισμὸν καὶ πνευματικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν ὁποίων εἰργάσθη πολὺ.

*

Ἡ ἐξορία τοῦ Βλαχοπούλου καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν δὲν παρετάθη ὡς ἀρχι-

κῶς εἶχεν ὀρισθῆ. Ὁ λαὸς καὶ οἱ ἐν τέλει ἐνόησαν τὴν γενομένην ἀδικίαν. Πολλοὶ βουλευταὶ ἐξήτησαν τὴν ἀκύρωσιν τῆς καταδίκης. Ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1882 ἡ Βουλὴ ἠσχολήθη διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν εἰς ἐπανειλημμένας συνεδριάσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προεκάλεσεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν εἰς ἄλλους. Τὸ Journal d' Athènes συνέχαιρε τοὺς βουλευτάς, οἱ ὅποιοι ὕψωσαν πρῶτοι φωνὴν διαμαρτυρίας ὑπὲρ τῶν ἐξορίστων. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῶν βουλευτῶν ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδούρος ὑπεχώρησε καὶ ἐπέτρεψε εἰς τοὺς κληρικούς νὰ ἐπανέλθουν ἐκ τῆς ἐξορίας. Ὀλίγον δὲ βραδύτερον ὁ ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος, ἐρευνήσας, ἐντολῆ τῆς νέας Ἱ. Συνόδου, τὰς παλαιὰς καταθέσεις τῶν κληρικῶν καὶ διεξαγαγῶν συνάμα νέας ἀνακρίσεις, διεκίρυνε τὴν ἀθωότητα αὐτῶν καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν του «πῶς ἐκ τοιοῦτων ἀνακρίσεων ἠντλησεν ἀρεσὴν καὶ κακοδοξίαν ἡ Ἱ. Σύνοδος τοῦ 1879»⁽¹³⁾. Οὕτω δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1882 ἐπαυθῆεν ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Βλαχοπούλος.

Ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους κληρικούς νὰ συνεχίσουν τὴν μετὰ τοῦ Μακρᾶκη συνεργασίαν. Ὁ διδάσκαλος εἶχεν ἐκτραπῆ εἰς ἐπικινδύνους ἀκρότητας, ἐπιβλαβεῖς δι' αὐτὸν, τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον. Ἀφοῦ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπίεσθησαν ὅτι δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ συγκρατήσουν αὐτὸν εἰς τὰ ὅρια τῆς συνετῆς καὶ ταπεινόφρονος θρησκευτικῆς ἐργασίας⁽¹⁴⁾, ἠναγκάσθησαν μετ' ὀλιγοῦς ἡμέρας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ 1884, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖνον περὶ τὸν ὁποῖον προηγουμένως εἶχον συνασπισθῆ διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀναμόρφωσιν τῆς χώρας. Ἐμείνεν ἀκολουθῶς ὁ Βλαχοπούλος ἐπὶ τι διάστημα εἰς Ἀθήνας. Ὀλίγον δὲ βραδύτερον ἀπαντῶμεν αὐτὸν εἰς Πάτρας, ὅτε ἦτο ἐκεῖ ἐπίσκοπος ὁ Δαμασκηνός (1887—1892). Σπουδαιότεραν δρᾶσιν ἀνέπτυξεν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν, ὅτε ἐπίσκοπος αὐτῆς ἔγινεν ὁ πολὺς Ἱερόθεος Μητρόπουλος (1892—1903). Ἀπὸ περιγραφῆς τῶν ἐκεῖ ἐφημερίδων «Νεολόγου» καὶ «Πελοποννήσου» καὶ ἀπὸ σημειώματά τινα τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένου περιοδικοῦ «Ἀγάπη» φαίνεται ὅτι ἡ δράσις καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βλαχοπούλου ὑπῆρξε μεγάλη. Ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένου Εὐσεβίου Ματθοπούλου ἔκαμνε πρῶτὰ κηρύγματα κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς καὶ ἑσπερινὰ καθ' ἑκάστην σχεδόν, ἐνώπιον χιλιάδων ἀκροατῶν. Ἐδίδασκεν

(10) «Ἀκτίνες» φύλ. 36 σελ. 156.

(11) Κήρυγμα 1879 φύλ. 19.

(12) Κήρυγμα 1879 φύλ. 26.

(13) Σ. Παπαδόστα Εὐσεβ. Ματθοπούλος Ἀθήναι 1930 σελ. 26.

(14) «Ἀκτίνες» φύλ. 37 σελ. 197.

ἀκόμη εἰς τὰς ἑσπερινὰς Ἰσολάς, τὰς ὁποίας πρὸς μὲν ὄψωσιν τοῦ λαοῦ εἶχε συστήσει ὁ Μητρόπουλος, καὶ ἐπὶ πλεόν παρεδίκε συστηματικῶς θεολογικὰ μαθήματα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀρχιεπισκόπου συσταθεῖσαν ἐκεῖ Ἱερατικὴν Σχολήν.

Ὡς ἐκ τῶν πολλῶν, φαίνεται, κόπων ἐκλονίσθη ἡ ὑγεία του καὶ κατὰ σύστασιν τῶν ἰατρῶν ἐγκατέλιπε, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1894, τὰς Πάτρας καὶ ἦλθεν εἰς Βόλον, διὰ νὰ συνεχίσῃ ἐκεῖ, καίτοι πάσχων, τὸ διαφωτιστικὸν αὐτοῦ ἔργον. Κατὰ χιλιάδας οἱ κάτοικοι Βόλου συνέρρονεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ παρηκοῦστον μὲ κατασκευαστικὴν προσοχὴν τὰ ἀφυπνιστικὰ καὶ οἰκοδομητικὰ κηρύγματα του. Ἡσθάνοντο βαθύτατα τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ καὶ μετ' ὀλίγον μία σπουδαία μεταβολὴ ἐσημειώθη εἰς τὸν πληθυσμὸν. Αἱ ἐγγύροι ἐφημερίδες «Θεσσαλία» καὶ «Προμηθεὺς» ἐπλεον ἐγκώμια εἰς τὸν ταπεινόφρονα κηρύκον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην παρεπεδήμει ἐκεῖ, μέχρι τοῦ Μαΐου 1895, καὶ ὁ Εὐσ. Ματθόπουλος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ συνετός σύμβουλος καὶ σοβαρώτατος συνεργάτης τοῦ Βλαχοπούλου. Ἡ παραμονὴ τοῦ Βλαχοπούλου εἰς Βόλον δὲν ὑπερέβη τὸ ἔτος. Ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου, πρὸς μεγάλην λύπην τῶν πιστῶν.

Ἦλθεν εἰς Ἀθήνας τὸν Ὀκτώβριον ἕνθα καὶ ἔμεινε μετὰ τοῦ Εὐσ. Ματθόπουλου. Ἀμφότεροι δὲ μετέβησαν εἰς Σύρον, ἐκήρυξαν ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἐπανήλθον εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκάλεσαν τὸν Βλαχοπούλου εἰς Σμύρνην διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ Ἱερατοσολήν. Δὲν μετέβη ὁμως, διότι τὰ πράγματα ἐπέβαλλον τὴν μετάβασίν του εἰς Πάτρας.

Ἄλλ' εἰς Πάτρας, δὲν ἔμεινεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας—μέχρις Ἀπριλίου τοῦ 1896—διότι ὁ λαός, ὁ δήμαρχος καὶ ὁ Μητροπολίτης Βόλου ἐζήτησαν ἐπιμύτως αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν των. Εἰς τὰς θερμὰς αὐτῶν παρακλήσεις ὑπέκων τῆ συστάσει καὶ τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Ἱεροθέου, ἀνεχώρησεν ἐκ Πατρῶν διὰ Βόλον. Αἱ ἐφημερίδες τῶν Πατρῶν διηρμήνευσαν τὴν μεγάλην λύπην τῶν κατοίκων διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βλαχοπούλου καὶ μάλιστα ἡ «Πελοπόννησος»⁽¹⁵⁾, ἡ ὁποία εἰς κύριον ἄρθρον ἔγραφε μεταξύ τῶν ἄλλων: «Δὲν λέγομεν ὑπερβολήν, ἂν εἴπωμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως ἄλλοτε ἠκούσθη ἱεροκήρυξ μὲ μεγαλυτέραν συντριβὴν καρδιαίας ὅσον σήμερον ὁ κ. Βλαχοπούλος ἐν Πάτραις. Διότι ἐκτός τοῦ χαρίσματος τῆς εὐγλωττίας καὶ τοῦ θερμοῦ ζήλου, ἔχει καὶ ἐκπαιδευ-

σιν συστηματικὴν, γνώσεις ἐπιστημονικὰς καὶ εὐμέθοδον ἐξέλιξιν εἰς τὰς κρίσεις καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῆς διδασκαλίας. Ὁ λόγος του ἔχει πειθὸν καὶ συναρπάζει τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ».

Ἡ μετάβασίς του εἰς Βόλον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐνθουσιώδεις λαϊκὰς ἐκδηλώσεις. Αὐθορμήτως τὰ πλήθη ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν καὶ ὑποδοχὴν του. Ἡ μεγίστη ἐπιβολὴ τοῦ Βλαχοπούλου ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐπισήμων τοῦ Βόλου φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀκολούθου περιστατικοῦ. Ἐξ ἀφορμῆς μνημοσύνου τινὸς ὑπὲρ τῶν Ἰδρυτῶν τοῦ Νοσοκομείου, ὠμίλησεν, ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου, περὶ τῆς ἀνάγκης ἀνεγέρσεως νέου εὐρυχωροτέρου καὶ τελειοτέρου νοσοκομείου. Οἱ λόγοι τοῦ σεβαστοῦ πρεσβύτου, ἔγιναν προθύμως δεκτοὶ καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογήν. Παρεχωρήθη ἀμέσως μέγα οἰκόπεδον, ἔγινεν ἔρανος καὶ εἰς διάστημα ἡμερῶν μόνον συνεκεντρώθη ὀλόκληρον τὸ ἀπαιτούμενον διὰ τὴν ἀνεγερσιν ποσόν. Εἰς τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀπεφασίσθη νὰ τεθῇ ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ νέου Νοσοκομείου.

Ὁ Βλαχοπούλος ἦτο προικισμένος μὲ ὄλα τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὁμιλητοῦ. Μολονότι εἶχε πλοῦτον γνώσεων καὶ εὗρισαν λόγον καὶ ἡδύνατο, ὅπως ἐμαρτύρουν αἱ κατ' ἴδιαν συνομιλίαι του, νὰ ὁμιλῇ ἐκ τοῦ προχείρου, οὐδέποτε ἀνήρχετο ἀπαράσκευος εἰς τὸν ἀμβωνα. Κατέγραφε πλήρως τὸν λόγον του, τὸν ἀπεμνημόνευεν εὐλόγωτα χάρις εἰς τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς μνήμης του, καὶ τὸν ἀπήγγελλε μετὰ θαυμαστῆς οὐ ἀκριβείας. Ἡ ἀπομνημόνευσις ὁμως αὐτῆ δὲν ἀφήρει τίποτε ἀπὸ τὴν φυσικότητα καὶ γλυκύτητα τῆς ἀπαγγελίας. Τὰ λόγια του, ἀνεβλύζον ἀπὸ τὸ στόμα του, δμαλώτατα, φυσικώτατα, τέρποντα καὶ συναρπάζοντα τοὺς ἀκροατάς. Ἡ φωνὴ του εἶχεν ἐξαιρετικὴν γλυκύτητα καὶ εὐστροφίαν, προσωποποιεῖται πάντοτε εἰς τὰ νοήματα τοῦ λόγου, χωρὶς ἐπιθρῆσιν, ἀλλὰ μὲ μίαν ἀθίαστον φυσικότητα. Ἐδῶ μὲν ἔθρηνει, ἐκεῖ δὲ ἐπαρηγόρει, ἀλλοῦ ἀνύψωνεν εἰς ἰδεατοὺς κόσμους, ἄλλοτε ἐνέπνεε συναισθήματα χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἢ συναισθήματα συμπαθείας καὶ οἴκτου. Κατεῖχε τὸσον καλὰ τὸ μυστικὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς ἀπαγγελίας, ὥστε ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ὠραία νοήματα νὰ συγκινή βαθυτάτα. Δι' αὐτὸ, ὅταν ὠμίλει, ἐπεκράτει ἀπόλυτος ἡσυχία. Οἱ ἀκροαταὶ ἔμεινον προσβλέποντες αὐτὸν καὶ κρεμάμενοι τρόπον τινὰ ἀπὸ τὸ στόμα του⁽¹⁶⁾. Καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀπιστος—συνέ-

(15) 26 Ἀπριλίου 1896.

(16) Π. Νιρβάνα: Ἐνώπιον τοῦ Σταυροῦ. Ἔσθια 8—4—1916.

θησαν τοιαυτά τινα—ἀν ἐτύχαιεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἰσακηρευέτο ἀπὸ τὴν γλυκύτητα τοῦ ὁμιλητοῦ καὶ ἔλθουσι τὴν προκατάληψίν του κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Μυστηριώδης δύναμις ἐφόρτιζε τοὺς λόγους του. Δικαίως τὸν ὠνόμασαν «ἡθόμολλον» καὶ «Ἰσθόνα τὸν ἀμείνων». Ἐπειτα καὶ ἡ ὄλη του ἑμφάνισις εἶχε κατὰ τὸ σεμνῶς ἑλαυστικόν. Εἶχεν ἀρμονικόν παράστημα, σεμνοτάτην ἔκφρασιν, γλυκὴν βλέμμα, καὶ ἔκφραστοικὴν τὴν χειρονομίαν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁμιλίας, πολλῶν ἀνεπάλλονται τὰ στήθη εἰς ἀκουσίους στεναγμούς, ἄλλων ὑφαινόνο οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ πάντων συνεκλονίζοντο αἱ καρδίαι.

Τὸ δὲ σπουδαῖον εἶναι ὅτι οὐδέποτε ὁ π. Ἡλίας διανοήθη νὰ ἐπιβεῖξῃ ἑαυτὸν διὰ τοῦ κηρύγματός. Οὐτε πάλιν ἐσκέθη ποτὲ νὰ χρησιμοποίησῃ τὸν ἀμύθωνα εἰς διαφήμισιν προσώπων, ὅσονδήποτε ὕψιλά ἱσταμένον. Ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ διακόνου τοῦ Θεοῦ, ὑποχρεωμένον νὰ ἐξαγγέλλῃ τὸ μεγαλεῖον Ἐκεῖνου, εἰς σωτηρίαν ψυχῶν. Εἶχε τὴν ταπεινώσιν τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ ἀθώου παιδιοῦ. Εἰς τοὺς ἑπταὺς ἀπήντα μὲ ἓνα σεμνὸν μειδιάμα. Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὰς Ἀθήνας ἔκαμαν κρότον πομπῶδῃ τινὰ κηρύγματα, κατατλήσοντα τοὺς ἀκροατάς, μὲ τὰ περίτεχνα ρητορικά σχήματα καὶ τὴν στομφώδη ἀπαγγελίαν, ὁ Βλαχόπουλος, ἐντελῶς ἀνεπηρέαστος, ἔμενεν ὁ ἀπλὸς κήρυξ τῶν λόγων τῆς χάριτος. Μίαν ὁμῶς μεγάλην Παρασκευὴν ἔκαμεν εἰς Πειραιᾶ, κατὰ τὸ παράδειγμα ἑνὸς μεγαλοστόμου συγχρόνου του κήρυκος, μακρὸν κήρυγμα. Ἀλλὰ ἦτο τοιαυτὴ ἡ γοητεία τοῦ λόγου του, ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας (17) καθήλωσε τοὺς πάντας εἰς τὴν θέσιν των. «Λαόν, καθηγητάς, ἐπιστήμονας, πολιτευτάς, δήμαρχον, μεγάλους, μικρούς, τοὺς καθήλωσεν ἐκεῖ, διδασκομένους, παθαινομένους, ἀγαλλομένους καὶ καμαρώνοντας τὸ κάλλιστον ἀγγεῖμα τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν πόλεως». Ὅπου μετέβαιναν, ἐξήγειρε γενικὸν τὸν ἐνθουσιασμόν. Ἡ πόλις πού τὸν ἀπεχωρίζετο ἔλυπεῖτο καὶ ἡ πόλις πού τὸν ἐδέχετο ἐπανηγύριζε. Ὁ Ἡλίας Βλαχόπουλος ἦτο ἄνθρωπος—κήρυγμα. Καὶ τοιοῦτος ἔμεινε. Καίτοι τοῦ ἐπρότειναν ἐπανειλημμένως ἐπισκοπικὸν θρόνον—διότι ἐνωρὶς εἶχε χηρεύσει—ἠρνήθη νὰ τὸν δεχθῇ. Ἐκρινεν ἑαυτὸν ἀκατάλληλον μὲν διὰ τὰς διοικητικὰς φροντίδας καὶ τὰς ἄλλας μερίμνας τοῦ ἐπισκοπικοῦ αξιώματος, κατὰλληλον δὲ διὰ τὸ οἰκοδομητικὸν κήρυγμα τοῦ ἀπλοῦ διδασκάλου (18).

Εἰς τὸν Βόλον ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐπανῆλθε κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του εἰς Πάτρας. Τὸ μέχρι 1903 διάστημα διεμύρασε μεταξύ Βόλου καὶ Πατρῶν. Εἰς Πάτρας ἐξηκολούθησεν ἀπὸ τοῦ 1903 ἐργαζόμενος μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον μέχρι βαθέως γήρατος. Ὁδοηκουτότης περίου, καταθεδλημένος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τὴν ἡλικίαν, ἔμεινεν εἰς Πάτρας ἀνίκανος μὲν νὰ βαδίξῃ καὶ νὰ ἐργάζεται, πρόθυμος ὁμῶς νὰ πληροφορηθῆται μετὰ χάραξ τὴν ὄγκουμένην περὶ τὴν «Ἀνάπλασιν» χριστιανικὴν κίνησιν. Εἰς νεαροῦς θεολόγους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἐξέφραζον τὸν πόθον νὰ τοῦ ὁμοιάσουν αὐτὸς ἀπῆντα μὲ τὴν ἀξιοθαύμαστον πάντοτε ταπεινοφροσύνην του: «Ἐγώ, παιδιὰ μου, δὲν ἔκαμα τίποτε ὄπῃρξα ἓνα μηδενικόν. Σεῖς πρέπει νὰ γίνετε παλληκάρια τοῦ Χριστοῦ».—Ἀπέθανε πλήρης ἡμερῶν τὴν 7ην Ἀπριλίου τοῦ 1910, εἰς ἡλικίαν 83 ἐτῶν, μὲ τὴν καλὴν πληροφορίαν τῆς συνειδήσεως ὅτι ἐξεπλήρωσε πιστῶς τὸ καθῆκόν του. «Μακαρία ἡ ψυχὴ του—ἔγραφεν ὁ Π. Νυβθῶνας μετὰ ἕξ ἔτη εἰς χρονογράφημα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς (19). Πολλὰς φορές ἐστάθηκα μὲ συντριβὴν καρδίας ἐμπρὸς εἰς τὸν Σταυρόν, τὸν βαστάζοντα τὸ μέγα μαρτυρικόν Θῦμα. Ἦκουσα πολλοὺς λόγους μεστοῦς ἀπὸ σοφίαν καὶ ἑλληνοπρέπειαν. Ἀλλὰ εἰς τὸ θεῖον πρόσωπον τοῦ Ἐσταυρωμένου δὲν διέκρινα ποτὲ μὴ ἔκτοτε τὸ μειδιάμα ἐκεῖνο τῆς ἰκανοποιήσεως καὶ τῆς λήθης τῶν λογιῶν καὶ τῶν ἡλῶν, τὸ ὁποῖον ἐφώτιζε τὴν μορφήν τοῦ Θεανθρώπου τὴν στιγμὴν πού ὠμιλοῦσε ὁ Πάτερ Ἡλίας καὶ τὰ δάκρυα ἔσταξαν πυκνὰ ἐπάνω εἰς τὸ μαῦρον του ράσσον. Ὁρισμένως ὁ χλωμὸς ἀρχιμανδριτῆς, πού ἔκλειεν ἀπὸ ἀγάπην ἐπάνω εἰς τὸν πενιχρὸν ἀμύθωνα τοῦ ἐπαρχιακοῦ ναοῦ, ἦτο ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Βοσσοῦέτον καὶ τὸν Μασσιγιῶν, τοὺς ὁποῖους δὲν ἤκουσα ποτὲ μου».

Αἱ ἐφημερίδες τῶν Πατρῶν ἔγραψαν ἐκτενεῖς νεκρολογίας περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ «Νεολόγος» καὶ κύριον ἄρθρον. Ἐξέφραζον τὴν βαθεῖαν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν μεταστάντα, περιέγραψον τὴν δρᾶσιν καὶ ἀρετὴν του καὶ ἐτόνιζον τὴν ἀπέραντον αὐτοῦ ἀγάπην καὶ γλυκύτητα.

Ἡ πολυτελής ἐργασία τοῦ Ἡλίας Βλαχόπουλου ἐκαρποφόρησε πλουσίως εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ συνετέλεσε σπουδαῖως εἰς τὴν θεμελίωσιν καὶ εὐρυτέραν διάδοσιν τοῦ νεοελληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος.

I. Θ. Κ.

(17) Ἔτος 1910 ἀρ. φύλ. 165.

(18) Νεολόγος 8—4—1910.

(19) Ἔστιά 8 Ἀπριλίου 1916.

Η ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΗΜΕΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΦΥΣΙΚΗΝ

Ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν προσφέρει εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον νέας ἀπόψεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέσα, εἰς τὴν μέθοδον καὶ πρὸ παντός εἰς τὴν κριτικὴν τῆς ἐρευνῆς, ἰδίως διὰ τὰ γενικώτερα προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἡ μελέτη τῆς διαισθήσεως εἰς τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς ζωτικῆς σπουδαιότητος ἀπόψεις διὰ τὴν νεωτέραν σκέψιν. Ἐξ ἀφορμῆς σχετικῆς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο μελέτης, ἡ ὁποία εἶχε δημοσιευθῆ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 37 (Ἰουλίου) τεύχος τῶν «Ἀκτιῶν», μᾶς ἐστάλησαν δύο ἐπιστολαὶ νέων ἐπιστημόνων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τὰς ὁποίας εὐχαρίστως δημοσιεύομεν, διότι προσφέρουν, ὡς συμπέρασμα εἰδικῶν ἐρευνῶν, καὶ νέον ὄλιγον εἰς τὸν μελετητὴν τοῦ θεματός, διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσηματικότητος, ἡ ὁποία ἐκτείνεται πέραν τοῦ πεδίου ποῦ εἶναι προσιτὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα.

ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ ΚΑΙ ΧΗΜΕΙΑ

Κύριε Διευθυντά,

Ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς τὸ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον ἄρθρον συνειργάτου σας σχετικῶς μὲ τὴν σημασίαν τῆς διαισθήσεως εἰς τὴν σφαίραν τῶν Μαθηματικῶν.

Δὲν γνωρίζω ἂν θὰ ἐπακολουθήσῃ εὐρύτερα τὶς ἀνάπτυξις εἰς ἐπόμενον τεύχος τῶν «Ἀκτιῶν» τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος, δι' ὃ θὰ ἠθελα εἰς σὰς ἐκθέσας ἀπλάς τινὰς σκέψεις ἀφορώσας τὴν θέσιν καὶ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον γενικῶς παίζει ἡ διαισθησις εἰς ἕτερον μεγάλον κλάδον τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τὴν Χημείαν.

Γενικῶς καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ἡ ἀφθονία, ἡ πληρότης καὶ ἡ τελειότης τῶν πειραματικῶν μέσων ἔχει φθάσει εἰς ζηλευτὸν βαθμὸν, θεωρεῖται ὅτι ἡ διαισθησις, ὡς προσδιωρισθῆ αὐτὴ ἀναλυτικῶς ἐν τῷ ἄρθρῳ τοῦ κ. Δ. Κ., εἶναι τρόπον τινὰ ἡ «Ἐκτη Αἴσθησις», ἡ ὁδηγοῦσα κατ' ἀλόγηστον πολλακίς τρόπον τὸν ἐπιστήμονα ἐρευνητὴν εἰς τὸ ἐπίμοχθον ἔργον τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἐσχάτης ἀληθείας ὄντων καὶ φαινομένων. Βεβαίως οὐδεὶς θὰ ἀμφισβήτησιν τὴν βασικὴν σπουδαιότητα διὰ τὸ ἐπιστημονικῶς ἐρευνᾶν τῆς ἀσπληρῆς λογικῆς ἀλληλοσχίας τῶν συμπερασμάτων τῶν ἀπορροδόντων ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν γενικῶν ἀρχῶν καὶ νόμων, ἀλλὰ δυστυχῶς ὑπάρχουν εἰς ἐκάστην ἐπιστήμην, καὶ δὴ θετικὴν, πλείστα ὅσα πεδία ἔνθα παρὰ τὰς ἐντόνους προσπάθειας τῶν ἐρευνητῶν οὐδὲν γόνιμον πόρισμα δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς τυπικῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τοῦ ἐπιστημονικῶς διανοεῖσθαι. Εἶναι τὸ κατάλληλον πεδῖον ἔνθα καλεῖται πλέον ἡ διαισθησις νὰ παῖξῃ τὸν πρωτεύοντα ρόλον τοῦ «χρημάτου» τῆς ἀληθείας.

Εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτῶν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσαγάγωμεν σωρεῖαν παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἀλματώδους ἐξελίξεως τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Χημείας, ἀλλὰ θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς ὀλίγα τινά.

Κατὰ πρότον ἔχομεν καὶ εἰς τὴν Χημείαν παράδειγμα θριαμβευτικῆς ἐπαληθεύσεως ἐπιστημονικῶν προρρήσεων πηγαζουσῶν ἐκ τῆς διαισθήσεως, τὰς σπουδαίας ἐργασίας τοῦ χημικοῦ Mendelejeff, δι' ὧν καταρθώθη ἡ συστηματοποιηθῶν εἰς ἀρμονικὸν σύνολον αἱ γνώσεις μας ἐπὶ τῶν διαφόρων χημικῶν στοιχείων καὶ ἐπετεύχθη ἡ κατάστρωσις τοῦ «Περιοδικικοῦ πίνακος τῶν στοιχείων» ὑπὸ τὴν σημερινὴν του σχεδὸν μορφήν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν κατάστρωσιν τοῦ πίνακος ὁ Mendelejeff συνήντησε πολλάς κενὰς θέσεις στοιχείων, δοθέντος ὅτι, ὅτε ἐξετέλει τὰς μελέτας του (1869-1871), μόλις 63 στοιχεία ἦσαν γνωστὰ ἐκ τῶν 90 (ἀκριβέστερον ἀναφέρονται 92) ὧν γνωρίζομεν σήμερον καλῶς τὰς ἰδιότητας.

Ὁ Mendelejeff οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διατάσας ἐπὶ τὴν καθολικότητα τοῦ νόμου τῆς περιοδικότητος τῶν ἀτομικῶν βαρῶν (ἢ τοῦ ἀτομικοῦ ἀριθμοῦ ὡς θεωρεῖται σήμερον) συνεπλήρωσε τὰς κενὰς θέσεις διὰ νέων στοιχείων, ὧν προεῖπε καὶ περιέγραψε λεπτομερῶς τὰς κυριώτερας φυσικὰς καὶ χημικὰς ἰδιότητας ἐκφράσας τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ ἀνασῶρῃ τὸν πέπλον τοῦ ἀγνώστου, ὅστις μέχρι τότε τὰ περιέβαλλε. Ὅντας ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ἦτο τὸ 1886 ἀνεκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ Cl. Winkler τὸ Γερμάνιον, ὅπερ μελετηθὲν ἀκριβέστερον ὑπὸ τοῦ V. Richter ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Mendelejeff ἐκ τῶν προτέρων περιγραφέν «Ἐκαυρί-

τιον». Ἡ σημαντικὴ αὕτη ἐπιτυχία κατέδειξε κατὰ περιφανῆ τρόπον τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἐρευνῇ κέκτηται ἡ ἀνθρωπίνη διανοήσις ἐν συδυασμῷ μὲ τὴν ἰδιαιτέραν ψυχικὴν διεργασίαν τῆς διαίσθησεως, ἀναπόσπαστον ἐφόδιον τοῦ ἐρευνητοῦ ἐπιστήμονος.

Ἴσως ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Mendelejeff λόγω εἰδικῶν συνθηκῶν νὰ μὴ ἐπροκάλεσε τὸν πάταγον καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ κόσμου ὡς ἡ τοῦ Leverrier, ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι δύναται νὰ σταθῇ ἐπαξίως εἰς τὴν αὐτὴν περιλαμπρὸν θέσιν τῶν μεγάλων ἀνθρωπίνων πνευματικῶν κατακτῆσεων.

Πλὴν τοῦ Γερμανίου καὶ σειράς ἄλλης στοιχείων βαθυβδὸν ἀνακαλυπτομένων ἦλθε νὰ ἐπικυρώσῃ θαυμασιῶς τὰς ἐργασίας τοῦ Mendelejeff καὶ νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὰς ἀκατάλυτον κύρος. Οὕτω τὸ 1875 ἀνακαλύπτειται φασμασκοπικῶς ὑπὸ τοῦ Lecocq de Boisbaudran τὸ Γάλλιον τοῦ ὁποίου ἤδη ἀπὸ τοῦ 1869 εἶχεν ὁ Mendelejeff προσέτι τὴν ὑπαρξίν καὶ περιγράφει τὰς ἰδιότητες ὀνομάσας αὐτὸ «Ἐκαρυβίλιον». Ἐπίσης τὸ ὑπὸ τῶν Nilson καὶ Cleve ἀνακαλυφθὲν τὸ 1879 Σκάνδιον ἀναπεκρίνετο εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Mendelejeff προσβλεφθὲν «Ἐκαδόριον» κλπ. Ἄλλ' ἡ ἐξοχος αὕτη ἐπιτυχία τοῦ Mendelejeff ἂν καὶ ἀποτελεῖ κλασσικὴν καὶ τυπικὴν περίπτωσιν εἰς τὰ χρονικά τῆς Χημείας δὲν εἶναι οὐτε ἡ πρώτη χρονολογικῶς οὐτε καὶ ἡ μόνη. Ἡδὴ τὸ 1738 ὁ φυσικὸς D. Bernouilli μελετῶν τὸ φαινόμενον τῆς ἐξατμίσεως τοῦ ὕδατος θέτει τὴν βᾶσιν τῆς κινητικῆς θεωρίας τῶν ἀερίων διὰ τῆς υποθέσεως ὅτι τὰ ἀέρια συνίστανται ἐκ μικροτάτων ἀνασφῶν καὶ ἀναντιλήπτων τεμαχιδίων ὕλης, τῶν μορίων, κινουμένων ἀεὶ ὡς μὲ ἐπιβυραμίου ὀμαλὴν κίνησιν.

Ἡ διαισθητικὴ αὕτη ἀντίληψις, καθόσον ἔλειπον τότε τὰ πειραματικά στοιχεία ἀποδείξεως τῶν ἐλαχιστοτάτων καὶ ἀναντιλήπτων διὰ τὰς αἰσθήσεις μας ὕλικων τεμαχιδίων, ἐδικαιώθη ἀργότερον πλήρως, καθόσον δι' αὐτῆς ἐξηγήθησαν ἀδιάστως πᾶσαι αἱ ἰδιότητες τῶν ἀερίων, ἐξήχθησαν δὲ ἐντελῶς θεωρητικῶς, ἦτοι διὰ μαθηματικῶν ἐξισώσεων, οἱ μέχρι τότε (καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη βραδύτερον) ἔμπειρικῶς εὑρεθέντες νόμοι τῶν Boyle-Mariotte, Dalton, Graham καὶ Avogadro.

Σήμερον μετὰ τὰς ἐξόχους προόδους τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας ἡ Κινητικὴ Θεωρία τῶν ἀερίων ἀποτελεῖ τὴν θεμελιωδεστέραν ἀντίληψιν τῶν περὶ τὰ ἀέρια μελετῶν. Σχετικὴ μὲ τὴν Κινητικὴν Θεωρίαν εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ χημικοῦ J. Dalton ὅστις ἐρευνῶν τὰς ἀναλογίας, ὅφ' ἂς ἐνοῦνται τὰ διάφορα στοιχεία πρὸς ἄλληλα, ὡς ἤδη εἶχεν ἀποδείξει ὁ χημικὸς J. Proust, προέβλεψε κατὰ τὸ 1802 τὴν γνωστὴν ὁ-

πόθεσιν περὶ τῶν ἀτόμων προτείνας καὶ εἰδικὸν συμβολισμόν πρὸς τοῦτο. Βεβαίως ἐνταῦθα δέον νὰ μὴ παραλειφθῇ ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὑπὸ τὴν φιλοσοφικὴν της μορφήν ἦτο γνωστὴ, καθόσον εἶχε διατυπωθῆ πολλοὺς αἰῶνας πρότερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου. Πάντως τὸ γεγονός δὲν χάνει τὴν ἀξίαν του καθόσον ὁ Dalton ἐτόλμησε διὰ τῶν δημοσιευθειῶν ἐργασιῶν του νὰ προσδώσῃ τὸ ἀπαραίτητον ἐπιστημονικὸν κύρος προσεγγικῶν ὁτῶ γόνιμον ἔργον εἰς τὴν καθόλου πρόοδον τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὅντως βασιθεῖς ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Dalton καὶ τοῦ J. Gay-Lussac ὁ φυσικὸς Am. Avogadro εὑρε τὸν γνωστὸν νόμον του ἐπὶ τῶν ἀερίων.

Κατὰ τὸ 1815 ὁ ἱατρὸς W. Prout μελετῶν τὰ φαινόμενα τῶν χημικῶν μεταβολῶν τῆς ὕλης διετόλμησε τὴν ὑπόθεσιν περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς συστάσεως τῆς ὕλης δεχθεὶς ὅτι τὸ ὕδρογονον ἀποτελεῖ κοινὸν συστατικὸν ἀπάντων τῶν στοιχείων. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη γενομένη ἀρχικῶς μετὰ δισταγμοῦ δεκτὴ κατεπολεμήθη κατόπιν σφοδρῶς ὑπὸ τῶν περισσοτέρων τότε χημικῶν ὡς μὴ συμφωνοῦσα μὲ τὰ πειραματικά δεδομένα. Ἐν τούτοις μετὰ πάροδον πεντηκονταετίας καὶ πλέον διὰ τῆς καταστρώσεως τοῦ περιοδικοῦ πίνακος τῶν στοιχείων ἐδικαιώθησαν πλήρως αἱ προβλέψεις τοῦ Prout.

Ἐπίσης ἐν τινι μέτρῳ δὲν εἶναι ἄμοιροι τῆς διαισθήσεως αἱ περιφημοὶ ἐργασίαι τοῦ Φυσικοῦ Van t' Hoff ὅστις κατὰ τὸ 1886 ἐξέφερεν τὰς ἐπὶ τῶν διαλυμάτων ἀπόψεις του στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ νόμου τοῦ Henry. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ἠλεκτροχημικῇ θεωρίᾳ τῶν ἰόντων ἡ διαίσθησις ἐπαίξεν σημαντικὸν ρόλον.

Οὕτω τὸ 1833 ὁ Φυσικοχημικὸς Faraday διετύπωσε τὰς ἀντιλήψεις του περὶ τῆς διόδου τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος διὰ μέσου τῶν διαλυμάτων, προβαλὼν καθολικὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων. Δέον νὰ σημειωθῇ δὲ, ἵνα ἐκτιμηθῇ δεόντως ἡ ἐκ τῆς διαισθητικῆς ἱκανότητος τοῦ Faraday πηγᾶσα ἀντίληψις, ὅτι ἡ θεωρία τῶν ἰόντων ἐν τῷ συνόλῳ της οὐτε καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶχε γίνῃ πλήρως ἀποδεκτὴ ὅφ' ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον ἀκόμη πολλὰ δυσεξήγητα σημεῖα καὶ σοβαροὶ ἐπιστήμονες ἦσαν διατακτικοὶ ἐναντί αὐτῆς. (Βλ. Καθηγητοῦ S. M. Jørgensen «Θεμελιώδεις γνώσεις τῆς Χημείας». Μετάφρ. Ο. Α. Ρουσοπούλου, ἔκδοσις. 1904 σελ. 84). Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ διαισθητικῆς ἀπόψεως εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τῶν σχετικῶν μὲ τὴν προέλευσιν τοῦ πετρελαίου ἐρευνῶν καὶ πειραματικῶν ἐργασιῶν τῶν Engler καὶ Höfer.

Οἱ ἐρευνηταὶ οὗτοι μορφώσαντες πρῶτον διαισθητικῶς τὴν ἀντίληψιν ὅτι, κατὰ

μείζον ποσοστὸν τουλάχιστον, τὸ ἐν τῇ φύσει πετρέλαιον προέρχεται διὰ τῆς βαθμιαίας ἀποσυνθέσεως ὀργανικῶν καὶ δὴ ζωϊκῶν ὑπολοίπων (κυρίως θαλασσίων θύτων) τῇ συνεργείᾳ μεγάλης πιέσεως ἐκ τῶν προσχώσεων καὶ μακροτάτου γεωλογικοῦ χρόνου, προέβησαν εἰς εὐφυῆ πειράματα ἐξ ὧν κατώρθωσαν νὰ παρασκευάσουν τεχνητὸν πετρέλαιον ἀπὸ ἀπλοῦν ἰχθυέλαιον.

Ἐν κατακλειδί ἀναφέρομεν ὅτι κατὰ τὸ Α' Πανελληνίων Χημικῶν Συνεδρίον (10-17 Ἀπριλίου 1938) ὁ σεβαστὸς ἡμῶν καθηγητῆς τῆς Φυσικοχημείας ἐν τῷ Ε. Μ. Πολυτεχνεῖω κ. Π. Δ. Ζαχαρίας εἰς ἀνακοίνωσίν του τῆς 12-4-1938 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἔρευνα παρά τοις Ἑλλησιν καὶ αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς Φυσικοχημείας» (βλ. Πρακτικὰ Α' Πανελληνίου Χημικοῦ Συνεδρίου) τονίζων τὴν ἀντικειμενικὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων φυσικοκρατικῶν φιλοσόφων καὶ δὴ τοῦ Ἡρακλείτου ἀποδίδει τὴν ὑπ' αὐτοῦ διατύπωσιν τῶν κυριωτέρων φυσικοχημικῶν ἀξιωματῶν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐκείνην νοητικὴν διεργασίαν τὴν ἐπακολουθοῦσαν συμπερασματικῶς πᾶσαν βαθμίαν παρατήρησιν καὶ μελέτην τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Ἄλλ' εὐρύνοντες τὸν ὄρισμόν τῆς διαίσεως κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Μαθηματικῆς Διαισθητικῆς Σχολῆς καθηγητοῦ Brouwer καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἐκτενῆ συμπεράσματα τοῦ συνεργάτου σας κ. Δ. Κ. δυνάμεθα οὐχὶ αὐθαιρέτως νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὰ διαισθητικὰ πλαίσια καὶ τὰς σπουδαίας ταύτας ἔργασίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Μετά τιμῆς

Ἄλ. Βρυώνης

Χημικός-Μηχανικός

ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ

Ἀξιότιμῃ Κύριε Διευθυντά,

Λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ περὶ «Διαισθήσεως εἰς τὰς Μαθηματικὰς ἐπιστήμας» ἄρθρον ἐν παρελθόντι τεύχει τοῦ ἔγκριτου περιοδικοῦ ἡμῶν ἐπιθυμῶ νὰ συμπληρώσω τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου κ. Σ. Σβολοπούλου ἀναφέρον παραδείγματα τινὰ τὰ ὅποια καταδεικνύουν τὴν σημασίαν τῆς διαίσεως εἰς τὴν Φυσικὴν.

Ὁ Heisenberg ἐν τῇ προσπάθειά του ὀπίσω ἀντικατάστησιν τὴν κλασσικὴν μηχανικὴν διὰ τῆς κβαντομηχανικῆς ἀνεκάλυψε τῷ 1925 «πολλαπλασιασμόν τῶν πινάκων» (τοῦ ὁποίου πόρισμα εἶναι ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν συχνότητων τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ ἀτόμου, δηλ. ἡ συνδυαστικὴ ἀρχὴ τῶν Rydberg-Ritz). Οὕτως ἡ διαίσθησις τοῦ Heisenberg ἔδωκε διὰ τῆς ἀνακαλύψεως

αὐτῆς μεγίστην ὠθησιν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς κβαντομηχανικῆς, κατόπιν τῆς ὁποίας αὐτὴ ἐξευλίχθη ἀστραπιαίως (πρβλ. Heisenberg: *Physikalische Prinzipien der Quantentheorie* 1930, σ. 77 καθὼς καὶ P. Jordan: *Anschauliche Quantentheorie* 1936 κεφ. 3, § 1, ἐδ. 2 καὶ ἰδίας σελίς 137).

Γνωστὴ πάλιν εἶναι εἰς πολλοὺς ἡ σχέσις ἀναλογίας δυνάμεως καὶ τῆς ἐπὶ σώματος ὑπ' αὐτῆς προκαλουμένης ἐπιταχύνσεως, ἡ ὀνομαζομένη Β' νόμος τοῦ Νεύτωνος. Ὁ Νεύτων ἐν τούτοις ἔδωκε εἰς τὸν νόμον αὐτὸν ἄλλην διατύπωσιν, συνδέων τὴν δυνάμιν οὐχὶ μετὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ταχύτητος (ἐπιτάχυνσιν dv/dt) ἀλλὰ μετὰ τῆς μεταβολῆς dmv/dt τῆς ὀρμῆς ἢ ποσότης κινήσεως εἶναι τὸ γινόμενον τῆς μάζης σώματος ἐπὶ τὴν ταχύτητα του). Ἡ διαφορά τῶν δύο διατυπώσεων φαίνεται εἰς τὰς μεγάλας ταχύτητας κινήσεως σωματίων (ἠλεκτρονίων, ἰόντων) τὰς παραθλιτάς πρὸς τὴν μεγίστην τῶν ταχυτήτων, τὴν τοῦ φωτός εἰς τὰς ὁποίας μεταβάλλεται ἡ ἀδρανὴς μάζα τῶν σωματίων. Ἐκεῖ ἡ μὲν διατύπωσις κατὰ Νεύτωνα ἰσχύει ἀκόμη, ἡ δὲ ἄλλη χρῆζει ἐπικτάσεως. Οὕτως ἐξέφερον ὁ Νεύτων 250 περίπου ἔτη πρὸ τῆς πειραματικῆς ἀποδείξεώς της τὴν γενικωτέραν σχέσιν δυνάμεως καὶ ὀρμῆς (πρβλ. τὰς Μηχανικὰς τῶν α) Sommerfeld, 1943, σ. 4-5, β) Pohl, 1941, σ. 61 καὶ γ) Grimsehl-Tomaschek, 1942, σ. 50 καὶ 58).

Διὰ τὰ ἐπανεῦθα εἰς τοὺς συγχρόνους μας ἀναφέρω μίαν ἀπάντησιν τοῦ μεγάλου Δανοῦ φυσικοῦ Bohr, ἣν ἀναφέρει ὁ μαθητῆς του Kramers, νῦν καθηγητῆς τῆς θεωρητ. Φυσικῆς ἐν Leiden (Ἑλλάς) ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ του (*Die Naturwissenschaften*, τόμ. 23, 1935, σ. 297 κ. ἐ.). Ἡρώτησαν τὸν Bohr ποίαν μέθοδον ἀκολουθεῖ ὅταν σκέπτεται. Οὗτος ἀπήντησεν: «Προσπαθῶ νὰ εἶπω αὐτὰ ποὺ δὲν δύναμαι νὰ ἐκφέρω μὲ λόγους, ἐπεὶ δὲν τὰ καταλαβαίνω». Αὐτὸ εἶναι τὸ κορῶφμα τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῆς διαίσεως: Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Bohr δηλαδὴ διαισθάνεται κατὰ καὶ ἡ μόνη προσπάθεια εἶναι νὰ ἐκφρασθῇ σαφῶς.

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν θεωρητικὴν φυσικὴν ἡ διαίσθησις παίζει πρωτεύοντα ρόλον, εὐρίσκουσα τὴν γενικωτέραν διατύπωσιν ἑνὸς νόμου ἢ τὸν καταλληλότερον μαθηματικὸν λογισμόν διὰ τὴν περιγραφὴν ἑνὸς φαινομένου. Ἡ μαθηματικὴ κατασκευὴ ἔπειτα ἐπιλύει τὸ θετὸν πρόβλημα ὑπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῆς φυσικῆς πραγματικότητος.

Μετά τελείστης τιμῆς

Α. Δ. Χαραλάμπους

Φυσικός

“ΕΝ ΑΡΧΗ ΕΠΟΙΗΣΕΝ.....”

(Γένεσις α' 1-13)

“Επλασε πρώτα ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, τὴ γῆ.
Κι' ἦταν ἡ γῆς ἀσφατῆ· κι' ἀμορφη ἦταν·
κι' ἦταν σκοτάδια ἀπάνου ἀπ' τὴν ἄβυσσο
καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα ἔπλεε στὴν ἀπλα τῶν ὑδάτων.
Κι' εἶπ' ὁ Θεός:

“Ἄς γίνῃ φῶς! Κι' ἔγινε φῶς.
Κι' εἶδ' ὁ Θεὸς καλὸ τὸ φῶς πὼς ἦταν·
καὶ μέρα τ' ὀνομάτισε καὶ νύχτα κάλεσε τὸ σκοτός·
καὶ βράδυνασε, ξημέρωσε: ἡμέρα μιὰ.

Κι' εἶπ' ὁ Θεός:
Στερέωμα νὰ γίνῃ· στὴ μέση τῶν ὑδάτων,
κάτι πού νὰ χωρίσῃ νερὸ ἀπὸ νερό.
Κι' ἔγινε τὸ στερέωμα πού χώρισε τὰ ὕδατα
πάνου ἀπ' αὐτό, κάτω ἀπ' αὐτό, ἀνάμεσά τους.
Καὶ τὸ στερέωμα ὁ Θεὸς ἐκάλεσε οὐρανὸν.
Κι' εἶδ' ὁ Θεὸς καλὸ πὼς ἦταν.
Καὶ βράδυνασε, ξημέρωσε: ἡμέρες δύο.

Κι' εἶπ' ὁ Θεός:
Τὸ ὕδωρ πού στέκει ἀπ' τὰ οὐράνια κάτω
σὲ μιὰ μεριά νὰ μαζευτῆ, γιὰ νὰ φανῆ ἡ στεριά.
Κι' ἔτσι ἔγινε.
Καὶ τίς στερογιές, γῆν ὁ Θεὸς ἐκάλεσε
καὶ θάλασσεσ νομάτισε τοὺς ὄγκους τῶν ὑδάτων.
Κι' εἶδ' ὁ Θεὸς καλὸ πὼς ἦταν.
Κι' εἶπ' ὁ Θεός:

“Ἄς ξεπετάξ' ἡ γῆ βοτάνες
χλωρίδα πού λογιῆς-λογιῆς νὰ φκειάνῃ σπόρους,
λογιῆς-λογιῆς καρπόφορα δέντρα, μὲ σπόρους τὸ καθένα,
στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γῆς νὰ πέφτουν.
Κι' ἔτσι ἔγινε.
Στὴ γῆς βοτάνες ξεπετάχτηκαν,
λογιῆς-λογιῆς χλωρίδα καὶ δέντρα καρποφόρα,
τὸ σπόρο τους στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γῆς νὰ ρίχνουν.
Κι' εἶδ' ὁ Θεὸς ποῦνταν καλὸ.
Καὶ βράδυνασε, ξημέρωσε: ἡμέρες τρεῖς.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἀπόψεις

ΣΕΙΡΑ... ΣΚΑΝΔΑΛΩΝ!

Γιὰ δεύτερη φορά ἡ στήλη αὐτή θά πά-
ρη τὸ θέμα της ἀπὸ τίς αἰθούσες τῶν δι-
καστηρίων. Εἰς τὸ παρασπόμενον φύλλο εἴ-
χαμε κάμει μιὰ ἐπίσκεψιν στὸ Πταισματο-
δικεῖο, καὶ νῦν, τώρα, ἕνας ἀναγνώστης
μᾶς προσκαλεῖ σὲ ἕνα δλόκληρο ταξεῖδι.
Ἀπὸ τὸ Πταισματοδικεῖο Ἀθηνῶν, θά πε-
ταχθοῦμε... στὸ Γαλλικὸ Συμβούλιον τῆς
Ἐπικρατείας!

Ἡ ὑπόθεσις ἀφορᾷ μιὰ νεαρὰ γαλλίδα,
πού εἶναι δόκιμος δημοδιδασκάλισσα. Ἐ-
χει διορισθῆ ὑπὸ δοκιμὴν. Ὑστερα ἀπὸ
κάποια θητεία, θά ἀποφανθοῦν οἱ προϊστά-
μενοί της, ἂν ἢ νῦν αὐτὴ εὐδοκίμησε ἢ ὄ-
χι, ἂν θά τὴν μονιμοποιήσουν, ἢ θά τὴν
στεύλουν ἀναυαία στὸ ἴσπιτι της. Φυσικὰ,
αὐτὸ θά γίνῃ ἔπειτα ἀπὸ παρακολούθη-
σι τῆς διδασκαλίας της καὶ ἔλεγχου τοῦ
τρόπου, τῆς ἐπιμελείας, τῆς ἰκανότητος καὶ
τῆς ἐπιτυχίας στὴν ἐκπλήρωσι τῆς διδακτι-
κῆς τῆς ὑπηρεσίας. Σεῖρά δλόκληρη ἀπὸ
ἀρμόδιους ὑπηρεσίας ἔχει ἐπιφορτισθῆ τὴν
παρακολούθησι αὐτή: Οἱ ἄμεσοι προϊστά-
μενοι, ἐπιθεωρηταί, καί, πάντα ἀπ' αὐτούς,
νομαρχιακὸν συμβούλιον, νομάρχης, ἀκαδη-
μαϊκὸς ἐπιθεωρητής, παρακολουθοῦν με
ἀγρυπνο μάτι τὴν ὑπηρεσία τῆς νεαρᾶς
δασκάλας, γιὰ νὰ βγάλουν τὸ συμπέρα-
σμά τους, ὅταν ἔλθῃ ἡ στιγμή, νὰ ἐκδώ-
σουν τὴν ἀπόφασί τους, πού θά ναι ἢ κρί-
σις γιὰ τὸ μέλλον (ἴσως-ἴσως γιὰ τὸ ψω-
μί) τῆς νεαρᾶς αὐτῆς ἐργάτριας τοῦ πνεύ-
ματος.

Ἡ στιγμή λοιπὸν ἦλθε. Ἡ ἀπόφασις ἐ-
ξεδόθη, ἀλλά... καταδικαστικῆ. Ἡ δεσποινίς
Weiss (αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομά της) δὲν
εἶναι κατάλληλη γιὰ νὰ μονιμοποιηθῆ.
Πρέπει νὰ διωχθῆ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία. Εἶ-
ναι ἡ ἀπόφασις πού ἐβγαλαν ὅλες οἱ βαθμί-
δες τῆς ἱεραρχίας, πού τὴν παρακολου-
θοῦσαν στὴν ἐκπαιδευτικὴ δρᾶσι της.

Νὰ διωχθῆ λοιπὸν! Ἀλλὰ τί νὰ ἔκανε
ἀρὰ γι;

Διότι... τὰ «διότι» δὲν λείπουν. Ὅγκω-
δης δικογραφία ὑπάρχει ἐναντίον της. Ἡ
δασκάλα αὐτή, στὸ διάστημά της ὑπηρε-
σίας της, ἔδειξε τέτοια σκανδαλώδη δια-
γωγή, πού εἶναι ἀδύνατον, μὰ ἀδύνατον—

μᾶς λένε μ' ἕνα στόμα νομαρχιακὸς ἐπι-
θεωρητής, νομάρχης, ἀκαδημαϊκὸς ἐπιθε-
ωρητής—νὰ μείνῃ στὴν ἐκπαίδευσιν.

Σεῖρά σκανδάλων! Δὲν χωροῦν ὅλα
στὴν στήλη αὐτή. Θά ἔπρεπε νὰ γίνῃ βι-
βλίον δλόκληρον. Ὅπωςδήποτε, νὰ μερικά
παραδείγματα:

Λοιπὸν! Πρῶτον: Μιὰ μέρα ἡ διδασκά-
λισσα Weiss πρὶν νὰ πάῃ στὸ πρῶτον μά-
θημά της εἶχε πάει... στὴν Ἐκκλησία! Ἡ
διευθύντρια μάλιστα (ἢ κατήγορος) εἶπε
πὼς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἄργησε νὰ ἔλθῃ στὸ
μάθημά της, ἀλλὰ στὸ σημεῖον αὐτό, λέει
ἡ ἀνάκρισις, φαίνεται ἀμφίβολον ἂν ἡ κα-
τήγορος λέει τὴν ἀλήθεια, «ἂν ἡ ὥρα τοῦ
μεισημυρίου τοῦ Γκρήνουϊτς συνέπιπτε με-
τὸ ρολοῖ τῆς κατηγόρου», ὅπως διατυπῶ-
νει τὴν ἀμφιβολία τοῦ ὁ ἐπιθεωρητής. Μέ-
νει ὅμως ἡ Ἐκκλησία! Μένει τὸ σκανδαλο-
μῆς δασκάλας πού συλλαμβάνεται ὅτι εἴ-
χε παρακολουθῆσι τὴ λειτουργία στὴν
Ἐκκλησία! Σημειώσατε ὅτι τὸ γεγονός
αὐτὸ συνέβη τὸν Δεκεμβρίον τοῦ 1931, δη-
λαδὴ ἔξ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν πε-
ρὶ ἀπολύσεως, πού ἐξεδόθη τὸ 1937.

Δεύτερον: Τὸ 1932, ἐπλησίαζαν τὰ Χρι-
στούγεννα. Ἡ δασκάλα ἔμαθε στίς μαθη-
τριάς της (μικρὰ κοριτσάκια τοῦ δημοτι-
κοῦ) διάφορα ἑορτάσια τραγουδάκια.
Μερικά ἀπὸ τὰ χριστουγεννιάτικα αὐτά
τραγουδάκια εἶχαν μέσα τους ἐκφράσεις
σκανδαλώδεις... μιλοῦσαν γιὰ τὸ Χριστὸ
πού γεννήθηκε, εἶχαν, τέλος πάντων, θρη-
σκευτικὴ ἀπόχρωσι. Μὰ πὼς εἶναι δυνα-
τόν, παρατηρεῖ κάποιον ἀρμόδιον ἀρχή, νὰ
λεχθοῦν χριστουγεννιάτικα τραγουδιὰ πού
νὰ μὴ λένε κάτι γιὰ τὸ Χριστὸ πού γεννή-
θηκε; Ὅμως αὐτὰ δὲν πιάνουν, δὲν ἀρ-
κοῦν γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴ δασκάλα.

Τρίτον: Τὸ 1932 πάλι, ἡ δεσποινίς Weiss
ὠδήγησε τίς μαθητριάδες της σὲ μιὰ ἐκ-
δρομὴ. Ἐκεῖ λοιπὸν στὴν ἐξοχί, κάπου σ'
ἕνα μεσαιωνικὸν πύργον, ἦταν κι' ἕνα πα-
ρεκκλησίον. Καὶ τί νομίζετε ὅτι ἔκαμε ἡ δα-
σκάλα αὐτή; Ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὰ κοριτσά-
κια νὰ στρέψουν ἄλλοῦ τὸ κεφάλιν καὶ νὰ
φύγουν, ὅσο μπορούν γρηγορώτερα ἀπὸ
τὸ μέρος αὐτό, τὰ ἐπῆρε καί... τοὺς ἔδει-
ξε τὴν ἐκκλησοῦλα!

Σταθῆτε, δὲν ἐτελειώσαμε ἀκόμα!

Ἐχομε τέταρτον: Ἡ δεσποινίς Weiss
ἔλαβε κάποτε ἕνα πρόγραμμα διαλέξεων
πού θά ἐγίνοντο ἐν τὴν Παρίσι. Τὰ θέματα
τῶν διαλέξεων αὐτῶν θά ἐστρέφοντο γύ-
ρω ἀπὸ τὸν Πασκάλ. Αὐτὸ βέβαιον, καθ'
ἑαυτὸ, δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἐπιμειπτό. Ἀλ-
λὰ ἡ σεῖρά αὐτὴ τῶν διαλέξεων εἶχε ὄργα-

νωθῆ ἀπὸ ἓνα πανεπιστημιακὸ κύκλο πού εἶχε καὶ χριστιανικὸ χαρακτήρα, καὶ ἐπομένως ἐπὶ τέτοιου πνεύμα θά ἦσαν καὶ οἱ ὁμιλίαι. Ἡ κατηγορουμένη λοιπόν, μόλις ἔλαβε τὸ πρόγραμμα, ἀντὶ νὰ σπεύσῃ μὲ ἀγανάκτησι νὰ τὴν κάμῃ χιλία κομμάτια, τὸ ἐπῆρε καί... τὸ ἔστειλε σὲ κάποιον συγγενῆ τῆς σπουδαστῆ, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ, ἂν θέλῃ, τίς διαλέξεις. Εὐτυχῶς πού ἀπὸ ἓνα τυχαῖο γεγονός, ἔγινε γνωστὸ στὴν ὕπηρεσία τὸ ἔνοχο αὐτὸ διᾶθημα!

Ἐίπαμε: Ἡ σειρά τῶν σκανδάλων εἶναι μεγάλη, ἀδύνατο νὰ τὴν χωρέσῃ ἡ στήλῃ. Ὅπως ἔπρεπε νὰ ἔνα ἀκόμη, χαρακτηριστικὸ καὶ αὐτὸ:

Παρ’ ὅλη τὴν αὐστηρὴ ἀπαγόρευσι πού ἴσχυε, νὰ μὴν ὑπάρχουν στὶς αἰθουσες παραδόσεων τῶν σχολείων θρησκευτικὲς εἰκόνας ἢ σύμβολα, ἡ κατηγορουμένη ἐτόλμησε νὰ εἰσαγάγῃ στὴν αἴθουσα τοῦ μαθήματος ἓνα τέτοιον θρησκευτικὸ σύμβολο. Πῶς, νομίζετε; Τὸ ἐκρέμασε μὴτος στὸν τοίχο; Ἐ, ἐδῶ σὰς θέλω, νὰ δοκιμάσετε τὴν φαντασίαν σας! Λοιπόν: Τὸ ἀπηγορευμένο αὐτὸ σύμβολο τὸ ἐφοροῦσε ἡ κατηγορουμένη... μέσα ἀπὸ τὸ φόρεμά της, κρεμασμένο ἀπὸ τὸν λαιμό. Καὶ μὲ τὸ δ-τι ἡ δασκάλαι ἐφοροῦσε κρεμασμένο μέσα στὰ ρούχα της ἓνα σταυροῦλάκι (ἀκριβέστερα ἓνα μενταγιόν) παρεδιάζετο ἡ ἀπαγόρευσις πού ἔλεγε νὰ μὴν ὑπάρχουν στὶς αἰθουσες τῶν παραδόσεων τῶν σχολείων θρησκευτικὰ σύμβολα.

*

Ἐπάρχουν καὶ ἄλλα; Καὶ βέβαια ὑπάρχουν. Τὸ ἀγρυπνο μάτι τῶν ἀρμοδίων δὲν ἀφίνει τὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια νὰ ξεφύγῃ: Ἔτσι δὲν τοὺς ἐξέφυγε, π. χ., ὅτι κάποτε, πού ἕνας ἕνος διαβάτης, στὸν δρόμο, στὸ σκοτάδι, ἐκινδύνευε νὰ χυθῆ καὶ νὰ τσακισθῆ, ἡ δασκάλαι αὐτὴ τὸν ἐβοήθησε, μ’ ὄλο πού ἦταν ὁ διαβάτης αὐτός... κληρικός! Καὶ ἄλλα τέτοια ἀκόμη!

Καλά, ἀλλὰ ἐκτός ἀπ’ αὐτά; Σφάλματα στὴν ὕπηρεσίαν; Παραπτώματα πειθαρχικά; Ἐλαττώματα τοῦ χαρακτήρος; Ἐλλειψὶς ἐπαγγελματικοῦ καταρτισμοῦ, παιδαγωγικῆς ἱκανότητος; Τίποτε ἀπ’ αὐτά, ἀπολύτως! Μ’ ὄλο τὸν τόσο προκατειλημμένο ἔλεγχον, μ’ ὄλη τὴν προσπάθειαν νὰ ἐξογκωθῆ ὁ φάκελλος κατὰ τὴν δασκάλαι αὐτῆς, δὲν εὐρέθηκε οὕτε μίαν κατηγορίαν νὰ διατυπωθῆ, ἐκτός ἀπὸ τίς θρησκευτικὰς τῆς πεποιθήσεις. Καὶ γι’ αὐτὲς καὶ μόνον ἡ κοπέλλα αὐτῆ, ἡ εὐσυνειδήτος ὑπάλληλος πού οὔτε ἓνα ψεγάδι δὲν εὐρέθηκε στὴν ὕπηρεσίαν της, καταδικάσθηκε νὰ χάσῃ τὸ μέλλον της, τὴν καριέρα της, τὸ ψωμὶ της!

Φαντασία; Παραμύθια; Κουτσομπολιό; Τί νὰ σὰς πῶ, ὄλα αὐτὰ τὰ ἐσκεπτόμουν,

ὄλη ἡ δυσπιστία πού αὐτὴ τὴ στιγμὴ θά κατέχῃ τὸν ἀναγνώστη, μὲ εἶχε καταλάβει καὶ ἐμένα. Δὲν ἤθελα, δὲν μποροῦσα νὰ πιστέψω, νὰ πάρω στὰ σοβαρά, σὰν ἀληθινὴ, αὐτὴ τὴν ἱστορία, ὡς πού μοῦ ἔβαλαν μπροστά στὰ μάτια μου τὸ κείμενον τῆς ἀποφάσεως τοῦ Γαλλικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, μ’ ὄλο τὸ σχετικὸ ἱστορικόν. Ὁ ἀναγνώστης πού δυσκολεύεται νὰ μὲ πιστέψῃ (καὶ δὲν μοῦ κοκκοφαίνεται καθόλου αὐτῆ ἡ δυσπιστία γιὰτὶ ὁμολογῶ πῶς τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπίστευτον) μπορεῖ μόνος του νὰ κάμῃ τὸν ἔλεγχον. Ἄρκει νὰ βρῆ τὸ γαλλικὸ νομικὸ περιοδικὸν τοῦ Dalloz, τοῦ ἔτους 1939, troisième partie, σελ. 41 ἑπ. Φαντάζομαι, ἄλλως τε, πῶς καὶ ἄλλα νομικὰ περιοδικὰ θά τὴν ἔχουν τὴν ἀπόφασιν αὐτῆ.

Καί, πρέπει νὰ λεχθῆ ἀμέσως καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου: Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἔδωσε δίκην στῆ δικομωμένη δασκάλαι καὶ ἠκύρωσε τίς ἀποφάσεις πού εἶχαν βγῆ ἐναντίον της. Βλέπω μάλιστα καὶ μίαν ἐμπειριστατωμένη εἰσήγησιν τοῦ ἐπιτρόπου τῆς κυβερνήσεως, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀναλύει μὲ λεπτομέρεια τὴν ὑπόθεσιν, καταλήγει δίνοντας ἓνα σπουδαῖον μᾶθημα γιὰ τὸν σεβασμὸ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ θυμίζοντας μερικὰς ἀλήθειαις στοὺς κυρίως ἐκπαιδευτικούς μανδρινούς πού εἶχαν ξεχάσει ὄλα αὐτά. Σχολιάζοντας τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὁ καθηγητῆς Wallne, μ’ ὄλο πού διαφωνεῖ μαζί της σὲ ζητήματα τυπικὰ πού δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν, ἐπιπροτεῖ ἀνεπιφύλακτα τὴν λύσιν πού ἐδόθηκε στὴν οὐσίαν.

Μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο ἔχομε μίαν πανηγυρικὴ ἀποκατάστασι. Μία νέα πού, ρίχτηκε στὴν πιδ εὐγενεὶν βιοπάλη καὶ ἐξετέλεσε τὸ χρέος τῆς τόσο καλά, ὥστε οἱ διᾶκτες της δὲν μπόρεσαν νὰ τῆς βροῦν τὸ παραμικρό (μὰ οὔτε τὸ παραμικρό) ψεγάδι στὴν ὕπηρεσίαν της ἢ στὴν παιδαγωγικὴ ἱκανότηταν, δὲν θά πεταχθῆ στοὺς πέντε δρόμους, γιὰτὶ ἔτσι τὸ θέλει τὸ πείσμα τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ φανατισμοῦ. Μὰ, πάνω ἀπ’ αὐτό, ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν κάνει ἡ στροφὴ πού φαίνεται ἐδῶ νὰ ὑπάρχῃ. Ἡ ὑπόθεσις τῆς δασκάλαις αὐτῆς θά πρέπῃ νὰ θεωρηθῆ σὰν λείψανον μίαν νοοτροπίας ἀρρωστής, ἀντιφατικῆς, ὑποκριτικῆς, πού κάτω ἀπὸ τὰ πιδ λαμπερὰ καὶ ἐλκυστικὰ συγκαλύμματα ἔκρυβε τὸ σκοτάδιμα κάθε πνευματικοῦ, ἱεροῦ, ἀνώτερου στὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νοοτροπία αὐτῆ πού ἔκανε θραῦσιν γιὰ δεκάδες χρόνια, γιὰ αἰῶνες μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἡ νοοτροπία αὐτῆ ξεπερνιέται πιά. Καὶ ἡ πανηγυρικὴ δικαίωσις τῆς καλῆς δασκάλαις πού ἐδιώχθηκε μόνον καὶ μόνον γιὰτὶ ἐνοιώθη μέσα της ἓνα δεσμὸν μὲ τὸν κόσμον τοῦ ἀνώτερου, εἶναι ἓνα εὐχάριστον

καὶ ἐνθαρρυντικὸ δείγμα.

Ναί, ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ τί θά γίνη μὲ τὴν γενεὰ πού ἀνετράφη μ' αὐτὴ τὴ νοοτροπία, ποὺ ἐμασῆθευσε σὲ σχολεῖα ποὺ εἶχαν κανονισμοὺς σὰν ἐκείνους ποὺ ἐπεστρατεύθηκαν κατὰ τῆς δασκάλας; Ἐννοια σας, καὶ ὑπάρχει τὸ ἀντιφάρμακο! Ἡ σοβαρότης τῶν καιρῶν ποὺ περνοῦμε, τὸ ξεκαθάρισμα θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν ἀξιῶν, ἀπὸ τὴν πανανθρώπινη πείρα, οἱ καρποὶ ποὺ δείχνουν τὸ δένδρο, ὅλα αὐτὰ βοηθοῦν στὸ νὰ νοιώσουμε τί εἶδους ἐκπαίδευσι μᾶς ἔδινε ἡ ἐποχὴ τοῦ «ὀρθολογισμοῦ». Ἀπὸ μιά μετεκπαίδευσι περνᾶμε ὅλοι μας τώρα, ὅλοι, φυσικά, ὅσοι δὲν κλείνουν μόνοι τους μὲ πείσμα τὰ μάτια μπρῶς στὸ φῶς τῆς ἀλήθειας.

Καὶ εἶναι ἡ μετεκπαίδευσι αὐτὴ ἀπαρχὴ γιὰ τὴν ἐπανόρθωσι τῆς ζημίας, τῆς ἀσυπολόγηστης ζημίας ποὺ ἔγινε στὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν τυραννία τῆς ἀρνήσεως. Καὶ εἶναι ἀκόμη ἡ δικαιοσύνη ποὺ δίδεται ἀπὸ τὰ πράγματα σ' ὅλους ἐκείνους ποὺ ἡ δῆθεν «πρόοδος» τῶν περασμένων καιρῶν ἐξουδένωσε, ἐχτύπησε, ἐδίωξε, γιατί ἤθελαν, ἀμύλωνται ἀπὸ τὴν ψευτιά καὶ τὴ σαπίλα, νὰ κρατοῦν ψηλά τὸ σύμβολο τῆς ἀλήθειας, τῆς ζωῆς, τῆς ἀγάπης!

Π. Δαλιμ.

ΚΑΙ ΚΑΤΙ ΤΟ ΕΥΤΡΑΠΕΛΟΝ

Ἐκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ἀξίῶν προσοχῆς ἐπιστολῶν ποὺ λαμβάνομεν, ὑπάρχουν καὶ μερικά, αἱ ὁποῖα μὲ τὸ παράδοξον περιεχομένον των κάνουν ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν. Μεταξὺ τῶν τελευταίων δικαιολογημένα μπορεῖ νὰ καταταχθῇ καὶ μία ποὺ ἔχει ἀντιὑπογραφῆς τὸ ψευδώνυμον «Φιλαλήθης». Εἰς αὐτὴν ὁ ἀγνώστος ἐπιστολογράφος, ἀφοῦ ὑπερασπίζεται ὅσον εἰμπορεῖ καλύτερα τὴν καθαρεύουσαν, καταφέρεται κατὰ τῆς δημοτικῆς, τὴν ὅποιαν χαρακτηρίζει ὡς γλώσσαν τῶν ἀμαθῶν, τῶν ἡμιμαθῶν καὶ τῶν ὀκνηρῶν. Ἐν συνεχείᾳ δὲ τὰ ἔβαλε μὲ τὸ ἄρθρον τῶν «Ἀκτίων» ἐὸ «Ἀγνώστου Θεοῦ» καὶ γράφει, ὅτι ὁ ἀρθρογράφος τοῦ ἐσφαλμένου ἀναφέρει τοὺς τέσσαρας στωϊκοὺς ὡς καταγομένους ἀπὸ τὴν Ταρσόν, ὅτι ὁ «Φιλόπατρις» εἶναι ἔργον τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἄλλα τινὰ σχετικὰ μὲ τὴν πίστιν καὶ ἀπιστίαν τῶν Ἀθηναίων. Διεδιβάσαμεν τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ ἄρθρου, τὸν ἐκαλέσαμεν κατὰ τὴν συνήθειάν μας νὰ... ἀπολογηθῇ καὶ ἐλάβαμε τὴν κατωτέρω ἀπάντησιν:

Ἀγαπητὴ κ. Διευθυντὰ

Ἐδιάβασα μὲ πολλὴν προσοχὴν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ «Φιλαλήθους», τὴν ὅποιαν εἶ-

χατε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ στείλετε. Καὶ εἰς ὅσα μὲν ὑπὲρ τῆς καθαρεύουσας γράφει δὲν ἔχω ἐγὼ νὰ ἀπαντήσω τίποτε, διότι ἔχουν ἤδη γράψει διὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης αἱ «Ἀκτίες» εἰς τὸ φύλλον 37 σελ. 214' ἀλλ' ἔχω νὰ σημειώσω μερικά πράγματα σχετικῶς μὲ ὅσα γράφει περὶ τοῦ «Ἀγνώστου Θεοῦ». Καὶ ἐν πρώτοις, διὰ νὰ ἀκολουθῆσω τὴν σειρὰν τῆς ἐπιστολῆς, βεβαίως ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς τέσσαρας φιλοσόφους, διευθυντὰς τῆς Σχολῆς τῶν στωϊκῶν δὲν κατήγετο ἀπὸ τὴν Ταρσόν. Πρὶν ἀπαντήσω, δὲν μπορῶ παρὰ νὰ ἐκφράσω τὴν ἀπορίαν μου, ποὺ εὕρηκε τοὺς τέσσαρας. Ἐγὼ μόνον τρεῖς ἀνέφερα, δηλαδὴ Ζήνωνα τὸν Διοσκουριδῆν, τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν Ἀρίστιππον. Μήπως ὁ συνδυασμὸς τῶν πρῶν αὐτῶν ὀνομάτων ἀπέταλεσεν ἐν ἀγνοίᾳ μου μαγικὴν εἰκόνα, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν διέκρινεν ὁ κ. «Φιλαλήθης» καὶ τέταρτον ὄνομα; Ἡ μήπως ὁ κ. «Φιλαλήθης» ἐξέλεσθεν ὡς τέταρτον φιλόσοφον τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ ἔσπευσε νὰ τὸν διαγράψῃ—τίς οἶδε διὰ ποίους λόγους—ἐκ τοῦ δημοτολογίου Ταρσοῦ; Ἡ μήπως τάχα ἐν τῷ ἀπεχθεῖα του κατὰ τῆς δημοτικῆς δὲν ἐδιάβασε προσεκτικὰ τὸ ἄρθρον;

Ἐπειτα δὲν γνωρίζω ποῖον ἦτο τὸ «λεξικὸν κυρίων ὀνομάτων» εἰς τὸ ὅποιον, ὅπως γράφει, κατέφυγε διὰ νὰ διαπιστώσῃ ὅτι «οὐδεὶς ἐκ τῶν 4 τούτων ἦτο Ταρσεύς». Ἀλλὰ ἂν εἶχε τὴν περιέργειαν νὰ συμβουλευθῇ λεξικά, ὅπως π. γ. τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν τοῦ Ἐλευθερουδάκη εἰς τὸν βον τόμ. σελ. 208 καὶ εἰς τὸν 12ον τόμ. σελ. 44, ἢ τὴν Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τόμ. 2ον σελ. 206 καὶ πρό παντός ἂν ἠθέλε νὰ ἐρευνῆσῃ εἰς εἰσαγωγὴν τινὰ Φιλοσοφίας, τοῦ Ἀντωνιάδου π. χ. τόμ. Α' σελ. 335 καὶ 336, τοῦ Κοτζιά (Ἱστορ. Φιλοσοφ.) τόμ. Β' σελ. 385 κ. ἄλ., θὰ ἔβλεπεν ὅτι κατὰ ὁμόφωνον γνώμην οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν ἐκ Ταρσοῦ, ὁ δὲ Ἀρίστιππος, κατ' ἄλλους ἐκ Ταρσοῦ (Κ. Μέρμηγκα, Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν Ἀθῆναι 1940, σελ. 59) καὶ κατ' ἄλλους ἐκ Σόλων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ Σόλων ἐάν δεχθῶμεν αὐτὸν καταγομένον, πάλιν δὲν εἶναι λάθος νὰ τὸν ὀνομάσωμεν Ταρσεύς, δεδομένου ὅτι οἱ Σόλοι—ἄς τὸ μᾶθῃ ὁ κ. «Φιλαλήθης»—ἦσαν παρᾶλιος πόλις τῆς Κιλικίας, ὑπαγομένη διοικητικῶς—βραδύτερον δὲ καὶ ἐκκλησιαστικῶς—εἰς τὴν Ταρσόν καὶ ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀριστίππου ἦτο Ταρσεύς. Ταῦτα διὰ τοὺς τρεῖς, καὶ ὄχι τέσσαρας, Ταρσεῖς στωϊκοὺς.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν «Φιλόπατριν» ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι θεωρεῖται μὲν παρὰ πολλῶν ὡς νόθον ἔργον, ἀλλὰ ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπαναλάβω, ὅπως σας ἔγραφα καὶ εἰς προηγουμένην, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ κ. Ἀ.,

ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν σὰς παρακαλῶ νὰ θέσετε εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κ. «Φιλαλήθους», ἂν ἐξακριβώσετε τὴν ταυτότητά του ὅτι αἱ προβαλλόμενα κατὰ τῆς γνησιότητος ἐνστάσεις δὲν εἶναι ἀκόλλητοι. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὸν κ. «Φιλαλήθη» θὰ σημειώσω ὅτι τὸ χωρίον τοῦ «Φιλοπάτριδος» τὸ ὁποῖον παρέθεσα δὲν βοᾷ διὰ τῆς ἐκφράσεως «χείρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτω (τῷ Ἄγνωστῳ Θεῷ) εὐχαριστήσαμεν» ὅτι εἶναι ἔργον χριστιανού, διότι καὶ οἱ ἀρχαῖοι «Ἕλληνες ἀπὸ τῶν διηρικῶν ἀκόμη χρόνων ἐπίστευον τοὺς θεοὺς κατοικοῦντας εἰς τὸν οὐρανόν» (Ἰλ. Ζ. 108, Ὁδυσ. Α. 67, Δ. 378, Υ 299) δι' ὃ καὶ «Οὐρανίωνας» τοὺς ἠνομήζον (Ἰλ. Α 570, Ὁδ. Ι 15 κ. ἀ.) καὶ προσύχοντο ἀνατείνοντες χεῖρας καὶ βλέμματα εἰς τὸν οὐρανόν (Ἰλ. Ο. 372, Τ. 257, Ω. 307, Ὁδ. Ι. 527). Ἐπειτα δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη γραφῆ τὸ ἔργον αὐτὸ τὸν Ι' αἰῶνα, ὅπως θέλει ὁ κ. «Φιλαλήθης», διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἥδη διαδεδομένος εὐρέως ὁ χριστιανισμός, ὥστε κανεὶς νὰ μὴν ἐνδιαφέρεται πλέον διὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ ἐπομένως εἶναι ἐντελῶς ἀδιανόητον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἠχολήθη με αὐτοὺς εἰς πραγματείαν τόσοσπιθηροβόλον συγγραφεὺς πνευματώδης καὶ λόγιος, οἷος φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ τοῦ «Φιλοπάτριδος». Ἄλλα καὶ ἂν δεχθῶμεν ἐπὶ τέλους τὸ ἔργον τοῦτο ὡς ψευδεπίγραφον, εἶναι τόσοσπολλά αἱ ἄλλαι ἐξωχριστιανικαὶ μαρτυρίαι (Παυσαίνου, Φιλοστράτου, Διογένους Λαερτίου) ὥστε νὰ μὴ δικαιολογητῆ οὐδεμία ἀμφισβηλία περὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως βωμοῦ «Ἀγνώστου Θεοῦ» εἰς Ἀθήνας.

Ὅσον δὲ διὰ τὴν ἀπίστιαν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἦτο γενικὴ ὅπως τὴν φαντάζεται ὁ κ. «Φιλαλήθης», διότι, καθὼς διηγούνται αἱ Πράξεις, ἐπίστευσαν «Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνὴ δυνάμη Δάμαρις καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς». Ἐπειτα ἄλλο διάθεσις πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλο πίστις. Ἄλλο γνῶσις καὶ ἄλλο ἐπίγνωσις. Τελευταῖον ἔχω νὰ προσθέσω ὅτι ὠραῖον ὄνομα ἐδιάλεξε διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ κ. «Φιλαλήθης», ἀλλὰ ἔχει καθῆκον νὰ εἶναι συνεπὴς πρὸς αὐτό. Διότι εἶναι κωμικοτραγικὸν νὰ αὐτονομάζεται κανεὶς Φιλαλήθης καὶ ἀπὸ προκατάληψιν ἢ ἐπιπολαιότητα νὰ μὴ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν.

Μὲ πολλὴν ἀγάπην

Ι. Θ. Κ.

Υ.Γ. Χρονογραφικῶς ἤθελα νὰ σημειώσω διὰ τὸν κ. «Φιλαλήθη», φανατικὸν ὄπαδὸν τῆς καθαρευούσης, ὅτι τὸ «ἔμαινας» δὲν γράφεται με «αι» ὅπως τὸ ἔχει γραμμένον,

ἀλλὰ με ἔψυλον, τόσοσ εἰς τὴν καθαρευούσαν ὅσον καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν. Ἐπειτα ὅτι εἶναι κάπως ἀσύντακτος ἢ ἔκφρασις τοῦ «οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήτουν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, τὴν ἀνακαλύψιν καὶ ἀνακαλύψαντες δὲν ἐπίστευσαν...».

Ι. Θ. Κ.

Εἶχαμε ἤδη λάθει τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν τοῦ κ. Ι. Θ. Κ., ὅποτε κατέφθασε δευτέρα ἐπιστολὴ τοῦ «Φιλαλήθους», ἐπανορθωτικὴ μὲν εἰς τινὰ σημεῖα, συμπληρωματικὴ δὲ εἰς ἄλλα, τῆς πρώτης. Ἠκολούθησε καὶ αὐτὴ τὴν ἴδιαν ὁδὸν καὶ ἐλάθουμεν δευτέραν... ἀπολογίαν τοῦ κ. Ι. Θ. Κ., εἰς τὴν ὁποίαν ὑποδηλοῦται καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς νέας ἐπιστολῆς τοῦ «Φιλαλήθους». Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ τὴν καταχωρήσωμεν.

Κύριε διευθυντά

Ἔλαβα τὴν δευτέραν ἐπιστολήν τοῦ κ. «Φιλαλήθους» καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐξεπλάγην εἰς βάρος τοῦ συντάκτου τῆς. Ὁ κ. «Φιλαλήθης» εἰς μὴν τὴν πρώτην ἐπιστολήν παρουσιάζει ὡς ἰδικὰ του τὰ ὅσα περὶ Ταρσέων φιλοσόφων κλπ. ἔγραψε. Εἰς τὴν δευτέραν, διαπιστώσας τὸ ἐσφαλμένον αὐτῶν, σπεύδει νὰ ἀποκαλύψῃ ὅτι τοῦ τὰ παρέρσε φιλολόγος τις τὸν ὁποῖον, ἂν καὶ τόσοσ καταφανῶς πλανηθέντα, ὀνομάζει «ἔγκριτον». Δηλαδή—ἐκαταλάθετε;— ἐφ' ὅσον θεώρει ἀληθινὰ τὰ ὅσα ἔγραψε, τὰ παρουσιάζει ὡς ἰδικὰ του, διὰ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν αὐθεντίαν του, ὅταν ἑμῶς διεπίστωσησεν ὅτι ἦσαν ψευδῆ, τὰ ἐφόρτωσεν εἰς τὸν ... «ἔγκριτον φιλολόγον»!

Ὁ δὲ «ἔγκριτος φιλολόγος» ἐκλαμβάνει τὸ «Διοσκουρίδης» ὡς κύριον ὄνομα, ἐνῶ ἀπλοῦστατα εἶναι πατρωνυμικὸν τοῦ Ζήνωνος. Ὁ πατήρ δηλαδή τοῦ Ζήνωνος ἐλέγγοτο Διόσκουρος καὶ ὁ υἱὸς ὀνομάσθη φυσικώτατα Ζήνων Διοσκουρίδης. Στοιχειώδεις γραμματικὸι κανόνες, γνωστοὶ καὶ εἰς μαθητὴν τῶν μέσων γυμνασιακῶν τάξεων, τοὺς ὁποίους ἂν ἐγνώριζεν ὁ «ἔγκριτος φιλολόγος» δὲν θὰ ἔβγαζε τέσσαρας τοὺς τρεῖς στοικῶδες φιλοσόφους.

Εἶναι ἐξ ἄλλου παραδοξολόγημα ὁ συλλογισμὸς τοῦ «ἔγκριτου φιλολόγου» καθ' ὃν ἀφοῦ ὁ Παυσαῖνος, ὁ ἐπισκεφθεὶς ἔνα αἰῶνα μετὰ τὸν Παῦλον τὰς Ἀθήνας, δὲν γράφει τι περὶ βωμοῦ «Ἀγνώστου Θεοῦ», ἀρα δὲν εἶδε τοιοῦτον βωμὸν καὶ ἀρα... δὲν ὑπῆρχεν. Ἐν πρώτοις εἶναι δυνατόν πολλοὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν ἴδιον τόπον χωρὶς καὶ νὰ περιγράψουν ὁμοιοτρόπως αὐτόν. Ἄλλα δυνατόν νὰ σημειώσωσιν οἱ μὲν καὶ ἄλλα οἱ δὲ, καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ συμπληρώσωσιν καὶ ἄχι νὰ διαμεῦδουν ἀλλήλους.

Δυστυχῶς ὅμως διὰ τὸν «ἔγκριτον φιλόλογον», ὁ Πανουσιανὸς ἔγραψε περὶ τῶν ἐν λόγῳ βωμῶν. "Ἄν δὲ ὁ «Φιλαλήθης» καὶ ὁ «ἔγκριτος φιλόλογος» ἦσαν περισσότερο προσεκτικοί, θὰ ἔβλεπαν εἰς τὸ ἄρθρον «Ἄγνωστος Θεός» σχετικὴν παραπομπὴν εἰς τὸ Πανουσιῶν τὰ Ἀττικά, Βιβλ. Α' 1. 4 καὶ ἂν ἦσαν περισσότερο φιλομαθεῖς ἀπὸ ὅσων θέλουν νὰ φαίνωνται θὰ ἔκαμαν τὸν κόπον νὰ διαβάσουν τὸ σημειούμενον χωρίον, ὅποτε καὶ δὲν θὰ περιέπιπτον εἰς τὰ χονδροειδῆ αὐτὰ σφάλματα.

Συμπέρασμα: Πρὶν κανεὶς ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐπικρίνῃ, πρέπει νὰ μελετήσῃ, νὰ ἐρευνησῇ καὶ πρὸ παντὸς νὰ κατανοήσῃ.

Ι. Θ. Κ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

Ἄγαπητοὶ «Ἀκτίνες»

Μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἐδιάβασα τὸ ἄρθρο πού κατεχωρήθη στὸ Πασαχαλιὸν σας τευχὸς μὲ τίτλο: «Αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀσκηθεῖσα προπαγάνδα». Σὲ πολλοὺς ἴσως φάνηκε λιγάκι ὑπερβολικόν. Σὲ μένα ἀφῆσε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μποροῦσε νάβῃ ἀκόμη πιὸ αὐστηρό.

Νὰ δικαιολογηθῶ γι' αὐτό; μὰ δὲν εἶναι καθόλου μακριὰ ἡ ἐποχὴ πού «ἡ ἀσκηθεῖσα προπαγάνδα» εἶχε καταφέρει νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καθεὶ χριστιανικῆ ἀντίληψις, πού θὰ παρουσιάζετο ἔστω κι' ἐλάχιστα διαφορητικὴ ἀπὸ τὴς τότε ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως, μόνον ὅσο κι' ἕνα παραίτητον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πιστευτὴ. "Υστερα, δὲν εἶδαμε καὶ στὴς ἡμέρας μας ἀκόμη τὸ Χριστιανικὸν ὄνομα, νὰ προκολλῇ, μόνον μὲ τὸ ἀκουσμά του, τὸ εἰρωνικὸν μειδιᾶμα καὶ τοῦ πιὸ ἀγράμματος ἀκόμη μαθητοῦ τοῦ Γυμνασίου;

Καὶ πού στηρίχθηκα γιὰ νὰ κἀμουν ὄλην αὐτὴν τὴν προπαγάνδα; Μήπως εἶχαν στὰ χέρια τους τίς ἀδιαμφισβήτητες καὶ τελεσιδικεῖς ἀποφάνσεις τῆς Ἐπιστήμης;

"Ἄς σκεφθοῦμε: μὰς ἔδωσε ποτὲ ἡ Ἐπιστήμη τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θάρθῃ καιρὸς πού θὰ μᾶς πῆ τὴν τελευταία της λέξι; Δὲν ξέρομε ὅτι κι' ἡ σημερινὴ τελευταία θάβῃ αὐρὸν προτελευταία; Πῶς λοιπὸν φορτώνονται τὴν εὐθύνην γιὰ μιά τέτοια ἀπάντησιν, πού θὰ δώσουν στὰ μεγάλα προβλήματα, ἀπάνω στὰ ὅποια ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔμπορεσε τίποτε ἀκόμη τὸ συγκεκριμένον νὰ μᾶς πῆ;

Εἶναι, ἔξαφνα, βέβαιον γιὰ τὸ ὅτι φυσικ-

κοχημικῆς μόνον δυνάμεις ὀργανώνουν, κατευθύνουν, ρυθμίζουν καὶ συντονίζουν τὰς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ, γιὰ νὰ ἀπαρτισθῇ τὸ σύνολον; Ἄπεδείχθη αὐτὸ ἀπὸ κανέναν;

"Ἐπειτα, ἐσκέφθησαν πόσο ἀδύνατον θὰ ἦταν νὰ προχωρήσῃ μιά ὁποιαδήποτε ἐργασία γιὰ τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῶν ζῶων ἢ τῶν φυτῶν, ἂν δὲν παρετηρεῖτο ἡ ἀσυνέχεια στὴς ὀργανικὰς μορφὰς καὶ τὰ τόσο ἀνυπερέβλητα ὄρια πού χωρίζουν τὴς φυσικὰς ὁμάδες, ὅπως κι' ἂν τὴς ὀνομάσωμε, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴν συνεχῆ μεταβολὴ τῶν εἰδῶν θάπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἀφάνταστος σύγχυσις ὀρίων; Ἡ Mutationslehre (θεωρία τῶν μεταλλαγῶν) τοῦ de Vries μᾶς ἔδωσε τίποτα τὸ συγκεκριμένον πού νὰ δείχῃ ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς θὰ μποροῦσε νὰ περάσῃ τὰ ὄρια τῶν «φυσικῶν ὁμάδων»; Ἄλλο ἂν θέλωμε νὰ τὸ ἐλπίζωμε. Στὰ χέρια μᾶς ὅμως ἔχομε τίποτα τὸ ἀναμφισβήτητον; Πῶς λοιπὸν ἀποφαίνονται κατηγορηματικὰ; Γιατί δὲν προσέχουν τὴν πραγματικότητά πού τόσο ἐπιμόνα ὑπενθυμίζει ὅτι τὰ πράγματα μπορεῖ νὰ μὴ συμβαίνουν στὴ φύσιν ὅπως ἀρέσει σ' αὐτοὺς; Τόσα χρόνια τώρα, τόσο καὶ τόσο κύριον, μὲ τὴν αὐθεντία τοῦ «αὐτὸς ἔφα» καὶ ἐν ὀνόματι τῆς «Ἐπιστήμης» διευτυμάνιζαν ὅτι τάχα «ἀπεδείχθη» καὶ ὅτι εἶναι «ἀναμφισβήτητον» πῶς κάθε τι τὸ μὴ ὕλικόν εἶναι καὶ ἀνυπαρκτόν, χωρὶς κἂν νὰ ξεκινοῦν ἀπὸ μιά βάσιν πού νὰ στηρίζεται ὄχι πιά στὸ πείραμα, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴ στοιχειώδη λογικὴ ἀκόμη.

Νομίζω λοιπὸν πῶς κι' ἔμεϊς, ἔστω καὶ λίγο ἄργα, ἔχομε τὸ δικαιώμα νὰ διατυπώσωμε, ὅσο πιὸ ἔντονα μᾶς ἐπιτρέπει ἡ εὐπρέπεια, τὴ διαμαρτυρίαν μᾶς γιὰ τὴς τόσες συκοφαντίας πού ἐκτοξεύθησαν, χωρὶς νὰ ζητηθῇ καμμία εὐθύνη ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους μέχρι σήμερα.

"Ἐχομε τὴν ὑποχρέωσιν ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες, καὶ μέγιστα ὅσοι ἀνήκουμε στὴς θετικὰς ἐπιστήμας, νὰ μάθωμε καθέννας τὰ ὄρια, ἔξω ἀπ' τὰ ὅποια ὅταν βγαίνωμε δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε αὐθεντικὰ. Ὅσοι θέλουν νὰ φέρουν ἐπάξια τὸν τίτλον τοῦ ἐπιστήμονος, εἶναι νομίζω ὑποχρεωμένοι νὰ μάθουν τί ξέρει ἡ Ἐπιστήμη πραγματικὰ, καὶ νὰ μὴ νομίζουν πῶς ξέρει κι' ἐκεῖνα πού δὲν ἔμαθε ποτέ. Τότε μόνον μπορεῖ νὰ περιμένωμε ὅτι ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ εὐθύτης, πού εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ βασικὰ γνωρίσματα κάθε ἐπιστήμονος πραγματικοῦ, δὲν θὰ τοὺς ἐπιτρέπῃ νὰ ἀποφάνωνται αὐθεντικὰ ἐκεῖ πού ἡ ἐπιστήμη ἢ ἴδια σιωπᾷ ἢ ἀπλῶς ὑποθέτει.

Μὲ ἀγάπην

Φυσικὸς

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΙΝΩΣ ΖΩΤΟΣ

Κύριε Διευθυντά *

Ἐδιόβασα τὰ δύο ὥραια ποιήματα τοῦ Μίνου Ζώτου ποῦ ἐδημοσιεύσατε εἰς τὸ περασμένον τεύχος τῶν «Ἀκτίων». Τὸν ποιητὴν αὐτόν, ποῦ τόσο νέος ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμον, τὸν θυμήθηκα πάλι—καὶ πότε τάχα ἔπονα νὰ τὸν θυμάμαι;—ὅταν εἰς τὸ περασμένον τεύχος τῶν «Ἀκτίων» ἐδιόβασα τὰ ὅσα γιὰ τὸν Ἐρνέστο Ψυχάρη εἶχατε γράψει. Ἄθελαι ἐπαυαλλήλιστα τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλον. Μεγάλη, θὰ μοῦ πῆτε, ἡ τόλμη· γαί, ἀλλ' ὅχι καὶ ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη. Ἐγνώρισα τὸν Μίνω Ζῶτο ἀπὸ τὴν πιο μικρὴ ἡλικία. Μαζὺ ἐπαίζαμε παιδιὰ στὸ χωριό, μαζὺ ἐφοιτήσαμε στὸ σχολεῖο, μαζὺ ἐζήσαμε γιὰ πολλὸν καιρὸ στὴν Ἀθήνα καὶ ὅταν ἦταν φοιτητὴς καὶ ὀργότερα, μαζὺ πολὺ συχνὰ ἐσυζητούσαμε ὄρες πολλὰς γιὰ τὰ μεγάλα μεταφυσικά προβλήματα. Φύσις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θεοσκευτικὴ χάρις στὴν ἐπίδρασι τῆς μητέρας του, πνεῦμα ἐξ ἄλλου βαθῦ καὶ ἐρευνητικὸ, ποθοῦσε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια εἰς ὅλην τῆς τὴν καθαρότητα. Ἡ Ἀθῆνα ὅμως μὲ τίς ψεύτινες τέχνες τῆς τὸν παρέσυρε εἰς τὸν στριβίλον τῆς ἀτακτῆς ζωῆς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τοῦ κλονίσῃ τὴ σωματικὴ ὑγεία, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν πνευματικὴ. Ἡ βρωμιὰ τοῦ κόσμου δὲν τοῦ διέστρεψε τὴν ψυχὴ καὶ δὲν ἐπέτρεξε νὰ τοῦ ἀφανίσῃ τὰ τόσα του πλεονεκτήματα. Ἐμείνευ εὐγενής, τίμιος, εἰλικρινής, καταδεκτικὸς, μὲ μιὰ ἀπέρουτη στοργὴ γιὰ τὴ μητέρα του, γεμάτος ἀγάπῃ καὶ καλωσύνη πρὸς ὅλους, ἔτοιμος πάντοτε γιὰ τίς πιο μεγάλες θυσιεῖς, ἐφ' ὅσον ἐβλεπε ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦσε ἐκεῖ τὸν συνάνθρωπὸ του, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦτανε αὐτός.

Αἰσθανότανε ὅμως νὰ τὸν πνίγῃ ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου, νὰ τὸν ποτίξῃ μὲ πίκρας, νὰ τοῦ βαρύνῃ σὰν ἐφιάλτης τὴν ψυχὴ, νὰ τοῦ ἀφαιρῇ τὴν ἰκμάδα τοῦ σώματος καὶ τὴ φωτεινότητα τοῦ πνεύματος καὶ νὰ τὸν κἀνῃ νὰ λέγῃ :

Τώρα γυμνὸς ἀπόμεινα καὶ φθίνω λίγο-λίγο γύρω, ἔμπρός, ἐνύχτωσαν' κι' ἐρήμωσαν οἱ [δρόμοι.

Τὸν πόνο ποῦ μὲ κύκλωσε δὲν γίνεται νὰ [φύγω,

ἡ ζωὴ μὲ διώχνει, ὁ θάνατος δὲν μὲ κερ- [δίζει ἀκόμη.

Καὶ μὲ πόνο ἀναρωτιότανε :

Ἦ Θέ' μου, ποῖο ἀσυγγώρητο κρίμα ἔχω [κάμει ἐγώ;

Καὶ σ' ἄλλο του θρηνοῦ :

Σκότος βαθύ τὸ βῆμά μου, θρηῆνος ἄρμο- [νισμένος

στὸν τόνο τῶν θανατερῶν μου ἀπάνω στο- [γασμῶν.

Μὴν τρέμει ἡ γῆ; Μὴν, τάχατε, τῶν μαύ- [ρων οὐρανῶν

ὁ θόλος πέφτει ἀπάνω μου, μολόβι φορτω- [μένος;

Ἄλλὰ μέσα στὴ σκοτεινὴ ἀπελπισία του εἶ-
χε ἀρχίσει νὰ ξεχωρίζῃ τὸ φῶς—ἀδύνατο στὴν
ἀρχὴ—τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας.

Τί νάναί αὐτὸ τὸ μακρυνὸ φῶς; Νεκρικὴ [ἰσχυρία
σὰν νὰ τὸ πνίγει' μὲ κρατάει βαθεῖα τρό-
[μος κρυφός.

Ἦ αὐτὸ τὸ φῶς τὸ ἀπόμακρο, κι' ἐγὼ δὲν [ἔξερω πῶς

γίνεται ἡ μόνη ἐλπίδα μου στὴ νύχτιαν ἐ- [ρημία.

Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς καὶ εἶδε τὸ φῶς
αὐτὸ πῶς πλούσιο, πῶς καθαρὸ.
Πνεῦμα εὐθὺ καὶ καρδιὰ εὐγενὴς κατέληξε
ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἐπόμενο νὰ φθάσῃ, εἰς τὴν χρι-
στιανικὴν ἀλήθειαν, ὅχι τὴν θεωρητικὴν ἀ-
πλῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴν. Κατὰ τὸν τε-
λευταῖο του καιρὸ τὴν ἐζήσε τὴν χριστιανικὴ
θησκακίαν. Καλλιεργημένος στὴν καλωσύνη,
ἐπροχώρησε καὶ εἰς τὴν ζωντανὴν πίστιν. Ἐ-
κείνοι ποῦ πρῶτα δὲν τὸν εἶχαν γνωρίσει κα-
λά, ἔβλεπαν τὴν μεταστροφή του καὶ ἤμεναν
ἐκπληκτοί. Ὁ ἀγαθὸς παπᾶς τοῦ χωριοῦ ἀ-
πόρρησε κι' αὐτός, ὅταν ἀκουσε τὸν Μίνω νὰ
τοῦ λέγῃ :

—Ποποῦλη, ἔλα ἀπάνω νὰ κουβεντιάσωμε.
Θέλω τὴ συντροφιά σου' δὲν εἶμαι πιά ὅπως
μὲ ξέρατε.

Ἐξωμολογήθηκε μὲ ὅλη τὴν εἰλικρίνεια
ποῦ τὸν διέκρινε. Ἐκοινώνησε πάλι καὶ πάλι,
προχώρησε εἰς ἑσωτερικὴ ἀνακοίνωσι καὶ πέ-
θανε γνήσιος χριστιανός, μὲ τὴν εἰρήνῃ σὴν
ψυχὴ καὶ μὲ τὸ μεῖδισμα ἐκεῖνο στὰ χεῖλη,
ποῦ χαρίζει ἡ πεποίθησις σὲ μιὰ τελειότερη
πέρα ἀπὸ τὸν τάφο ζωῆ.

Μὲ κάθε τιμὴ
I. Κολιτσάρας

Η ΠΥΡΑ ΤΟΥ ΓΑΛΙΛΑΙΟΥ

Κύριε Διευθυντά

Ὁ συνεργάτης σας κ. Β. Π. εἰς τὸ ἄρ-
θρον του «Ἡ πύρα τοῦ Γαλιλαίου» ἀναφέ-
ρει ὀρισμένους ἀνακριθείας ἐν τῇ προσπα-
θείᾳ του νὰ δικαιολογήσῃ τὸν μεσαιωνι-
κὸν φανατισμὸν καὶ τὰς τότε ἀντιλήψεις
τῆς Ἐκκλησίας καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Γα-
λιλαῖος, δὲν ἐδικάσθη διὰ τὴν περὶ περι-
στροφῆς τῆς Γῆς θεωρίαν του, ἡ ὁποία ἔ-
τυχε καὶ τῆς ὕποστηρίξεως τῆς Ἐκκλησί-
ας, ἀλλὰ ἀντιθέτως δι' ὀρισμένους θρησκευ-
τικὰς του θεωρίας.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι διὰ πρώτην φοράν ἀ-
κούω ὅτι ὑπάρχει ἐκδοχὴ καὶ μάλιστα λι-
αν διαδεδομένη, ὅτι ὁ Γαλιλαῖος ἐκάθ
δημοσία καὶ εἰς ἔμπρός εἰς τὴν πυρᾶν αὐ-
τελευταία του λέξεις ἦσαν «καὶ ὅμως κι-
νεῖται».

Ἐάν ὑπάρχῃ μία τοιαύτη γνώμη καὶ

προκειμένου νά τήν ἀνασκευάσωμεν, δέν νομίζετε ὅτι εἶναι κακομεταχειρισμός τῆς Ἱστορίας καί Ἑλλημῆς σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν νά τήν γενικεύωμεν, βεβαιουήτες ὅτι τήν γνώμην αὐτὴν τὴν γνωρίζομεν ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καί ἀπὸ τὰς συναναστρώσεις καί συζητήσεις ἀπὸ μορφωμένους ἀνθρώπους, ἔστω καί ἂν πρὸς τοῦτο κινούμεθα ἀπὸ τὰ πλεόν εὐγενῆ ἑλλατῆρια;

Ὅπως δέν εἶναι ἀληθὴς ὁ θάνατος τοῦ Γαλιλαίου ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἐπίσης δέν εἶναι ἀληθὴ καί τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὸν διωγμὸν τοῦ Γαλιλαίου ὡς τὰ ἀναφέρει ὁ συνεργάτης σας.

Ὁ Κοπερνίκος ἀπέφυγε τὴν καταδρομὴν διότι ἐφοβεῖτο τὰς συνεπείας τῆς πρόωρου πρωτοβουλίας καί δέν ἐδίδασκε δημοσίᾳ, περιοριζόμενος νά διδάσκη κρυφίως, εἰς στενὸν κύκλον τοῦ περιβάλλοντός του. Ἡ σύνεσις του τὸν ἔσωσεν ἐκ τοῦ διωγμοῦ. Τὴν 5ην Μαρτίου 1616 ἡ Ἐκκλησία ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τῶν βιβλίων τοῦ Κοπερνίκου καί τοῦ Φωσκαρίνη διὰ τῶν ὁποίων ὑπεστηρίζετο ἡ θεωρία τῆς κινήσεως τῆς Γῆς καί τῆς ἀκινήσεως τοῦ Ἥλιου.

Ὁ Κοπερνίκος δέν ἐδιώχθη ἐν ζωῇ, διότι δέν ἐδίδασκε δημοσίᾳ, ἀλλ' ἐδιώχθη μετὰ θάνατον, ὅταν ἤρξατο νά συζητεῖται ἡ θεωρία του δημοσίᾳ.

Ὁ Γαλιλαῖος, ὡς ἀληθὴς Χριστιανός, ἐζήτησε νὰ συμμοιβάσῃ τὴν πίστιν του μετὰ τὴν θρησκείαν καί μὲ τὰς πεποιθήσεις του. Ὁ Γαλιλαῖος ἐδίδασκε δημοσίᾳ καί ἡ διδασκαλία του ἦτο ἀντίθετος καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσώπευον οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας.

Πράγματι ἐκρατήθη ἀρχικῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πρέσβευς τῆς Ἰσκάνης. Σχετικῶς εἰς μίαν ἐπιστολὴν του ὁ Γαλιλαῖος λέγει ὅτι «Ὁ κληρικὸς Λάνσιος ἤλθε τὴν ἑσπέραν καί μὲ παρέλαθε μὲ τὴν ἀμαξίαν του. Καθ' ὁδὸν μοῦ ἀπηύθυνε διαφόρους ἐρωτήσεις καί ἔδειξε τὴν μεγάλην ἐπιθυμίαν του νά ἐπανορθῶσω τὸ σκάνδαλον τὸ ὁποῖον εἶχα προξενήσει καθ' ὅλην τὴν Ἱταλίαν, ὑποστηρίζων τὴν κίνησιν τῆς Γῆς. Εἰς ὅλους τοὺς ἰσχυροὺς λόγους καί τὰς μαθηματικὰς ἀποδείξεις ὅσας ἀνέφερα, ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἐπανελάμβανον ρητὸν τῆς Γραφῆς ὡς ἐπιχείρημα περὶ τῆς ἀκινήσεως τῆς Γῆς. Οὕτω ὁμιλοῦντες, ἐφθάσαμε εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ἱεροδικαστηρίου. Ἐκεῖ μὲ διέταξαν εὐγενῶς ν' ἀπολογηθῶ καί μὲ ἐιδοποίησαν ὅτι ἐάν μὲ ἔκριναν ἔνοχον θά μοι ἐπετρέπετο νά ζητήσω συγγνώμην».

Μετὰ εἰκοσαήμερον κράτησιν, τὴν 22αν Ἰουνίου 1632, τὸν ὠδήγησαν εἰς τὸν ναὸν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἡ καταδικὴ ἀπηγόρευε τὸ βι-

βλίον του καί κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς φυλάκισιν ἐντὸς τῆς εἰρκτῆς τοῦ Ἱεροδικαστηρίου ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελεν ὁ Πάπας.

Ἡ ἱστορία μᾶς διέσωσε καί τὴν αἴτησιν συγγνώμης τὴν ὁποίαν ἀπήγγειλε γουυπετῆς ἐντὸς τοῦ καοῦ ὁ Γαλιλαῖος. «Ἐγὼ ὁ Γαλιλαῖος ἐβδομηκοντότης, γουυπετῆς ἔμπροσθεν τῶν Ὑμετέρων Ἐξοχοτήτων, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν μου τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτω τὰς χεῖρας, θεωρηθεὶς ὑποπτος αἰρέσεως, διότι ὑπεστήριξα καί ἐπίστευσα, ὅτι ὁ Ἥλιος ἦτο τὸ κέντρον τοῦ κόσμου καί ἀκινήτος καί ὅτι ἡ Γῆ δέν ἦτο τὸ κέντρον καί ὅτι κινεῖται, ἀρνοῦμαι, καταρῶμαι καί μισῶ τὰς ἀνωτέρω πλάνας».

Διὰ τὴν φράσιν «καὶ ὄμως κινεῖται» φαίνεται ὅτι δέν ἐλέγχθη ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου, τὸ ὅτι ὄμως ὁ Γαλιλαῖος ἐδιώχθη καί ἐφυλακίσθη διὰ τὰς ἰδέας του περὶ κινήσεως τῆς Γῆς εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον. Αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Γαλιλαίου ἐνισχύουσαι τὰς ὑπὸ τοῦ Κοπερνίκου διατυπωθείσας ἀπόψεις ἤγειραν τὴν μὴνιν τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς καί τοῦ κλήρου οἷτινες καί τὸν ἐδίωξαν ὡς αἰρετικόν.

Κατόπιν ἐνεργειῶν ἰσχυρῶν φίλων του ὁ Πάπας τοῦ ἐπέτρεψε νά μεταβῇ εἰς Σιένην, πλησίον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πικολόμινι, κατόπιν δὲ εἰς τὴν ἑπαυλίαν του παρὰ τὴν Φλωρεντίαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, ὅπου καί ἀπεβίωσε τὴν 8ην Ἰανουαρίου 1642.

Ἄλλὰ δι' ὅλα αὐτὰ ἀσφαλῶς δέν πταίει ἡ Χριστιανικὴ Πίστις καί ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καί αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις μιᾶς ἐποχῆς. Καί εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν ὠρισμένον κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἐξημιουρήθη ὁ παλαιομρολογισμὸς, ἐάν δὲ δέν ἔλαθε μεγάλην ἔκτασιν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς μας, αἱ ὁποῖα κατὰ πολὺ διαφέρουν ἀπὸ τὰς μεσαιωνικὰς. Ἡ παραμόρφωσις ὅμως τῆς ἱστορίας διὰ τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς θέσεως, μᾶλλον κακὸν προκαλεῖ παρά ὄφελος, ἐξ ἄλλου ἡ θέσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, δέν ἔχει ἀνάγκην νά ὑποστηρίχῃ μὲ παραμορφώσεις τῶν διαπραχθέντων παρὰ τῶν ὁπαδῶν του μιᾶς ἐποχῆς, οἷτινες εὐρίσκοντο μακρὰν τοῦ πνεύματος καί τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἦθελα κυρίε Διευθυντά, ν' ἀπαντήσω εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ συνεργάτου σας διὰ τῆς παρουσίας μου, διότι εἰς ἄρθρον μου δημοσιευθὲν πρὸ μηνὸς εἰς τὴν «Καθημερινήν», ἀνέφερα τὴν περιπτῶσιν τοῦ Γαλιλαίου (ὄχι βεβαίως ὅτι ἐκάη, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι ἐδιώχθη καί ἐφυλακίσθη), ὡς παράδειγμα διὰ τὴν κακὴν προσπάθειαν ὠρι-

σμένων ἐπιστημόνων οἱ ὁποῖοι ἀναμειγνύουσι εἰς καθαρῶς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἐννοίας τῶν γραφῶν καὶ τῶν Ἱερῶν Βιβλίων...

Ἐάν ὁ κ. Β. Π. στηρίζει τὴν γνώμην του ἐπὶ νεωτέρων στοιχείων, τὰ ὅποια προέκυψαν ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης, ὅτι τὰ αἰτία δὲν ἦσαν ἡ θεωρία τῆς κινήσεως τῆς Γῆς, ἀλλὰ θεολογικαὶ θεωρίαι τοῦ Γαλιλαίου, τότε διατὶ δὲν παραθέτει ἀποσπάσματα τῶν πρακτικῶν, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον περιορίζεται νὰ μνημονεύσῃ τὴν ὑπαρξίν των;

Διατελῶ μετὰ πάσης τιμῆς
Γεώργιος Βυζάντιος

Ἀθήναι 28-8-1943

ΚΑΙ Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

1. Δὲν προσεπάθησα νὰ «δικαιολογήσω τὸν μεσαιῶνα» ὁμιλῶν περὶ Γαλιλαίου, ὅπως λέγει ὁ κ. Βυζάντιος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι... ὁ Γαλιλαῖος δὲν ἔχει καμμίαν σχέσηιν μὲ τὸν Μεσαιῶνα. Μεταξὺ τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Μεσαιῶνος μεσαιωνοὶ τρεῖς ἄλλοι αἰῶνες. Ἐπὶ Γαλιλαίου ἡ ἀνθρωπότης καὶ μάλιστα ἡ Ἰταλία, εὐρίσκετο πλεον ἔν πληρῇ Ἀναγεννησί, ὡς πρὸς τὸ τί δὲ ἐγένετο κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν μεταξὺ λογίων καὶ ἐπιστημόνων ἐντελῶς... «ἀναγεννημένων» ἀρκούν ὅσα γράφει ἕνας Burckhardt (Die Kultur der Renaissance in Italien σ. 248 ἐπ.), ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ προσθέσω τίποτε ἄλλο.

2. Ἄς με πιστεῦσῃ ὁ κ. Β., ὅτι δὲν εἶχα διαβάσει τὸ ἄρθρον του περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ. Χωρὶς λόγον λοιπὸν ἐπειράχθη προσωπικῶς καὶ τοῦ ἐξέφυγαν χαρακτηρισμοὶ καὶ φράσεις κάπως παράξενου δι' ἕνα ποῦ ἐπαγγέλλεται τὸν δίκωτην τοῦ φανατισμοῦ.

3. Ὁ κ. Β. οὐδέποτε ἤκουσε νὰ λέγεται ὅτι ὁ Γαλιλαῖος ἐκάθη ἐπὶ τῆς πυρᾶς διότι ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ γῆ κινεῖται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιον. Τυχερὸς ἦτο! Εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτιῶν» καὶ εἰς τοὺς γνωστούς των, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὴν πυρᾶν αὐτὴν ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας, ἀπὸ τὰς συναναστροφὰς καὶ τὰς συζητήσεις καὶ μὲ μορφωμένους ἀκόμη ἀνθρώπους» συνιστῶ νὰ ἐπιδεικνύουν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Β. εἰς παρομοίαν περιπτώσεως, ὅταν ἡ πυρὰ τοῦ Γαλιλαίου τοὺς παρουσιάζεται ὡς τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρνήσεως. Σημειώσω, ὅτι ἐγὼ πρῶτος εἰς τὸ ἄρθρον μου ἐτόνισα ὅτι τὴν περὶ Γαλιλαίου ἀλήθειαν (ὅτι δηλ. δὲν ἐκάθη κλπ.) «βλέπει κανεὶς μόλις ἀνοιχθῇ τὴν πρῶτην ὑπεύθυνον ἐπὶ τοῦ θέματος ἔρευνας».

4. Ὡς πρὸς τὸ τί εἶπεν ὁ Γαλιλαῖος εἰς τὸ ἀμάξι του κλπ. ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ παρακολουθῆσω τὸν κ. Β. Συμφῶ-

νως πρὸς τὴν κακὴν συνήθειαν τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ὅτι ἔγραφα εἰς τὸ ἄρθρον μου τὸ ὅποιον θέλει νὰ ἐλέγξῃ ὡς ἀνακριθολόγον ὁ κ. Β. τὸ ἐστήριξα εἰς εἰδικὰς παραπομπὰς καὶ μάλιστα εἰς ἔργα ἐπιστημονικὰ νεώτερα καὶ περὶ τῶν ὁποίων δὲν θὰ εἶπῃ, ἐλπίζω, ὁ κ. Β., ὅτι ἐγράφησαν εἰδικῶς διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν μεσαιωνικὸν φανατισμὸν! Τὰς παραπομπὰς αὐτάς, τὰς παρέθεσα μὲ σχολαστικότητα ἴσως, διὰ νὰ δώσω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγξῃ τὰ γραφόμενά μου κατὰ πόσον εἶναι ἀληθῆ, καὶ ἀκόμη, νὰ διαφωτισθῇ πληρέστερον ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτά, θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ παρακολουθῆσω τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ κ. Β. περὶ ἀμάξης καὶ τῶν διαμειφθέντων μέσα εἰς αὐτὴν ὡς καὶ ἐκεῖνο ποῦ θέλει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὡς τὸ ἀκριβὲς κείμενον ὁμολογίας τοῦ Γ., ἐφ' ὅσον ὁ κ. Β. δὲν καταδέχεται νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸν αὐτὸν μὲ ἐμὲ κόπον, νὰ στηρίξῃ δηλαδὴ ὅσα λέγει, ἀρκούμενος εἰς μόνον τὸν ἑαυτὸν του. Ὁ κ. Β., ὁ ὁποῖος μὲ μέμφεται διατὶ, εἰς τὸ ἄρθρον μου, δὲν ἀνεδημιούργησα ἀποσπάσματα, ἀλλ' ἤρκησάν μου εἰς βιβλιογραφικὰς παραπομπὰς, ἀθεντικὰς καὶ ἀπευθύνους, θὰ ἔπρεπε τοῦλάχιστον νὰ κάμῃ καὶ μίαν μόνον τοιαύτην παραπομπήν!

5. Καὶ τελευταίως: Ὁ Κοπέρνικος τὴν θεωρίαν τῆς κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον τὴν παρουσίασα δημοσίᾳ 98 ἔτη πρὸ τοῦ Γαλιλαίου, ἀν ὄχι 104 ἢ 110 ἔτη, ὅπως ἱκανῶς τεκμηριούται. Συνεζητεῖτο δὲ μὲ πᾶσαν ἔλευθερίαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κοπέρνικου ἐπὶ 80 ὄλα ἔτη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Εὐρώπης. Ἀντίδρασιν εὐρεν ὄντως ἡ θεωρία του, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἀπὸ φιλοσόφους καὶ διανοουμένους, οἱ ὁποῖοι ὤρμυντο ἐκ λόγων κάθε ἄλλο παρὰ θρησκευτικῶν, ἀπὸ ὀρθολογιστὰς ὅπως ὁ Fr. Bacon, ἀπὸ τὸν διάσημον ἀστρονόμον Τύχωνα καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἀκόμη τὸν... Γαλιλαῖον! «Ὅταν, γράφει ὁ καθηγητὴς J. Hormann, ἡ ἀκριβεία τῶν ὀργάνων τοῦ Κοπέρνικου ἦτο τὸσον μικρὰ ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετρηθῶν μικρὰ γωνία, δὲν ἦτο φυσικὰ δυνατόν νὰ μεταπεισθῇ κανεὶς ἐκ τῶν ἀντιπάλων του» (J. Hormann: Copernicus, Leipzig 1939, S. X). Ὁ Κοπέρνικος εἶχε διατυπώσῃ τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς θεωρίας τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1506, δηλ. 37 χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πλήρους ἔργου του, καὶ ὅπως τονίζει ὁ καθηγητὴς H. Lunderdorff, «τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του τὸ διέθεσε διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν θεμελίωσιν αὐτῆς» (Παρά Newcomb—Engelmann, P. Astronomie 7. Auf. Berlin 1922 S. 84, καὶ R. Wolf: Geschichte der A-

stronomie, S. 228).

Τόσον δὲ «κρυφά» ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκρατοῦσε τὴν διδασκαλίαν του, ὅπως θέλει ὁ κ. Β., ὥστε τὸ κύριον ἔργον του, μὲ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὁποίου ἐκλείσει τὴν ζωὴν του τὸ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Πάπῃ Παύλῳ τὸν Γ'! Ζῶντος ἤδη τοῦ Κοπερνίκου, ἡ θεωρία του συνεζητεῖτο ἐλευθέρως καὶ ἐδιδάσκετο εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ρώμης καὶ τῆς Βιττεμβέργης. Ἡ φήμη του διεδόθη ταχύτατα εἰς εὐρυτάτους κύκλους μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ συνεζητεῖτο ἡ θεωρία. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ὁ πρόεδρος τοῦ Λατερανοῦ τὸν ἐκάλεσε τὸν 1514 διὰ νὰ λύσῃ ὠρισμένα ἡμερολογιακὰ ζητήματα, ἢ ἐπ' αὐτῶν δὲ γνώμη του ἀπετέλεσε κατόπιν τὴν βᾶσιν τῆς Γρηγοριανῆς ἡμερολογιακῆς μεταρρυθμίσεως, τῆς ὁποίας τὴν πρωτοδοξίαν εἶχεν, ὡς γνωστόν, αὐτὴ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. (Lundendorff μ. ἔ. σ. 804, Wolf, μ. ἔ. σ. 236 καὶ Ε. Ἀντωνιάδου, Κοπερνίκος, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τόμ. ΙΔ' σ. 848).

Τὸ ἀκόμη σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Κ. τὸ 1500, δηλαδὴ 43 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ 110 ἔτη πρὸ τοῦ Γαλιλαίου, ἔκαμε σειρὰν ἀστρονομικῶν διαλέξεων ἐν Ρώμῃ, κατὰ τὰς ὁποίας μάλιστα ὑποστηρίζεται ὅτι ἐδίδαξεν ἐνώπιον ἀκροατηρίου 2000 μαθητῶν τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον! (Lundendorff, σ. 804 καὶ Wolf, σ. 228). Τὸ μόνον ποῦ δὲν ἔγινεν εἶναι, ὅτι δὲν διεδόθη ἡ θεωρία αὐτῆ δια... ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν. Καὶ φαίνεται (εἶναι ἢ μόνη ἐξήγησις) ὅτι αὐτὴν τὴν παράλειψιν ἔκρινε ὁ κ. Β., ὅταν λέγῃ ὅτι ὁ Κοπερνίκος ἐδίδαξε τὴν θεωρίαν του «κρυφίως, εἰς στενὸν κύκλον μαθητῶν του». Διατί οὕτως; «Ὅταν ὑπερηδῶμεν τοὺς αἰῶνας διὰ νὰ βάλωμεν τὸν Γαλιλαῖον μέσῃ εἰς τὸν Μεσαίωνα, διατί δὲ μὴ τοὺς ὑπερηδῶσωμεν διὰ νὰ κλείσωμεν καὶ τὸν Κοπερνίκον εἰς τὸ στούντιο τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ;

B. Π.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

«Τὰ θαύματα τοῦ οὐρανοῦ» (Die Wunder des Himmels) τοῦ ἀστρονόμου J.J. v. Littrow, εἶναι ἓνα βιβλίον ποῦ ἐξεδόθη διὰ πρώτην φοράν πρὸ 100 ἐτῶν καὶ τώρα ἐκυκλοφόρησεν ἐκ νέου, ἐπεξεργασμένον ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Fr. Becker. «Τὰ θαύματα τοῦ σύμπαντος» (Die Wunder des

Weltalls), ἄλλο βιβλίον γραμμένον ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Cl. Chant καὶ μεταφρασμένον εἰς τὰ γερμανικά ἀπὸ τὸν ἀστρονόμον W. Kruse, ἐκυκλοφόρησε τὸ περασμένον ἔτος εἰς 10.000 ἀντίτυπα.

Οἱ τίτλοι καὶ τῶν δύο αὐτῶν δημοσιευμάτων κάπως παράξενοι δι' ἐπιστημονικά βιβλία, φανερώνουν ὅτι τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας εἶναι πραγματικά θαυμάσια καὶ πρέπει νὰ κινῶν τὸν θαυμασμόν ἐκείνων ποῦ τὰ σπουδάζουν καὶ ἄλλων τῶν ἄλλων ποῦ θέλουν νὰ μηθῶν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Καὶ πράγματι καὶ τὰ δύο βιβλία θέλουν νὰ καταποτίσουν τὸν ἀναγνώστην μέσῃ εἰς τὸν φαινομενικὸν λαβύρινθον τῶν οὐρανίων φαινομένων καὶ νὰ τοῦ παρουσιάσουν τὸ μεγαλεῖον ποῦ περικλείει μέσῃ του τὸ σύμπαν. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν, πολὺ ἐκτενές καὶ κάπως δυσκολότερον, προσρίζεται δι' ἐκείνους ποῦ ἔχουν κάποια γενικότεραν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν καὶ θέλουν νὰ ἐμβαθύνουν περισσότερον εἰς τὴν μελέτην τοῦ μυστηρίου τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ δεύτερον, ἀκατὰ σύντομον, ἀπευθύνεται εἰς μεγαλύτερον κύκλον ἀναγνώστων καὶ, ὅπως τονίζει εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ συγγραφεὺς, ἔχει ἕνα κύριον σκοπὸν νὰ δώσῃ μίαν σαφῆ καὶ ζωντανὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου, δηλαδὴ πῶς πραγματικά βλέπει τὰ ἀντικείμενα ὁ ἀναγνώστης μὲ τὸ πνευματικὸ μάτι.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ, εἶναι γραμμένον μὲ μορφὴν διαλόγου, καὶ προσελκύει ἐξαιρετικὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου γεννῶνται αἰσθήματα ἀνώτερα καὶ εὐγενέστερα. «Ὅταν, συμπεραίνει ὁ συγγραφεὺς τοῦ καθηγητῆς, (σ. 176) παρατηροῦμεν μὲ τὸ πνευματικὸ μάτι τοὺς πλανήτας ποῦ γυρίζουν γύρω ἀπὸ τὸν Ἥλιον, τοὺς δορυφόρους ποῦ κινοῦνται γύρω ἀπὸ τοὺς πλανήτας ὅταν ἡμεῖς ἀναποριστῶμεν πῶς καθένα ἀπὸ τὰ σώματα αὐτὰ ἀκολουθεῖ τὴν τροχίαν του καὶ πῶς εἰς τὴν καθωρισμένην δι' ἕκαστον περίοδον στρέφεται περὶ τὸν ἀξῶνα του ὅταν μετὰ ταῦτα παρατηροῦμεν μακρὰν εἰς τὰ βᾶθη τοῦ οὐρανοῦ καὶ βλέπομεν τὰ σμήνη τῶν ἀστέρων καὶ τῶν νεφελαιδῶν, σχεδὸν ἀπόσιτα εἰς τὴν μέτρησιν, καὶ σκεπτόμεθα ὅτι ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τελοῦνται ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὕλην ἀπὸ τὴν ὁποῖα συνίσταται καὶ ἡ Γῆ, τότε γεννᾶται εἰς ἡμᾶς ἡ προαισθήσις τοῦ μεγέθους τοῦ σύμπαντος καὶ τότε εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ συμφωνήσωμεν πλήρως μὲ τὸν ψαλμῶδὸν ποῦ λέγει: «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν Αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα». Καὶ τὰ δύο αὐτὰ βιβλία ἀξίζουν τὸν κόπον νὰ διαβασθῶν.

K.